

Ei niin suurta riitaa, ettei sopu sitä sovita

Asiantuntija-avusteisen huoltoriitojen
tuomioistuinsovittelun seurantaryhmän
loppuraportti

Ei niin suurta riitaa, ettei sopu sitä sovita

Asiantuntija-avusteisen huoltoriitojen
tuomioistuinsovittelun seurantaryhmän
loppuraportti

ISSN 1798-7067 verkkojulkaisu

ISBN 978-952-259-503-4 verkkojulkaisu

Helsinki 2016

KUVAILEHTI

Julkaisija	Oikeusministeriö Oikeushallinto-osasto	Julkaisu-aika 4.5.2016
Tekijä(t)	Asiantuntija-avusteisen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelun seurantaryhmä, puheenjohtaja Anna-Kaisa Aaltonen	
Julkaisun nimi	Ei niin suurta riitaa, ettei sopu sitä sovita Asiantuntija-avusteisen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelun seurantaryhmän loppuraportti	
Julkaisusarjan nimi ja numero	Oikeusministeriön julkaisu 12/2016	
Julkaisun teema	Selvityksiä ja ohjeita	
Tiivistelmä	<p>Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelu vakinaistettiin kaikkiin käräjäoikeuksiin 1.5.2014. Asiantuntijapalveluiden järjestäminen tuli kunnan velvollisuudeksi, ja asiantuntija-avustajien pätevyydestä säädettiin laissa. Kunnan nimeämän asiantuntija-avustajan käyttäminen maksetaan valtion varoista.</p> <p>Oikeusministeriö asetti 22.10.2014 työryhmän seuraamaan asiantuntija-avusteisen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelun toteutumista. Seurantaryhmän toimikausi oli 1.11.2014–31.3.2016. Seurantaryhmä on selvittänyt muun muassa sovitteluasioiden ja huoltoriitaoikeudenkäyntien määriä, sovittelun joutuisuutta ja tuloksellisuutta, sovittelutyön organisointia, käräjäoikeuksien ja kuntien yhteistyön sujumista, menettelyn aiheuttamia kustannuksia ja muita sovittelun vaikutuksia.</p> <p>Huoltoriitasovitteluita on tullut lain voimaantulon jälkeen vireille runsaasti. Noin kolmasosassa huoltoriidoista on aloitettu sovittelu. Selvästi yli puolet sovitelluista jutuista on päättynyt kokonaisuovintoon. Käräjäoikeudet ovat pääosin toteuttaneet sovittelut lain edellyttämällä tavalla viivytyksettä.</p> <p>Lakimiesavustajat ovat ottaneet sovittelun laajalti omakseen ja valitsevat usein asiakkaansa asian ensisijaiseksi käsittelytavaksi sovittelun. Valtaosa sovittelijoista, asiantuntija-avustajista ja lakimiesavustajista kokee sovittelun tehokkaaksi ja tarkoituksenmukaiseksi tavaksi ratkoa huoltoriitoja. Sovittelut ovat myös vähentäneet sosiaalitoimelle tehtyjä selvityspyynnöitä.</p> <p>Lapsen kuuleminen sovittelussa on edelleen harvinaista, mutta kysymystä on pohdittu laajasti käräjäoikeuksissa. Lapsen henkilökohtaisen tapaamisen katsotaan voivan edistää lapsen edun toteutumista. Samalla kuitenkin nähdään, että kuuleminen edellyttää tarkkaa harkintaa, hyvää toteuttamista, vanhempien aitoa hyväksyntää ja sitoutumista yhdessä sovittuihin pelisääntöihin.</p> <p>Sovitteluiden voidaan arvioida pitkällä tähtäimellä vähentävän sekä käräjäoikeuksien että sosiaalitoimen työtä.</p>	
Asiasanat	käräjäoikeudet, lapsen huolto- ja tapaamisoikeus, riita-asiat, siviiliprosessi, tuomioistuinsovittelu	
Asianumerot	OM 8/31/2014	
	ISSN (verkkojulkaisu) 1798-7067	ISBN (verkkojulkaisu) 978-952-259-503-4
	Sivumäärä	Kieli suomi
		URN-tunnus http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-503-4
Julkaisujen myynti/jakelu	www.oikeusministerio.fi	

PRESENTATIONSBLAD

Utgivare	Justitieministeriet Justitieförvaltningsavdelningen		Utgivningsdatum 4.5.2016
Författare	Arbetsgruppen för uppföljning av domstolsmedling i vårdnadstvister med hjälp av ett sakkunnigbiträde, ordförande Anna-Kaisa Aaltonen.		
Publikationens namn	Hellre medla än gräla. Slutrapport av arbetsgruppen för uppföljning av domstolsmedling i vårdnadstvister med hjälp av ett sakkunnigbiträde.		
Publikationsseriens namn och nummer	Justitieministeriets publikation 12/2016		
Publikationens tema	Utredningar och anvisningar		
Referat	<p>Domstolsmedling i vårdnadstvister med hjälp av ett sakkunnigbiträde togs i bruk i alla tingsrätter från och med den 1 maj 2014. Kommunerna ålades att ordna sakkunnigtjänster, och bestämmelser om sakkunnigbiträdenas kompetenskrav intogs i lag. Ersättning för anlitande av ett sakkunnigbiträde som utsetts av kommunen betalas av statens medel.</p> <p>Justitieministeriet tillsatte den 22 oktober 2014 en arbetsgrupp som hade till uppgift att följa upp genomförandet av förfarandet med medling i vårdnadstvister med hjälp av ett sakkunnigbiträde. Arbetsgruppens mandattid var 1.11.2014–31.3.2016. Arbetsgruppen har utrett bland annat antalet medlingsärenden och rättegångar i vårdnadstvister, hur snabbt medlingsförfarandet är och vilka resultat det har lett till, organiseringen av medlingsarbetet, samarbetet mellan tingsrätterna och kommunerna, kostnaderna för förfarandet och andra verkningar av medlingsverksamheten.</p> <p>Efter att lagen trädde i kraft har medlingsförfarandet utnyttjats i ett stort antal vårdnadstvister. Medling har inletts i en tredjedel av alla vårdnadstvister. I klart över hälften av de ärenden som behandlats vid medling har man uppnått förlikning. Tingsrätterna har i huvudsak genomfört medlingen utan dröjsmål såsom förutsatts i lag.</p> <p>De juridiska ombuden har i hög grad tagit medlingsförfarandet i bruk och väljer ofta medling som det primära sättet att behandla klientens ärende. Största delen av medlarna, sakkunnigbiträdena och de juridiska ombuden anser att medling är ett effektivt och ändamålsenligt sätt att lösa vårdnadstvister. Medlingsförfarandet har också minskat antalet begäran om utredningar till socialväsendet.</p> <p>Det är fortfarande sällsynt att barn hörs vid medling, men denna fråga har diskuterats på ett omfattande sätt i tingsrätterna. Att barnet hörs personligen anses kunna främja barnets bästa. Å andra sidan anses hörandet av barn kräva noggrann övervägning och att hörandet genomförs på ett behörigt sätt, att föräldrarna genuint samtycker till hörandet och att alla parter förbinder sig till de gemensamt överenskomna spelreglerna för hörandet.</p> <p>På lång sikt uppskattas medlingsförfarandet kunna minska både tingsrätternas och socialväsandets arbetsmängd.</p>		
Nyckelord	tingsrätter, vårdnad om barn och umgängesrätt, tvistemål, civilprocess, medling i domstol		
Ärendenummer	OM 8/31/2014		
	ISSN (webbpublikation) 1798-7067		ISBN (webbpublikation) 978-952-259-503-4
	Sidantal	Språk finska	URN http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-503-4
Beställningar/ distribution	www.oikeusministerio.fi		

Oikeusministeriölle

Oikeusministeriö asetti 22.10.2014 seurantaryhmän seuraamaan asiantuntija-avusteisen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelun toteutumista. Seurantaryhmän toimikausi oli 1.11.2014–31.12.2015, ja oikeusministeriö pidensi sitä päätöksellään 12.11.2015 jatkumaan 31.1.2016 saakka ja 20.1.2016 jatkumaan 31.3.2016 saakka.

Asiantuntija-avusteinen huoltoriitasovittelumenettely vakinaistettiin ja ulotettiin kaikkiin käräjäoikeuksiin 1.5.2014 lukien. Menettelyn vakinaistamista ja valtakunnallistamista edelsi sen kokeilu 1.1.2011 lukien neljässä ja 1.9.2012 lukien lisäksi seitsemässä muussa käräjäoikeudessa. Kokeilun ohjausryhmän loppuraportti julkaistiin 20.5.2013.

Uuden menettelyn perustavoitteena on ollut luoda lapsen edun toteuttava, nopea ja tehokas menettely lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien riitojen ratkaisemiseksi. Asiantuntija-avustajan käyttämisellä pyritään parantamaan käsittelyn laatua ja varmistamaan lapsen edun huomioon ottaminen sovittelussa. Tavoitteena on saada vanhemmat sopimaan riitansa ja sitoutumaan tehtyyn sopimukseen, jolloin uusintariidat vähenevät. Tavoitteena on myös tuomioistuimen ja sosiaalitoimen voimavarojen säästäminen sekä huoltoriitaoikeudenkäyntien määrän väheneminen ja käsittelyaikojen lyheneminen.

Seurantaryhmän tehtävänä on ollut seurata uudistuksen toteutumista käräjäoikeuksissa. Tekemiensä selvitysten perusteella seurantaryhmällä on ollut mahdollisuus tehdä ehdotuksia menettelyn lakien tai menettelytapojen muuttamiseksi.

Seurantaryhmän puheenjohtajana on toiminut käräjätuomari Anna-Kaisa Aaltonen Helsingin käräjäoikeudesta (31.12.2014 asti oikeusministeriön projektipäällikkö ja 1.1.–31.12.2015 ma. hovioikeudenneuvos). Ryhmän jäseninä ovat toimineet hallitusneuvos Lotta Hämeen-Anttila ja sittemmin erityisasiantuntija Virva Juurikkala sosiaali- ja terveysministeriöstä, erityispsykologi Päivi Mäntylä-Karppinen Suomen Psykologiliiton edustajana, perheasioiden yksikön päällikkö Marjatta Karhuvaara Espoon sosiaali- ja terveystoimesta, asianajaja Tapani Norros Suomen Asianajajaliiton edustajana, julkinen oikeusavustaja, asianajaja Eija Kuusijärvi Helsingin oikeusaputoimistosta, käräjätuomari Kaisa Helevä-Vuoti Oulun käräjäoikeudesta, käräjätuomari Tuija Turpeinen Pohjois-Karjalan käräjäoikeudesta, käräjätuomari Tanja Arpiainen Kymenlaakson käräjäoikeudesta, käräjätuomari Virpi Pirhonen Pirkanmaan käräjäoikeudesta, käräjätuomari Fredrik Träskman Pohjanmaan käräjäoikeudesta ja käräjätuomari Pia Hansson-Anttonen Espoon käräjäoikeudesta. Ryhmän sihteerinä on toiminut hallitussihteerinä Satu-Maaria Natunen oikeusministeriön oikeushallinto-osastolta.

Seurantaryhmä kokoontui yhdeksän kertaa.

Seurantaryhmä toteutti kyselyn asiantuntija-avusteista huoltoriitaa koskevista kokemuksista sovittelijatuomareille, asiantuntija-avustajille ja lakimiesavustajille. Kyselyihin saatiin hyvin vastauksia. Lisäksi seurantaryhmä keräsi käräjäoikeuksilta tietoja muun muassa huoltoriitojen ja huoltoriitasovittelujen lukumääristä, sovittelujen käytännön järjestelyistä, käräjäoikeuksien yhteistyöstä asiantuntija-avustajapalveluja järjestävien kuntien kanssa sekä sovittelujen huomioon ottamisesta tuomareiden työmäärässä. Seurantaryhmä teki myös olosuhdeselvityksiä koskevan kyselyn kuuden suuren kaupungin sosiaalitoimille ja kyselyn kunnille asiantuntija-avustajapalveluiden organisoinnista eri käräjäoikeuksien alueella.

Seurantaryhmä käsitteli lisäksi käräjäoikeuksista ryhmälle esitettyjä, menettelyn soveltamiseen liittyviä erilliskysymyksiä.

Seuranta osoitti, että uudelle menettelylle on ollut tarvetta. Huoltoriitasovitteluita on tullut vireille runsaasti, vuonna 2015 arviolta 800–900. Noin kolmasosassa huoltoriidoista aloitetaan sovittelu. Palvelujärjestelmä näyttää pääsääntöisesti toimivan tarkoitettulla tavalla, eli vanhemmat hakevat ennen tuomioistuinsovittelua ratkaisua riitaansa peruspalveluissa. Sosiaali- ja terveysministeriön lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmassa suunnitellaan ennalta ehkäisevien eropalveluiden vahvistamista, mikä voi vastaisuudessa vähentää vanhempien tarvetta kääntyä tuomioistuimen puoleen.

Sovittelu on ollut tuloksellista. Selvästi yli puolessa sovittelusta on saavutettu kokonaissopimus. Myös osasopimuksia tehdään aiempaa enemmän. Sovitteluistunnon järjestämiselle asetettu kuuden viikon tavoiteaika on toteutunut pääosin hyvin. Joutuisuuden toteutumista on syytä seurata tulevaisuudessakin.

Valtaosassa käräjäoikeuksia asiantuntija-avustajia on riittävästi. Kuitenkin muutamassa käräjäoikeudessa on ollut ongelmia, jotka ovat johtuneet ennen muuta siitä, ettei kunta ole halunnut hyväksyä asiantuntijapalveluiden hankkimista ostopalveluna siitäkään huolimatta, ettei kunnalla ole ollut tarjota riittävästi asiantuntija-avustajia. Tämän vuoksi seurantaryhmä on päättänyt esittämään lainmuutosta, jonka mukaan käräjäoikeus voisi tarvittaessa käyttää tehtävään koulutettuja asiantuntija-avustajia, vaikka järjestäjäkunta ei olisikaan nimennyt heitä avustajiksi.

Huoltoriitasovittelut vähentävät olosuhdeselvityspyyntöjä ja selvitystyön kestoa sosiaalitoimessa. Vaikutus ei kuitenkaan ole suoraviivainen, sillä selvityspyyntöjen määrin ja selvitystyön kestoon vaikuttavat samanaikaisesti monet muutkin tekijät. Seuranta on myös vahvistanut sovittelukokeilun aikana tehtyä johtopäätöstä siitä, että oikeudenkäyntiin verrattuna onnistunut sovittelu säästää sekä tuomarin, käräjäsihteerin että lakimiesavustajan työtä.

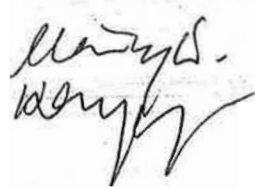

Sovittelun voidaan pitkällä tähtäimellä arvioida vähentävän tuomioistuinten ja sosiaalitoimen kokonaistyömäärää sekä valtion kustannuksia. Sovitteluiden kokonaismäärää tulisi kuitenkin lisätä huomattavasti nykyisestä.

Seurantaryhmän kokoaman aineiston perusteella voidaan todeta, että huoltoriitasovittelun työkäytännöt ovat käräjäoikeuksissa melko yhtenäiset. Se on seurausta laadukkaista koulutuksista ja valtakunnallisesta kehittämistyöstä. Koska sovittelu-menettely on vielä vakiintumisvaiheessa, kehittämistyötä on syytä jatkaa.

Seurannan tulosten perusteella on täysi syy uskoa, että asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu on tullut jäädäkseen ja tarjoaa tulevaisuudessa todellisen vaihtoehdon vanhempien välisen konfliktin ratkaisemiseksi sovinnollisesti. Sitä kautta se edistää lapsen edun toteutumista vanhempien erotessa.

Saatuaan työnsä valmiiksi työryhmä kunnioittavasti luovuttaa loppuraporttinsa oikeusministeriölle.

Helsingissä 31 päivänä maaliskuuta 2016

Anna-Kaisa Aaltonen

Päivi Mäntylä-Karppinen

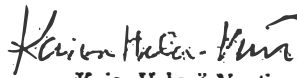
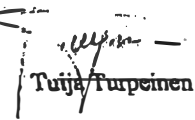

Marjatta Karhuvaara

Tapani Norros

Eija Kuusijärvi

Kaisa Helevä-Vuoti

Tuija Turpeinen

Tanja Arpiainen

Virpi Pirhonen

Fredrik Träskman

Pia Hansson-Anttonen

Virva Juurikkala

Satu-Maaria Natunen

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	14
2	Seurantaryhmän toiminta	14
2.1	Seurantaryhmän tehtävät ja tavoitteet	14
2.2	Seurantaryhmän työskentely	15
2.3	Käräjäoikeuksien asianhallintajärjestelmän (Tuomas) käytettävyydestä	17
3	Lastenhuoltoriidat	18
3.1	Vanhempien ero ja huoltokiistat	18
3.2	Vanhempien vaihtoehdot ratkaista lapsen asemaa koskevat kysymykset	19
3.3	Huolto-, tapaamis- ja elatusriidat tuomioistuimessa	19
3.4	Huoltoriitojen sovittelu vaihtoehdoksi oikeudenkäynnille	20
4	Sovittelijat ja asiantuntija-avustajat käräjäoikeuksissa	21
4.1	Sovittelijoiden ja asiantuntija-avustajien määrä käräjäoikeuksissa	21
4.2	Tuomareiden sovittelukokemus	22
4.3	Asiantuntija-avustajien sovittelukokemus	22
4.4	Asiantuntija-avustajien asiantuntijuudesta	23
4.5	Sovittelijan ja asiantuntija-avustajan puolueettomuus	25
4.6	Sovittelijan ja asiantuntija-avustajan esteellisyys	26
5	Huoltoriitasovittelun organisointi käräjäoikeuksissa	28
5.1	Käräjäoikeuksien aktiivisuus sovittelun edistämässä	28
5.2	Huoltoriitasovittelun vastuutuomari	28
5.3	Huoltoriitasovittelun vastuusihteeri	29
5.4	Käräjäoikeuksien sovittelutilat	29
5.5	Sovittelun joutuisuus	29
6	Sovittelussa käsitellyt asiat	32
6.1	Huoltoriitojen määrä	32
6.2	Huoltoriitasovitteluiden määrä	32
6.3	Suorat sovitteluhakemukset huoltoriitojen tuomioistuinsovittelussa	33
6.3.1	Yleistä	33
6.3.2	Suorien hakemusten osuus sovitteluista jutuista	33
6.3.3	Vanhempien hakeutuminen tuomioistuinsovitteluun	34
6.3.4	Suoralla sovitteluhakemuksella vireille tulleiden juttujen konfliktitaso	34
6.3.5	Syitä sovittelun onnistumiseen / epäonnistumiseen	35
6.4	Oikeudenkäynnistä sovitteluun siirtyneiden juttujen osuus riitautuneista huoltoasioista	37
7	Sovittelun tuloksellisuus	39
7.1	Kokonaisvoinnot	39
7.2	Osasopimukset	40
7.3	Oikeudenkäyntiin kokonaisuudessaan palanneet	41
7.4	Kokeilusopimukset	42
7.5	Sovittelussa saavutettujen sovintojen pysyvyydestä	44
7.6	Sovittelijoiden kokemuksia ja näkemyksiä sovittelusta	45
7.7	Asiantuntija-avustajien kokemuksia ja näkemyksiä sovittelusta	47
8	Huoltoriitojen tuomioistuinsovittelu sosiaalitoimessa	49
8.1	Sosiaalitoimen olosuhdeselvitykset	49
8.1.1	Selvityspyyntöjen määrällinen kehitys	49
8.1.2	Selvitystyön kesto	50
8.2	Muita heijastusvaikutuksia sosiaalitoimen työhön	52

8.3	Asiantuntijapalveluiden ja sovittelutyön organisointi järjestäjäkunnissa	53
8.4	Sovittelutyön ja asiantuntija-avustajien perustyön yhteensovittaminen	55
8.5	Oman työnantajan asiantuntija-avustajille antama tuki	57
8.6	Asiantuntija-avustajien keskinäinen yhteistyö	59
8.7	Käräjäoikeuden yhteistyö järjestäjäkunnan kanssa	60
9	Lapsen asema ja ääni sovittelussa	61
9.1	Yleistä	61
9.2	Lapsen edun huomioon ottaminen viranomaisen päätöksenteossa	61
9.3	Lapsen oikeus tulla kuulluksi	62
9.3.1	Yleinen normiperusta ja muut oikeuslähteet	62
9.3.2	Lapsen myötävaikutus- ja osallistumisoikeus lainsäädännössä	63
9.3.3	Lapsen kuuleminen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa viranomaisten sovintomenettelyissä	64
9.4	Lapsen kanssa käytävän keskustelun tavoite ja tarkoitus tuomioistuinsovittelussa	66
9.5	Lapsen kanssa käytävää keskustelua koskeva harkinta	68
9.6	Pelissäännöt	69
9.7	Keskustelun toteuttaminen	70
9.8	Palautteen antaminen vanhemmille	71
9.9	Sovittelijoiden ja asiantuntija-avustajien kokemuksia ja näkemyksiä lasten kuulemisesta sovittelussa	72
9.9.1	Yleistä	72
9.9.2	Syitä sille, ettei lapsia ole tavattu sovittelussa	73
9.9.3	Valmiudet keskustella lapsen kanssa	75
9.9.4	Keskustelun toteuttaminen	75
9.9.5	Kokemuksia lasten kuulemisesta	76
10	Monikulttuurisuus huoltoriitojen sovittelussa	79
11	Elatusapuriidan sovittelu	81
11.1	Elatusapuriidan soveltuvuudesta sovitteluun	81
11.2	Elatusapuriidan sovittelu ja lapsen etu	82
11.3	Asiantuntija-avustaja elatusapuriidan sovittelussa	82
11.4	Oikeusministeriön elatusapuohje	82
11.5	Elatusavun sovittelussa huomioon otettavia seikkoja	83
11.6	Lakimiesavustajan panos elatusapuriitaa soviteltaessa	83
11.7	Elatustuki	84
12	Lakimiesavustajat sovittelussa	84
12.1	Yleistä	84
12.2	Tiedonsaanti sovittelusta	84
12.3	Lakimiesavustajien sovittelukoulutus	85
12.4	Sovittelun vireillepanovaihe	86
12.5	Juttujen valikoituminen sovitteluun	87
12.6	Sovittelun esteet lakimiesavustajien arvioimina	89
12.7	Käsittelyn aiheuttamat kustannukset	92
12.8	Sovittelun kesto	92
12.9	Sovittelijan sovittelutaidot lakimiesavustajien silmin	93
12.10	Asiantuntija-avustajan sovittelijantaidot lakimiesavustajien silmin	96
12.11	Lakimiesavustajan rooli sovittelussa	98
12.12	Tuomareiden näkemyksiä lakimiesavustajien toiminnasta sovittelussa	100
12.13	Lakimiesavustajan roolin merkitys sovittelussa	101
12.14	Lakimiesavustajien näkemyksiä huoltoriitojen sovittelusta	102
13	Kouluttautuminen sovittelijaksi ja asiantuntija-avustajaksi	104
13.1	Yleistä	104

13.2.	Oikeusministeriön järjestämä huoltoriitojen sovittelukoulutus.....	104
13.3	Huoltoriitojen sovittelukoulutuksen koulutuspolku	105
13.4	Koulutustarve tulevaisuudessa.....	106
13.5	Koulutuksessa esiin nousseita ongelmia.....	107
14	Sovittelun kehittämistyö käräjäoikeuksissa	109
14.1	Työparityöskentelystä ja sen kehittämisestä	109
14.2	Yhteiset palaverit.....	110
14.3	Sovittelun kehittämistyö.....	111
14.4	Työnohjaus työn kehittämisen välineenä.....	113
15	Huoltoriitasovittelun vaikutuksia tuomioistuinten työmääriin ja kustannuksiin	115
15.1	Yleistä.....	115
15.2	Tuomarityö	115
15.3	Sihteerityö	118
15.4	Hovioikeudet.....	118
15.5	Heijastuminen riita-asioiden sovitteluun	119
15.6	Oikeusavun kustannukset	119
15.7	Asiantuntijapalveluista kunnille maksettavat korvaukset	120
15.8	Sovittelun vaikutuksia sosiaalitoimessa.....	121
16	Huoltoriitojen ja huoltoriitasovitteluiden painoarvo tuomioistuinyössä.....	121
16.1	Yleistä.....	121
16.2	Huoltoriitojen (oikeudenkäyntiasiat) painoarvo tuomareiden työmäärässä	122
16.3	Huoltoriitasovitteluiden painoarvo tuomareiden työmäärässä	122
16.4	Sovitteluun siirrettyjen huoltoriitojen huomioiminen työmääriä laskettaessa	122
17	Sosiaali- ja terveysministeriön rooli asiantuntija-avusteisessa huoltoriitojen tuomioistuinsovittelussa	124
18	Sovittelijoiden ja asiantuntija-avustajien verkosto	126
19	Huoltoriitojen sovitteluun vaikuttavia uudistuksia	126
20	Ehdotus lapsenhuoltolain muuttamiseksi	127
21	Yhteenveto	128
	LÄHTEET	133
	LIITTEET	137
	Liite 1: Lomake, johon tuomari täyttää lapsen huolto- ja tapaamisriitoja koskevat käsittelytiedot ja josta sihteerin kirjaa tiedot järjestelmään	137
	Liite 2: Espoon sosiaalitoimessa käytössä oleva sovittelujen seurantalomake.....	139

1 JOHDANTO

Laki riita-asioiden sovittelusta yleisissä tuomioistuimissa tuli voimaan vuoden 2006 alussa. 29.11.2011 säädettiin uusi laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa (tuomioistuinsovittelulaki). Lakia sovelletaan myös lapsen huoltoa, tapaamisoikeutta ja elatusta koskeviin asioihin.

Vuoden 2011 alussa aloitettiin asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelua koskenut kokeilu neljässä kärjäoikeudessa (Helsinki, Espoo, Oulu ja Pohjois-Karjala). Kokeilu laajennettiin 1.9.2012 seitsemään muuhun kärjäoikeuteen.

Asiantuntija-avusteinen huoltoriitasovittelu vakinaistettiin kaikki kärjäoikeuksiin 1.5.2014. Tuomioistuinsovittelulakia muutettiin siten, että huolto- ja tapaamisriidan sovittelussa käytettävän, kunnan nimeämän sovitteluavustajan käyttäminen maksetaan valtion varoista (RiitaSovL 5 § 3 mom). Lisäksi säädettiin, että huolto- ja tapaamisriidan sovittelussa ensimmäinen sovitteluistunto tulee järjestää viipymättä (RiitSovL 10 § 2 mom). Lakiin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta lisättiin säännökset asiantuntijapalveluiden järjestämisestä, asiantuntija-avustajien pätevyydestä ja kunnille asiantuntijapalveluista maksettavista korvauksista (LHL 3a luku).

Oikeusministeriö asetti 22.10.2014 seurantaryhmän seuraamaan asiantuntija-avusteisen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelun toteutumista. Seurantaryhmän toimikausi jatkui 31.3.2016 saakka. Seurantaryhmän puheenjohtajana toimi kärjätuomari Anna-Kaisa Aaltonen Helsingin kärjäoikeudesta (31.12.2014 asti oikeusministeriön projektipäällikkö ja 1.1.–31.12.2015 ma. hovioikeudenneuvos).

2 SEURANTARYHMÄN TOIMINTA

2.1 Seurantaryhmän tehtävät ja tavoitteet

Seurantaryhmän toimeksiannon mukaan seurannassa tuli selvittää muun muassa sovitteluasioiden ja huoltoriitaoikeudenkäyntien määriä, käsittelyaikoja, sovittelun joutuisuutta, saavutettujen sovintojen määriä, sovittelutyön organisointia, asiantuntija-avustajien ja tuomareiden sekä kärjäoikeuksien ja kuntien yhteistyön sujumista, kuntien olosuhdeselvitysten määriä ja selvitysaikoja, asiantuntijapalveluiden aiheuttamia kustannuksia ja sovittelun vaikutuksia kärjäoikeuksien työmääriin. Toimeksiannon mukaan seurantaryhmä voi tehdä ehdotuksia menettelyn lakien tai menettelytapaohjeiden muuttamiseksi.

Toimeksiantoon nimenomaisesti kirjattujen teemojen lisäksi seurantaryhmä on selvittänyt myös muita sovitteluun liittyviä kysymyksiä. Asiantuntijapalveluiden osalta selvitettiin asiantuntija-avustajien pätevyyttä, sovittelutyön vaikutuksia asiantuntija-avustajien perustyön hoitamiseen ja asiantuntija-avustajien työnantajiltaan saamaa tukea uudessa tehtävässä. Tuomareiden osalta selvitettiin kärjäoikeuksien suhtau-

tumista huoltoriitojen ja huoltoriitasovitteluiden painoarvoon tuomareiden työmääriä laskettaessa. Seurantaryhmä selvitti myös yleisesti sovittelijatuomareiden ja asiantuntija-avustajien kokemuksia ja näkemyksiä sovittelutyöstä. Lisäksi kartoitettiin lakimiesavustajien roolia ja toimintaa käytännön sovittelutyössä sekä heidän näkemyksiään ja kokemuksiaan sovittelusta.

Sovittelukokeilun aikana käytiin runsaasti keskustelua lapsen asemasta ja kuulemisesta sovittelussa. Myös lakiuudistuksen lausuntopalautteessa kiinnitettiin tähän kysymykseen paljon huomiota. Tämän vuoksi seurantaryhmä pohti perusteellisesti lapsen asemaa sovittelussa kartoittaen muun muassa sovittelijoiden ja asiantuntija-avustajien näkemyksiä ja käytännön kokemuksia lapsen kuulemisesta sovittelussa.

Lakivaliokunnan kiinnitettyä mietinnössään (LaVM 1/2014 vp) huomiota sekä monikulttuuristen huoltoriitojen sovitteluun että sukupuolten välisen tasa-arvon toteuttamiseen sovittelussa, seurantaryhmä selvitti myös sitä, miten nämä teemat näkyvät käytännön sovittelutyössä.

Riittävä ja laadukas koulutus on välttämätön edellytys tulokselliselle sovittelutoiminnalle. Tämän vuoksi seurantaryhmässä on käsitelty oikeusministeriön järjestämää sovittelukoulutusta ja loppuraportissa on sitä koskeva luku.

Seurantaryhmä on saamansa palautteen perusteella selvittänyt myös yksittäisiä, käytännön sovittelutyöstä nousseita kysymyksiä.

2.2 Seurantaryhmän työskentely

Sovitteluiden määrällinen seuranta oli tarkoitus toteuttaa ottamalla huoltoriitasovitteluita koskevat tiedot suoraan käräjäoikeuksien asianhallintajärjestelmästä (Tuomas). Järjestelmään tehtiin vuoden 2013–2014 aikana useita muutoksia, joiden avulla on mahdollista saada aiempaa tarkempia ja laajempia tietoja huoltoriidoista käräjäoikeuksissa. Käytännössä tietojen saaminen osoittautui kuitenkin ongelmalliseksi. Ensinnäkin tietojen hyödyntämisen edellyttämien raporttien valmistuminen on viivästynyt siten, ettei niitä ole voitu käyttää tiedonkeruussa. Lisäksi käräjäoikeuksissa Tuomasjärjestelmään tehdyt kirjaukset ovat osoittautuneet monilta osin epäluotettaviksi eikä siihen ole useista ohjeistuksista huolimatta saatu korjausta (ks. asianhallintajärjestelmän käytettävyyden ongelmista tarkemmin 2.3.). Koska asianhallintajärjestelmää ei ollut saatavissa luotettavia tietoja, seurantaryhmä hankki niitä useilla laajoilla kyselyillä.

Seurantaryhmä teki keväällä 2015 *lakimiesavustajille kyselyn*, joka lähetettiin kaikille julkisille oikeusavustajille sekä niille yksityisille avustajille, jotka käräjäoikeuksilta saatujen tietojen mukaan hoitavat paljon lapsioikeudellisia asioita. Kyselyssä kartoitettiin lakimiesavustajien saamaa sovittelukoulutusta ja koulutuksen tarvetta, lakimiesavustajien käsityksiä sovittelun esteistä sekä lakimiesavustajille tulevien juttujen valikointumista sovitteluun. Lisäksi selvitettiin lakimiesavustajien kokemuksia ja näkemyksiä sovitteluprosessista sekä sovittelijoiden ja asiantuntija-avustajien sovittelutaidoista. Osa kysymyksistä koski lakimiesavustajien omaa roolia sovittelussa. Kyselyssä jätettiin runsaasti tilaa perusteluille ja vapaalle kommentoinnille. Kysely tehtiin nimettömänä.

Kysely lähetettiin 249 lakimiesavustajalle, joista 139 (56 %) vastasi kyselyyn. Vastaajista 53 prosenttia oli julkisia oikeusavustajia ja loput asianajajia tai luvan saaneita oikeudenkäyntiavustajia. Vastaajilla oli runsaasti kokemusta huoltoriidan sovittelusta. Viittä lukuun ottamatta kaikki olivat toimineet lakimiesavustajana huoltoriidan sovittelussa. Puolet oli osallistunut menettelyyn 4–10 kertaa, neljäsosa useammin kuin 10 kertaa.

Syyskuussa 2015 seurantaryhmä teki *kyselyn sovittelijatuomareille*. Kyselyllä selvitettiin sovittelun tuloksellisuutta ja tuomareiden näkemyksiä sovittelun vaikutuksista työmääriin. Lisäksi pyydettiin tuomareiden arvioita lakimiesavustajien toiminnasta huoltoriitojen sovitteluissa. Kysyttiin myös tuomareiden ja asiantuntija-avustajien välisestä yhteistyöstä. Vielä kysyttiin kahdesta ajankohtaisesta kysymyksestä eli lapsen kuulemisesta sovittelussa ja monikulttuuristen huoltoriitojen sovittelusta. Tuomareille annettiin myös mahdollisuus vapaasti tuoda esiin näkemyksiään sovittelusta.

Kysely lähetettiin 113 sovittelijatuomarille. Kyselyyn vastasi 82 tuomaria eli 73 prosenttia kaikista. Vain Kainuun käräjäoikeudesta ei tullut yhtään vastausta. Vastaajien määrä vaihteli jonkin verran eri kysymysten kohdalla.

Seurantaryhmä teki syksyllä 2015 *kyselyn myös asiantuntija-avustajille*. Kyselyssä kartoitettiin osin samoja asioita kuin tuomareille suunnatussa kyselyssä. Lisäksi selvitettiin asiantuntija-avustajien pätevyyttä ja siihen liittyviä koulutustarpeita, sovittelutyön ja perustyön yhteensovittamista sekä asiantuntija-avustajien käsityksiä huoltoriitasovittelutyöstä. Kysely lähetettiin 105 asiantuntija-avustajalle, joista kyselyyn vastasi 88 eli 84 prosenttia.

Käräjäoikeuksille suunnatulla kyselyllä selvittiin koko käräjäoikeutta koskevia tietoja huoltoriitojen sovittelusta. Käräjäoikeuksia on yhteensä 27. Kainuun käräjäoikeutta lukuun ottamatta kaikki muut käräjäoikeudet vastasivat kyselyyn. Käräjäoikeuksilta kerättiin tietoja muun muassa huoltoriitojen ja huoltoriitasovitteluiden lukumääristä, sovittelutyön käytännön järjestelyistä, käräjäoikeuksien yhteistyöstä asiantuntija-avustajapalveluja järjestävien kuntien kanssa sekä huoltoriitojen ja huoltoriitasovitteluiden painoarvosta käräjäoikeuden sisäisessä työnjaossa.

Seurantaryhmä toteutti syksyllä 2015 myös *sosiaalitoimen olosuhdeselvityksiä koskeneen kyselyn* kuuden suuren kaupungin sosiaalitoimelle. Kaikki kunnat vastasivat kyselyyn. Lisäksi tehtiin erikseen *kysely asiantuntijapalveluiden järjestämisestä vastuussa oleville kunnille (järjestäjäkunta)* asiantuntija-avustajapalveluiden organisoinnista eri käräjäoikeuksien alueella. Kyselyyn saatiin 23 vastausta. Neljä järjestäjäkuntaa ei useista pyynnöistä huolimatta vastannut kyselyyn.

Seurantaryhmä hyödynsi työssään myös sovittelukokeilun ohjausryhmän käräjäoikeuksille keväällä 2014 tekemää, *suoria sovitteluhakemuksia koskenutta kyselyä*, jota ei ollut ehditty ottaa mukaan ohjausryhmän loppuraporttiin. Seurantaryhmä otti kyselyssä saadut tulokset osaksi loppuraporttiaan.

Edellä kerrottujen kyselyiden lisäksi seurantaryhmä on käsitellyt kokouksessaan useita käräjäoikeuksista esitettyjä, menettelyn soveltamiseen liittyviä erilliskysymyksiä ja ottanut niihin kantaa loppuraportissaan.

2.3 Käräjäoikeuksien asianhallintajärjestelmän (Tuomas) käytettävyydestä

Huoltoriitojen käsittelyn kehittämistyössä on pitkään ollut ongelmana lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien tilastotietojen puutteellisuus. Vuonna 2014 käräjäoikeuksien asianhallintajärjestelmään (Tuomas) tehtiin useita muutoksia, joiden tavoitteena oli saada aiempaa laajempaa ja tarkempaa tietoa huoltoriitojen käsittelystä käräjäoikeuksissa. Käräjäoikeuksille annettiin 16.4.2014 ja 19.12.2014 oikeusministeriön ohjeet järjestelmään tehtävistä uusista merkinnöistä. Ohjeet sisällytettiin myös uusittuun Tuomas-käyttöohjeeseen.

Seurantaryhmän tarkoituksena oli tilastomerkinnöistä selvittää muun muassa huoltoriitaoikeudenkäyntien ja sovittelujen määriä, lopputuloksia ja käsittelyaikoja. Tietojen saaminen edellyttää kuitenkin tilastoraporttien luomista. Oikeusrekisterikeskus on muun muassa teknisten vaikeuksien vuoksi saanut testausvaiheeseen vain osan tarpeellisista raporteista. Raportteja testattaessa on havaittu, että osassa käräjäoikeuksia raporttien tuottamat luvut poikkeavat huomattavasti tosiasiallisesti toteutuneiksi tiedetyistä määristä.

Testausvaiheessa ovat seuraavat raportit:

- käräjäoikeuksittain ratkaistujen lapsiasioiden (huolto- ja tapaamisasiat) määrät, tieto riitautuneiden lapsiasioiden määristä ja siitä, miten monessa niistä on aloitettu sovittelu
- oikeudenkäynnissä (ts. ei sovittelumenettelyssä) ratkaistujen riitautuneiden lapsiasioiden lopputulokset
- sovittelumenettelyssä ratkaistujen, oikeudenkäynnistä siirtyneiden lapsiasioiden lopputulokset
- sovitteluhakemuksilla vireille tulleiden lapsiasioiden lopputulokset
- yksityiskohtaista tietoa sovittelun kohteena olleesta lapsiasiasta (onko koskenut huoltoa, asumista, tapaamisoikeutta ja/tai elatusta, ja miltä osin sovinto on em. kysymyksistä saavutettu) ja kokeilusopimusten määristä.

Seurantaryhmään kuuluvat käräjätuomarit ovat verranneet käräjäoikeuksissaan manuaalisesti kerättyjä tietoja raporttien tuottamiin lukuihin. Tällöin on voitu todeta, että teknisesti raportit keräävät tietoja riittävän luotettavasti. Näin ollen joidenkin käräjäoikeuksien tietojen poikkeaminen tosiasiallisesti tehdyistä ratkaisuista täytyy johtua käräjäoikeuksissa tehtävien merkintöjen puutteellisuuksista tai virheellisyyksistä. Jos esimerkiksi riitautettu-merkintää ei tehdä asianmukaisesti, ensimmäisen, toisen ja kolmannen raportin tietosisältö on virheellinen, koska ne keräävät tietoa vain riitautuneista asioista. Jos sovittelun aloituspäätökset tehdään väärällä koodilla, ei sovittelumenettelyn käytön laajuudesta saada luotettavia tietoja. Jos tosiasiallisesti sovittelumenettelyssä tehty ratkaisu kirjataan tehdyksi oikeudenkäynnissä tai päinvastoin, sekoittuvat oikeudenkäyntimenettelyn ja sovittelumenettelyn lopputulokset siten, että luotettavaa tietoa ei saada.

Edellä kerrotuista syistä seurantaryhmä ei ole voinut hyödyntää Tuomasjärjestelmän tietoja tässä loppuraportissa. Syyt puutteellisiin ja virheellisiin merkintöihin ovat moninaiset. Suurin syy näyttää olevan se, että Tuomakseen tietoja kirjaavat kärjäsihteerit eivät riittävästi tunne sitä oikeudellista ympäristöä, johon merkinnät liittyvät. Tällöin ohjeiden ymmärtäminen on vaikeaa. Kärjäsihteereiden ohjeistaminen ja kouluttaminen eivät ole tuoneet riittävää korjausta tilanteeseen. Tämän vuoksi vastuun oikeista merkinnöistä tulisi olla tuomareilla.

Koska lähitulevaisuudessa tuomioistuimissa siirrytään asioiden hoitamiseen sähköisesti (AIPA), olisi luontevaa, jos tuomarit tekisivät itse merkinnät Tuomasjärjestelmään tai ainakin tarkistaisivat sihteereiden järjestelmään tekemät merkinnät. Muutamassa kärjäoikeudessa asia on ratkaistu siten, että tuomari täyttää käsittelytietoja koskevan lomakkeen, josta sihteeri sitten kirjaa tiedot järjestelmään. Esimerkki lomakkeesta liitteenä (liite 1).

Merkintöjä koskeviin kyselyihin saaduista vastauksista on ilmennyt myös, ettei kärjäoikeuksissa täysin ymmärretä oikeiden kirjausten merkitystä. Jos raporteista saata- vat tiedot eivät ole luotettavia, niitä ei voida hyödyntää sovittelumenettelyn vaikutus- ten mittaamisessa eikä menettelyn kehittämisessä. Puutteelliset merkinnät riitautet- tujen asioiden määristä lähettävät myös resurssien jakajalle virheellistä tietoa siitä, minkä verran kärjäoikeudet tarvitsevat lapsiasioiden käsittelijöitä. Tästä syystä kärjäoikeuksien tulisi nykyistä paremmin huolehtia siitä, että Tuomakseen tehdään tarpeelliset merkinnät ja merkinnät ovat myös oikeansisältöiset.

3 Lastenhuoltoriidat

3.1 Vanhempien ero ja huoltokiistat

Suomessa eroaa vuosittain 13 000–14 000 avioparia.¹ Tämän lisäksi suuri määrä avoliittoja päättyy eroon. Noin 30 000 lasta kokee vuosittain vanhempiensa eron. Yleisintä eroaminen on 2–4-vuotiaiden lasten perheissä.²

Valtaosa lapsista selviytyy vanhempiensa erosta hyvin.³ Lapsen sopeutumista uuteen tilanteeseen edistää, jos vanhemmat toimivat eron jälkeen yhteistyössä ja päätävät sovussa lapsen asioista. Sen sijaan lapsen kannalta itse eroa vahingollisempaa on vanhempien riitely ja varsinkin sen jatkuminen eron jälkeen.⁴

¹ http://www.vaestoliitto.fi/tieto_ ja_tutkimus/vaestotutkimuslaitos/tilastoja/parisuhteet_ ja_seksuaalisuus/avioerot

² Kontula 2013, s.29–30.

³ Sinkkonen 2011, s. 173–174 ja 179.

⁴ Salo 2009, s. 25–30 ja 116–118. Ks. myös Karttunen 2010, s. 76, 80, 97 ja 100, Sinkkonen 2011, s. 174–176 ja 178–179.

3.2 Vanhempien vaihtoehdot ratkaista lapsen asemaa koskevat kysymykset

Koska vanhempien välisten ristiriitojen tiedetään olevan riskitekijä lapsen kehitykselle ja hyvinvoinnille, perheiden konflikteja pyritään ratkaisemaan ensisijassa sovinnollisesti. Myös lapsenhuoltolain yleisenä tavoitteena on saada vanhemmat tekemään lasta koskevat ratkaisut keskinäisin sopimuksin.

Suomalainen eroauttamisjärjestelmä tarjoaa vanhemmille useita eri vaihtoehtoja ratkaista lapsen asiat sopimalla.⁵ Vanhemmat voivat sopia lapsen asioista lapsen kotikunnan lastenvalvojan luona tai saada keskinäisen sopimuksensa mukaisen ratkaisun tekemällä yhteisen hakemuksen tuomioistuimeen. Vanhemmat voivat hakeutua myös kunnalliseen perheasiainsovitteluun. Yksityisellä sektorilla lähinnä parisuhde- ja perheterapeutit tarjoavat vanhemmille apua sovintoon pääsemiseksi. Vanhemmat voivat valita myös Asianajajaliiton maksullisen sovintomenettelyn tai saavuttaa sopimuksen asianajajiensa välillä käytävissä asianajoneuvotteluissa.

Vanhemmilla on mahdollisuus hakeutua myös tuomioistuimessa toteutettavaan asiantuntija-avusteiseen huoltoriidan sovitteluun. Sovittelijana toimii tuomioistuimen tuomari ja häntä avustaa asiantuntija eli käytännössä yleensä sosiaalityöntekijä tai psykologi. Jos vanhemmat päätyvät panemaan vireille oikeudenkäynnin, myös asiaa käsittelevä tuomari pyrkii saamaan vanhemmat sopimaan riitansa. Ellei se onnistu, tuomioistuin ratkaisee asian.

3.3 Huolto-, tapaamis- ja elatusriidat tuomioistuimessa

Vuodesta 2006 alkaen riitaisten huolto- ja tapaamisasioiden määrä käräjäoikeuksissa on pysynyt melko vakaana eli noin 2000 asiana vuodessa.⁶ Huoltoriitaoikeudenkäynneistä on kuitenkin tullut aiempaa vaikeampia ja monimutkaisempia. Yli puolet oikeudenkäynneistä on uusintariitoja.⁷

Huoltoriidat voidaan jakaa kolmeen eri tyyppiin eli tasapeliriitoihin, psyko-sosiaalisiin riitoihin ja patologisiin riitoihin. Tasapeliriidat ovat riitoja, joissa vanhempien huoltajuuskyky on tasavertainen. Psykososiaalisessa riidassa toisella vanhemmalla tai kummallakin on psykososiaalisia ongelmia, jotka alentavat vanhemman huoltajuuskykyä. Patologisessa riidassa vanhempien riita on pitkäaikainen ja syvä.⁸

Huoltoriidan käsittely oikeudenkäynnissä on monivaiheinen. Kirjallisen valmistelun ja valmisteluistunnon jälkeen asiassa pyydetään usein sosiaalitoimen olosuhdeselvitys. Tällöin vanhemmat yleensä vaativat lapsen aseman järjestämistä väliaikais määrällä. Sosiaalitoimen olosuhdeselvitys tehdään parityönä. Selvitystä varten joudutaan usein hankkimaan tietoja ja lausuntoja muilta viranomaisilta. Lopuksi selvityksentekijät laativat oikeudelle kirjallisen raportin. Sen saavuttua käräjäoikeudessa järjeste-

⁵ Ks. tarkemmin Aaltonen – Auvinen 2010, s. 1149–1165.

⁶ Valkama – Lasola 2008, s. 11–12.

⁷ Valkama – Lasola 2008, s.11.

⁸ Auvinen 2006, s. 254–259.

tään valmisteluistunto ja pääkäsittely, minkä jälkeen kärjäoikeus antaa päätöksen asiassa.

Oikeudenkäynnin kesto on pitkä. Tuomioistuintilastojen mukaan monissa kärjäoikeuksissa täysimittainen huoltoriitaoikeudenkäynti kestää noin vuoden. Olosuhdeselvityksen tekeminen vie keskimäärin kuusi kuukautta, mutta monin paikoin huomattavasti tätä pidempään.⁹

Noin 17 prosentissa kärjäoikeuden huoltoriidassa tekemistä päätöksistä valitetaan hovioikeuteen.¹⁰ Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksen mukaan valitusten keskimääräinen käsittelyaika on 6,3 kuukautta, mutta kuitenkin noin neljäsosassa asioita yli 9 kuukautta.¹¹

Oikeuspoliittinen tutkimuslaitoksen tutkimuksen mukaan kärjäoikeuksissa käsiteltävissä huoltoriidoissa yli puolet hakijoista saa julkista oikeusapua. Hovioikeudessa oikeusavun saajien osuus muutoksenhakijoista on jo noin 70 prosenttia.¹²

Huoltoriidat kuormittavat monia viranomaisia. Oikeudenkäynnin lisäksi saman perheen ongelmia saatetaan selvittää esimerkiksi lastensuojelussa, perheneuvolassa, koulukuraattorilla tai -psykologilla, poliisissa tai lasten- ja nuorisopsykiatrisessa yksikössä.

3.4 Huoltoriitojen sovittelu vaihtoehdoksi oikeudenkäynnille

Asianosaiset voivat tuomioistuimessa valita asiansa käsittelytavaksi oikeudenkäynnin sijasta sovittelun. Sovittelu on erilainen menettely kuin oikeudenkäynti. Sovittelijana toimivan tuomarin tehtävänä ei ole ratkaista riitaa, vaan auttaa osapuolia itseään löytämään ratkaisu erimielisyyksiinsä.

Tuomioistuinsovittelun käyttöönotto sujui aluksi hitaasti. Tilanne muuttui olennaisesti asiantuntija-avusteista huoltoriitojen tuomioistuinsovittelua koskeneen kokeilun myötä. Huoltoriitasovitteluiden määrät lisääntyivät voimakkaasti. Kun vuosina 2006–2010 huoltoriitasovitteluiden määrä kaikissa tuomioistuimissa oli yhteensä 27, niin vuosina 2011–2012 niitä oli neljässä kokeilukärjäoikeudessa tullut vireille jo 575.¹³ Niistä saadut myönteiset kokemukset vetivät myös riita-asioiden sovitteluiden määrät nousuun.

---

⁹ Valkama – Lasola 2008, s.62.

¹⁰ Valkama – Lasola 2008, s.13.

¹¹ Valkama – Lasola 2008, s. 56.

¹² Valkama – Lasola 2008, s.87.

¹³ Ervasti 2011, s. 53–57 ja ohjausryhmän loppuraportti 2013, s. 28–29.

4 Sovittelijat ja asiantuntija-avustajat käräjäoikeuksissa

4.1 Sovittelijoiden ja asiantuntija-avustajien määrä käräjäoikeuksissa

Seurantaryhmä selvitti käräjäoikeuksissa työskentelevien huoltoriitasovittelijoiden ja asiantuntija-avustajien määrät sekä heidän sovittelukokemuksensa laajuuden. Käräjäoikeuksien ilmoituksen mukaan huoltoriitojen sovittelijatuomareita on yhteensä 112. Heistä kuitenkin kuusi sovittelee vain tarvittaessa. Sovittelijoita on yleensä 2–5 käräjäoikeutta kohden. Kahdessa käräjäoikeudessa on seitsemän ja yhdessä yhdeksän sovittelijaa.

Asiantuntija-avustajia on käräjäoikeuksien ilmoituksen mukaan 105. Asiantuntija-avustajia on yleensä 2–4/käräjäoikeus. Yksi käräjäoikeus ilmoitti, että heille on koulutettu seitsemän asiantuntija-avustajaa, joista kuitenkin käytännössä vain kolme toimii avustajina.

Kolme käräjäoikeutta ilmoitti tarvitsevansa lisää asiantuntija-avustajia ja sovittelijoita. Yhdessä käräjäoikeudessa asiantuntija-avustajien vähäinen määrä johtui siitä, ettei järjestäjäkunta ole suostunut uskomaan käräjäoikeuden ilmoitusta asiantuntija-avustajien tarpeesta. Yhdessä käräjäoikeudessa asiantuntija-avustajien määrän riittämättömyyden syynä oli se, että osa koulutetuista asiantuntija-avustajista ei voi toimia avustajina kuntien välisten kiistojen vuoksi.

Johtopäätöksiä

Sovittelijoiden ja asiantuntija-avustajien riittävän määrän arvioiminen on haastavaa. Sovittelijoita ja asiantuntija-avustajia ei ole järkevää kouluttaa liikaa, sillä silloin heille ei kerry riittävästi sovittelukokemusta ammattitaidon kehittämiseksi ja ylläpitämiseksi. Jos taas sovittelijoita ja asiantuntija-avustajia on liian vähän, he kuormittuvat liikaa ja sovitteluiden viivytyksetön järjestäminen vaarantuu. Mittapuuna voisi pitää vähintään yhtä sovittelua kuukaudessa kutakin sovittelijaa ja asiantuntija-avustajaa kohden. Se tarkoittaisi 10–12 sovittelua vuodessa. Pienissä käräjäoikeuksissa tätä ei kuitenkaan voitane saavuttaa.

Lapsenhuoltolain mukaan järjestäjäkunnan tulee huolehtia siitä, että käräjäoikeuden käytettävissä on riittävä määrä asiantuntija-avustajia. Koska asiantuntija-avustajien toiminta palvelee tuomioistuimen tarpeita, käräjäoikeus määrittää tarvittavien asiantuntija-avustajien lukumäärän. Käräjäoikeuden tulisi olla aktiivinen yhteistyössä järjestäjäkunnan kanssa ja neuvotellen saada kunta ottamaan käräjäoikeuden asiantuntija-avustajia koskevat toivomukset huomioon. (Ks. seurantaryhmän lakimuu-tosehdotuksesta luku 20)

4.2 Tuomareiden sovittelukokemus

Sovittelu edellyttää kouluttautumista, mutta se ei yksin riitä. Todelliset sovittelutaidot opitaan vasta käytännön sovittelutyössä. Tämän vuoksi kärjäoikeuksien tulisi turvata sovittelijoille mahdollisuus kerryttää riittävästi sovittelukokemusta.

Tuomareilta kysyttiin, miten monta huoltoriitaa he olivat sovitelleet vuosina 2014–2015. Vuotta 2014 koskeneiden vastausten osalta tulee ottaa huomioon se, että suurimmassa osassa kärjäoikeuksia uusi huoltoriitasovittelumalli on otettu käyttöön vasta 1.5.2014. Kysymykseen vastasi 81 tuomaria. Suuri osa heistä (42 %) oli vuonna 2014 sovitellut 6–10 asiaa ja lähes yhtä moni (36 %) 1–5 asiaa. Yhdeksän tuomaria oli sovitellut 11–20 asiaa ja kuusi tuomaria yli 20 asiaa. Vain kolme tuomaria ei ollut ehtinyt sovittaa vuonna 2014 yhtään asiaa.

Vuonna 2015 kaikki tuomarit olivat päässeet sovittelemaan. Lokakuun alkuun mennessä lähes puolet tuomareista (45 %) oli sovitellut 1–5 asiaa, lähes kolmannes (32 %) 6–10 asiaa, viidesosa 11–20 asiaa ja kolme tuomaria yli 20 asiaa.

4.3 Asiantuntija-avustajien sovittelukokemus

Lähes kolmannes asiantuntija-avustajista on vuosina 2014–2015 ollut mukana 6–10 sovittelussa. Yhtä paljon oli niitä, jotka olivat olleet mukana 11–20 sovittelussa. Runsaasti oli niitäkin, jotka olivat osallistuneet 21–50 sovitteluun (21 %). Yli 50 sovittelussa olleita oli yhdeksän. 12 avustajaa oli ehtinyt olla mukana vasta 1–5 sovittelussa.

Johtopäätöksiä

Sovittelijatuomareiden vastaukset osoittavat, että suurin osa tuomareista on päässyt sovittelemaan riittävän usein, että heidän ammattitaitonsa sovittelijana voi kehittyä. Myös asiantuntija-avustajien vastauksista ilmeni, että suurella osalla asiantuntija-avustajista on jo runsaasti kokemusta tuomioistuinsovitteluista. On selvää, että suurissa kärjäoikeuksissa sovittelujuttuja kertyy sekä tuomareille että asiantuntija-avustajille enemmän kuin pienissä yksiköissä. Varsinkin niissä kärjäoikeuksissa, jotka ovat olleet mukana jo sovittelukokeilussa, on paljon tuomareita ja asiantuntija-avustajia, joilla on jo yli sadan sovittelun kokemus.

Monissa kärjäoikeuksissa toteutettava tuomareiden kierrätys tehtävistä toisiin voi haitata hankitun sovittelukoulutuksen hyödyntämistä. Vastaavasti asiantuntija-avustajien sijoittumisessa tai tehtäväkuivissa voi tapahtua muutoksia, joiden vuoksi he eivät ole käytettävissä huoltoriitasovitteluissa. Jotta oikeusministeriön laajaan koulutukseen käyttämät resurssit saataisiin hyödynnettyä käytännön työssä, seurantaryhmän näkemyksen mukaan kärjäoikeuksien ja sosiaalitoimien tulisi sitoutua siihen, että sovittelutehtäviin koulutetut tuomarit ja asiantuntija-avustajat voivat toimia sovittelutehtävissä riittävän pitkään, vähintään kaksi–kolme vuotta kouluttautumisen jälkeen.

4.4 Asiantuntija-avustajien asiantuntijuudesta

Asiantuntija-avustajalla tulee olla psykologin, sosiaalityöntekijän tai lastenpsykiatrin peruskoulutus tai muu soveltuva ylempi korkeakoulututkinto. Lisäksi asiantuntija-avustajalta edellytetään tehtävän hoitamisessa tarvittavaa täydennys- ja lisäkoulutusta sekä kokemusta työskentelystä eroperheiden kanssa (LHL 17 c §).

Asiantuntija-avustajat toimivat perustyössään hyvin monenlaisissa tehtävissä. Toisaalta he voivat tehdä samantyyppisiä tehtäviä eri virka- ja tehtävänimikkeellä. Seurantaryhmä halusi selvittää, millaisissa perustehtävissä asiantuntija-avustajat toimivat, jotta saataisiin tietoa heidän kokemuksestaan eroperheiden kanssa työskentelystä. Asiantuntija-avustajille suunnattuun kyselyyn vastasi 88 avustajaa, mutta perustehtävää koskeneeseen kysymykseen annettiin 103 vastausta. Tästä oli pääteltävissä, että osa vastanneista toimii useammassa niistä tehtävistä, jotka kyselyssä oli annettu vaihtoehtoina. Vastauksista ilmeni, että esimerkiksi yksi lastensuojelun sosiaalityöntekijä tekee myös olosuhdeselvityksiä, kaksi perheneuvolan sosiaalityöntekijää toimii myös lastenvalvojana ja tekee lisäksi olosuhdeselvityksiä ja kaksi lastensuojelun sosiaalityöntekijää toimii myös lastenvalvojana.

Kyselyyn vastanneista asiantuntija-avustajista

- 16 prosenttia toimii perustyössään perheneuvolapsykologina,
- 23 prosenttia toimii perustyössään perheneuvolan sosiaalityöntekijänä,
- 16 prosenttia toimii perustyössään lastenvalvojana,
- 10 prosenttia toimii perustyössään olosuhdeselvityksiä tekevänä sosiaalityöntekijänä,
- 9 prosenttia toimii perustyössään lastensuojelun sosiaalityöntekijänä,
- 18 prosenttia toimii perustyössään muussa kuin edellä mainitussa kunnan tehtävässä ja
- 9 prosenttia ei ole kunnan palveluksessa, vaan kunta ostaa heiltä palvelun.

Niistä asiantuntija-avustajista, jotka toimivat perustyössään muussa kuin edellä mainitussa tehtävässä, toimii

- kolme kirkon perheasiainkeskuksen palveluksessa (melko varmasti psykologeja)
- yksi työsuojeluvaltuutettuna, vapaalla perheneuvolan sosiaalityöntekijän tehtävästä
- yksi terveyskeskuksessa lasten ja nuorten vastaanotolla (todennäköisesti psykologi)
- yksi perhesosiaalityön esimiestehtävissä
- yksi neuvolassa psykologina
- yksi sovittelutoimiston esimiestehtävissä
- yksi päihdeklinikan työntekijänä (nuorten ja aikuisten)
- yksi lastenpsykiatrisen työryhmän työntekijänä
- yksi erityisasiantuntijana järjestötyössä
- yksi lasten sijaishuollon työntekijänä
- yksi aikuissosiaalityön esimiestehtävissä
- yksi sosiaalineuvonnan sosiaalityöntekijänä
- yksi perheiden tukipalveluiden sosiaalityöntekijänä
- kaksi perhepalveluesimiehenä

- yksi sosiaalityön johtajana
- yksi johtavana sosiaalityöntekijänä
- yksi perhepalveluiden sosiaalityöntekijänä

Kaikista ilmoitetuista tehtävänimikkeistä ei ole pääteltävissä, millaista työtä asiantuntija-avustaja tekee. Sosiaalitoimen tehtävänimikkeitä on paljon eivätkä ne ole samoja eri kunnissa. Kuitenkin vastauksista ilmenee, että asiantuntija-avustajien suurin ryhmä ovat perheneuvolan työntekijät (39 %). Muutoinkin vastauksista on pääteltävissä, että suurimmalla osalla asiantuntija-avustajista nykyiseen perustyöhön kuuluu tai on kuulunut eroperheiden palveluihin liittyviä tehtäviä.

Kaikista vastauksista ei ilmene asiantuntija-avustajan peruskoulutus. Näyttää kuitenkin siltä, että asiantuntija-avustajat ovat peruskoulutukseltaan joko psykologeja tai sosiaalityöntekijöitä. Suurin osa on sosiaalityöntekijöitä, mutta psykologeja on myös runsaasti. Asiantuntija-avustajien joukossa ei ole yhtään lastenpsykiatria.

Asiantuntija-avustajilta selvitettiin myös heidän omia käsityksiään asiantuntijuutensa riittävydestä sovitteluissa. Vastaukset osoittivat, että asiantuntija-avustajat kokivat tarvitsevansa monenlaista lisäosaamista voidakseen kehittyä huoltoriitasovittelutyössä.

Useissa vastauksissa toivottiin koulutusta lapsen kehityksestä ja muusta lapsipsykologiasta, lapsen kuulemisen toteuttamisesta sovittelussa sekä enemmän tilaisuuksia kokemusten vaihtoon muiden sovittelijoiden kanssa. Lisäksi toivottiin saatavan tietoa ja koulutusta

- haastattelu- ja muista sovittelutekniikoista
- uusimmista tutkimuksista erilaisten asumis- ja tapaamisratkaisujen vaikutuksista lapseen
- monikulttuuristen perheiden eroista
- vuorovaikutustaidoista
- juridista tietoa
- persoonallisuushäiriöisten ja joustamattomien vanhempien kohtaamisesta
- väkivallasta
- vanhempien mielenterveyshäiriöistä
- parisuhteen ongelmien vaikutuksesta ratkaisujen löytämiseen
- päihteiden käytön vaikutuksista vanhemmuuteen
- fläppityöskentelystä

Myös työnohjausta kaivattiin, sillä sen katsottiin edistävän työssä kehittymistä.

Johtopäätöksiä

Vastuu asiantuntija-avustajien lain edellyttämästä pätevyydestä on järjestäjäkunnilla. Asiantuntija-avustajien koulutustausta, työhistoria, tehtävänimikkeet ja työnkuvat ovat niin monimuotoisia, että oikeusministeriön tai tuomioistuinten on mahdotonta etukäteen arvioida lain edellytysten toteutumista. On selvää, ettei myöskään pelkällä kyselyllä kyetä saamaan kokonaiskuvaa asiantuntija-avustajien asiantuntijuudesta.

Kyselyyn saaduista vastauksista voidaan kuitenkin tehdä johtopäätös, että asiantuntija-avustajien koulutustausta ja ammatillinen kokemus luovat hyvät edellytykset asiantuntijuuden toteutumiselle huoltoriitojen sovittelussa. Toisaalta asiantuntija-

avustajat ovat sovitteluissa kohdanneet monia sellaisia ilmiöitä, joissa syvempi asiantuntemus olisi ollut tarpeen. Erityisen tärkeänä nousee esiin lapsen kehityspsykologiaan liittyvä tiedon tarve. Monenlaista muutakin lisäkoulutusta kaivataan.

Asiantuntija-avustajien lain mukainen pätevyys ei kuitenkaan yksin mahdollista riitä asiantuntija-avustajana toimimiseen, vaan työskentelyn aloittaminen edellyttää oikeusministeriön sovittelukoulutuksen käymistä (koulutuksesta tarkemmin luvussa 13). Vasta se yhdessä asiantuntija-avustajien peruskoulutuksen, aiempien lisäkoulutusten ja työkokemuksen kanssa muodostaa pohjan heidän asiantuntijuudelleen sovittelumenettelyssä.

4.5 Sovittelijan ja asiantuntija-avustajan puolueettomuus

Sovittelukokeilun ja huoltolain uusien säännösten eduskuntakäsittelyn aikana nousi esiin kysymys siitä, että huoltoriitasovittelun osapuolina olevat isät voivat kokea olevansa sukupuolensa vuoksi äitejä heikommassa asemassa sen vuoksi, että valtaosa sovittelijoista ja varsinkin asiantuntija-avustajista on naisia. Eduskunnan lakivaliokunta katsoi mietinnössään, että olisi hyvä, jos sovittelussa asian käsittelijöinä olisi kummankin sukupuolen edustajia.¹⁴

Lakimiesavustajat toivoivat heille suunnatussa kyselyssä sovittelijoiden kiinnostavan erityistä huomiota puolueettomuuteensa ja vanhempien yhdenvertaiseen kohteluun. Erityistä huomiota tulisi kiinnittää sukupuolten väliseen tasa-arvoon. Lakimiesavustajat myös toivoivat lisää miessovittelijoita ja miespuolisia asiantuntijoita.

Sovittelijoiksi nimettyjen tuomareiden sukupuolijakauma on melko tasainen, mutta asiantuntija-avustajat ovat valtaosin naisia. Tämä johtuu siitä tosiasiasta, että lasten ja perheiden parissa työskentelevät ammattiryhmät ovat naisvaltaisia. Esimerkiksi sosiaalityöntekijöistä 93 prosenttia ja perheneuvopsykologeista 94 prosenttia on naisia.¹⁵ Myös perheasioiden hoitamiseen erikoistuneista asianajajista suurin osa on naisia.

Tuomareilta haluttiin selvittää, oliko kysymys työparin sukupuolesta noussut sovitteluissa esiin epäilyä työparin puolueellisuudesta. Valtaosa tuomareista (89 %) ilmoitti, ettei sovitteluissa ollut kertaakaan tuotu esiin epäilyä työparin puolueellisuudesta heidän sukupuolensa vuoksi. Vain yhdeksällä tuomarilla oli kokemusta tällaisesta tilanteesta.

Yksittäisissä tapauksissa kysymys oli kuitenkin noussut esiin:

”Keski-ikäiset miehet ovat muutaman kerran sanoneet jotain siitä, että on liian paljon naisia huoneessa ja että naiset pitävät aina äidin puolta.”

”Yhden kerran suomalainen mies on kauhistellut, että hän on yksin sovittelemassa viiden naisen kanssa.”

”Joskus isät ovat epäilleet, että sovittelijat ovat äidin puolella.”

---

¹⁴ LaVM 1/2014 vp., s. 4.

¹⁵ Tiedot sukupuolijakaumasta on saatu Talentia ry:stä ja Suomen Psykologiliitosta.

Vapaissa vastauksissa muutaman tuomarin näkemyksen mukaan isät näkevät asian entistä useammin tasa-arvokysymyksenä eivätkä huoltoriitana lapsen edun ollessa etusijalla.

Niitä, joiden sovitteluissa oli esitetty epäily puolueellisuudesta, kysyttiin, miten he olivat toimineet tuossa tilanteessa. Usea tuomari vastasi, että kun epäily oli esitetty, siihen oli tartuttu ja siitä oli keskusteltu avoimesti. Yleensä tämän jälkeen asiassa oli päästy hyvässä yhteisymmärryksessä eteenpäin. Yksi tuomari kertoi ilmoittavansa tällaisessa tilanteessa kaikki vaihtoehdot eli joko jatketaan asiantuntija-avustajan kanssa tai ilman tai sitten aloitetaan kokonaan alusta. Vastaukset vahvistavat sitä, että luottamus sovittelussa voi säilyä vain, jos keskustelu on kaikilta osin avointa.

Johtopäätöksiä

On ymmärrettävää, että huoltoriidan kaltaisessa asiassa kysymys sukupuolten välisestä tasa-arvosta korostuu. On kuitenkin yleisesti tiedossa, ettei lapsioikeus oikeudenalana houkuttele miespuolisia juristeja eikä miehiä myöskään hakeudu sosiaalialalle. Sen vuoksi ei ole näköpiirissä, että huoltoriitojen tuomioistuinsovittelussa saataisiin nopeasti muutos sovittelijoiden ja asiantuntija-avustajien sukupuolijakamaan.

Käytännössä ongelma ei kuitenkaan vaikuta suurelta. Tuomareiden vastausten perusteella näyttää siltä, että julkisuudessa esitetyistä epäilyistä huolimatta työparin sukupuoli tuottaa vain harvoin kokemuksen puolueellisuudesta. Epäilyn syntyessä tilanteet on saatu hoidettua avoimella keskustelulla. Tästä voitaneen vetää se johtopäätös, että kokemus työparin työskentelyn puolueettomuudesta ei perustu sukupuoleen, vaan työntekijöiden ammattitaitoon ja kykyyn huolehtia tasapuolisuudesta sovittelussa.

4.6 Sovittelijan ja asiantuntija-avustajan esteellisyys

Tuomioistuinsovittelulain mukaan sovittelijan ja hänen avustajansa esteellisyyteen sovelletaan, mitä oikeudenkäymiskaaren 13 luvussa säädetään tuomarin esteellisyydestä (RiitSovL 14 §). Oikeudenkäymiskaaren mukaan tuomari on esteellinen, jos hän on käsitellyt samaa asiaa toisessa tuomioistuimessa, muussa viranomaisessa tai välimiehenä. Tuomari on myös esteellinen käsittelemään samaa asiaa tai sen osaa uudelleen samassa tuomioistuimessa, jos on perusteltua aihetta epäillä hänellä olevan asiaan ennakoasenne hänen asiassa aikaisemmin tekemänsä ratkaisun tai muun erityisen syyn vuoksi tai jos jokin muu seikka antaa perustellun aiheen epäillä hänen puolueettomuuttaan asiassa.

Tuomaria koskeva esteellisyyssäännös on kirjoitettu yksiselitteisesti. Jos tuomari on esteellinen, hänen pitää jäädä itsensä myös sovittelussa. Silloin ei edes sovittelun osapuolten yksimielinen näkemys tai toivomus asian käsittelijästä poista tuomarin esteellisyyttä.

Suurin osa huoltoriidoista on uusintariitoja. Tuomioistuimissa katsotaan yleisesti, että huoltoriitaa aiemmin käsitellyt tuomari on esteellinen käsittelemään samojen vanhempien välistä uutta riitaa oikeudenkäynnissä. Vastaavasti tuomari on esteellinen

toimimaan sovittelijana, jos hän on aiemmin ratkaissut vanhempien välisen huoltoriidan oikeudenkäynnissä. Esteellisyys perustuu siihen, että asian aiempi käsittely on luonut tuomarille ennakoasenteen vanhempiin ja asiaan.

Tuomioistuinsovittelulaissa on lisäksi erityissäännös sovittelijan esteellisyydestä käsitellä tuomarina oikeudenkäynnissä asiaa, jossa hän on toiminut sovittelijana (Riit-SovL 14 §). Säännöksellä suojataan sovittelun luottamuksellisuutta. Tuomioistuinsovittelulaki ei kuitenkaan sano mitään siitä, onko tuomari esteellinen sovittelijaksi, jos vanhemmat, joiden riitaa hän on sovittelut, tulevat uudelleen sovitteluun ja haluavat hänet sovittelijaksi. Tilannetta ei voi suoraan verrata sovittelijana toimineen tuomarin esteellisyyteen käsitellä samaa asiaa oikeudenkäynnissä.

Sovittelu on vapaaehtoista ja se toteutetaan osapuolten intressissä. Jos osapuolet kokevat asiaa aiemmin sovittelun tuomarin puolueettomaksi ja luottavat häneen, toimimiselle uudelleen sovittelijana ei liene estettä. Mikäli osapuolten luottamus sovittelijaan uudessa sovittelussa kuitenkin horjuu, osapuolet voivat missä vaiheessa tahansa keskeyttää sovittelun ja pyytää uutta sovittelijaa.

Asiantuntija-avustajan esteellisyyteen sovittelussa sovelletaan samoja säännöksiä kuin tuomariinkin. Asiantuntija-avustaja on esteellinen toimimaan huoltoriitasovittelussa asiantuntija-avustajana, jos hän on aiemmin työskennellyt perheen kanssa muussa työroolissa. Siten avustaja ei voi osallistua sovitteluun, jos hän on esimerkiksi aiemmin tehnyt olosuhdeselvityksen vanhempien välisessä huoltoriidassa, vahvistanut lastenvalvojana vanhempien välisen sopimuksen tai työskennellyt perhe-neuvolassa perheen asioissa. Esteellisyys syntyy kohtuullisen herkästi, esimerkiksi jo puhelinneuvonnan perusteella riippuen kuitenkin annetun neuvonnan sisällöstä ja laajuudesta.

Asiantuntija-avustaja joutuu ensi kädessä itse punnitsemaan esteellisyyttään. Esteettömyys on syytä kartoittaa jo ennen istuntoa vanhempien nimien ja henkilötunnusten avulla. Jos asiantuntija-avustaja ei ole varma esteettömyydestään, se tulee tuoda avoimesti esiin sekä sovittelijalle että vanhemmille.

Asiantuntija-avustajan esteellisyys hänen perustyössään on säännelty yleisluontoisemmin kuin tuomarin esteellisyys. Asiassa noudatetaan hallintolain yleisiä hyvän hallinnon periaatteita. Niistä kuitenkin seuraa, että lähtökohtaisesti asiantuntija-avustaja on sekä sovittelun aikana että sen jälkeen esteellinen toimimaan muissa työrooleissa sovitteluasiakkaiden kanssa. Esteellisyyttä ei poista edes vanhempien yhteinen toivomus.

5 Huoltoriitasovittelun organisointi kärjäoikeuksissa

5.1 Kärjäoikeuksien aktiivisuus sovittelun edistämässä

Sovittelu ei automaattisesti vakiinnuta paikkaansa tuomioistuinten menettelyvalikoimassa, vaan se edellyttää tuomioistuinten aktiivisuutta.¹⁶ Seurantaryhmä selvitti kärjäoikeuksilta, miten aktiivisesti tuomarit ja notaarit tarjoavat huoltoriidoissa sovittelua vaihtoehtona oikeudenkäynnille. Vastausten mukaan viidessä kärjäoikeudessa kärjätuomarit ja notaarit tarjoavat sovittelua huoltoriidan osapuolille jokaisessa jutussa. Yli puolessa kärjäoikeuksista kärjätuomarit ja notaarit tekevät näin usein ja viidessä kärjäoikeudessa melko usein. Vain yhdessä kärjäoikeudessa sovittelua ilmoitettiin tarjottavan vain harvoin vaihtoehtona oikeudenkäynnille.

Seurantaryhmän lakimiesavustajille suuntaamassa kyselyssä lähes kaikki katsoivat, että oman alueen kärjäoikeus edistää riittävästi sovittelun käyttämistä. Kärjäoikeuksien aktiivista toimintaa osoittaa myös se, että lakimiesavustajat kertoivat saaneensa eniten tietoa sovittelusta tuomioistuimilta ja lähes puolet oli osallistunut kärjäoikeuden järjestämään huoltoriitasovittelukoulutukseen.

Seitsemän lakimiesavustajaa ei pitänyt kärjäoikeuden aktiivisuutta riittävänä. Heistä neljä toivoi kärjätuomarilta aktiivista yhteydenottoa osapuoliin/asiamieheen ja sovittelumahdollisuuden tarjoamista esimerkiksi puhelimitse. Muutama toivoi sovittelumahdollisuuden aktiivisempaa esille tuomista myös valmistelun aikana. Myös kirjallista tiedottamista toivottiin lisää.

Hyvä esimerkki tuomioistuimen aktiivisuudesta on Pohjois-Karjalan kärjäoikeus, jossa painotetaan kärjäoikeuden roolia sovittelumenettelyn edistämässä. Sovittelumahdollisuutta pidetään jatkuvasti esillä ja sovittelua tarjotaan lähes kaikille lukuun ottamatta patologisia riitoja. Kynnystä tarjota sovittelua pidetään matalalla, sillä kokemus on osoittanut, että sovittelusta on ollut hyötyä silloinkin, kun asia palautuu oikeudenkäyntiin. Jos oikeudenkäyntihakemuksessa ei ole otettu kantaa sovitteluun, lakimiesavustajalle soimitaan. Vastauspyynnössä toiselle vanhemmalle tarjotaan ensimmäisenä vaihtoehtona sovittelua ja ilmoitetaan samalla mahdollinen sovittelupäivä.

5.2 Huoltoriitasovittelun vastuutuomari

Valtaosa kärjäoikeuksista (92 %) on nimennyt huoltoriitasovittelun vastuutuomarin. Helsingin kärjäoikeudessa vastuutuomari on nimetty vasta vuoden 2016 alusta lukien. Ahvenanmaan kärjäoikeudessa vastuutuomaria ei ole.

---

¹⁶ Tämä todettiin esimerkiksi Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksessa, jonka mukaan sovitteluiden määrä riippuu pitkälti tuomioistuimen aktiivisuudesta, ymmärryksestä ja asenteista. Ervasti 2011, s. 56 ja 81.

5.3 Huoltoriitasovittelun vastuusihteerit

Huoltoriitojen sovittelukokeilun aikana todettiin, että sovittelutoiminnan käytännön järjestelyjä ja erityisesti sovitteluistunnon järjestämistä tehostaa se, jos kärjäoikeudessa on yksi tai kaksi sihteeria, joille vastuu sovittelutoiminnasta on keskitetty. Samalla vastuusihteerit voi kerätä tietoja sovittelujuttujen käsittelystä kärjäoikeudessa ja seurata sovittelujuttujen jakautumista tuomareiden kesken. Kärjäoikeuksille suunnatussa kyselyssä ilmeni, että yli puolet (56 %) kärjäoikeuksista on nimennyt huoltoriitasovittelun vastuusihteerin. Muissa kärjäoikeuksissa (11/27) sellaista ei ole.

5.4 Kärjäoikeuksien sovittelutilat

Kärjäoikeuksien oman ilmoituksen mukaan suurimassa osassa (72 %) kärjäoikeuksia on riittävät ja asianmukaiset tilat sovittelulle. Kuitenkaan seitsemässä kärjäoikeudessa näin ei ole.

Oikeusministeriö on uudessa toimitila- ja työympäristökonseptissaan ottanut huomioon asianmukaisten sovittelutilojen tarpeen. Sovittelusaleja on jo rakennettu osaan kärjäoikeuksista. Sovittelusalien tarve otetaan huomioon myös uusia tuomioistuintiloja rakennettaessa ja vanhoja remontoitaessa.

5.5 Sovittelun joutuisuus

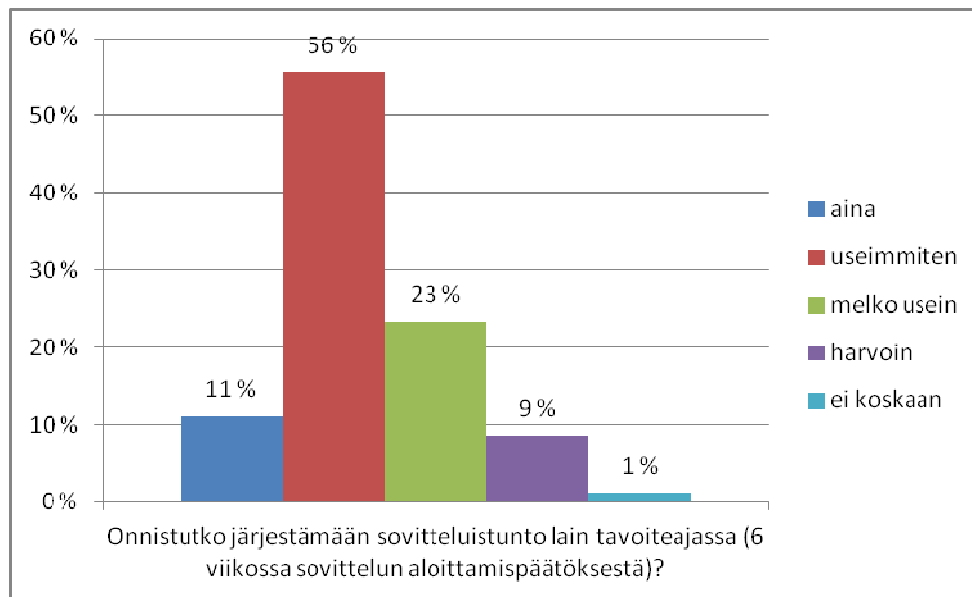
Tuomioistuinsovittelulain mukaan sovittelu on toteutettava joutuisasti (RiitSovL 6 §). Huoltoriitasovittelun osalta on erikseen säädetty, että ensimmäinen sovitteluistunto tulee järjestää viivytyksettä. Hallituksen esityksen mukaan viivytyksettömyydellä tarkoitetaan sitä, että sovitteluistunto on järjestettävä viimeistään kuudessa viikossa siitä, kun asiassa on tehty sovittelun aloittamista koskeva päätös.¹⁷ Sovittelukokeilu osoitti, että tämän tavoiteajan saavuttaminen on mahdollista, jos sovitteluasiat priorisoidaan ja sovittelutyö organisoidaan tehokkaasti.

Alun perin lakia uudistettaessa tarkoituksena oli kirjata kuuden viikon määräaika lakiin. Lausuntokierroksella kuitenkin osa tuomioistuimista vastusti sitä, minkä vuoksi kuuden viikon tavoiteaika päädyttiin kirjaamaan hallituksen esitykseen. Tällöin lähdettiin kuitenkin siitä, että seurannan aikana selvitetään, toteutuuko viivytyksettömyys lain esitöiden ohjaamana vai onko lakia tältä osin tarpeen muuttaa.

Seurantaryhmän tuomareille suuntaaman kyselyn tulos oli tässä suhteessa myönteinen. Kysymykseen vastanneesta 81 tuomarista valtaosa ilmoitti järjestävänsä ensimmäisen sovitteluistunnon lain asettamassa tavoiteajassa aina (11 %), useimmiten (56 %) tai melko usein (23 %). Vain seitsemän tuomaria ilmoitti onnistuvansa tavoitteen saavuttamisessa harvoin. Yksi tuomari ilmoitti, ettei hän saavuta tavoiteaikaa koskaan.

---

¹⁷ HE 186/2013, s. 25.

Vastausten perusteella osa viiveistä johtuu lain esitöiden sallimista syistä kuten loma-aikojen järjestelyistä tai osapuolten yhteisestä pyynnöstä.

Avointen vastausten perusteella selvästi yleisin syy tavoiteaikatauluun ylittämiseen ovat osapuolten lakimiesavustajien aikataulut. Sen lisäksi myös asiantuntija-avustajien aikataulut aiheuttavat hankaluuksia saada istunto järjestettyä kuudessa viikossa. Useiden henkilöiden aikataulujen yhteensovittaminen todettiin myös toisinaan niin haastavaksi, että istunnon järjestäminen viivästyy. Suhteellisen harvoin viivästyminen johtuu tuomarin aikatauluista tai istuntosalien puutteesta. Muutama mainitsi viivästymisen syyksi suuren työmäärän. Lisäksi joku totesi, että sihteeri sopii istunnon ajankohdan eikä tuomari vaikuta siihen.

Tuomareilta kysyttiin myös heidän käyttämiään keinoja varmistua siitä, että sovittelut päästään aloittamaan viipymättä. Lähes kaikki vastasivat, että potentiaaliset sovittelupäivät on varattu sovittelukalenteriin jopa vuodeksi eteenpäin. Joissain käräjäoikeuksissa on varattu tietty viikonpäivä tai -päivät sovittelulle. Lisäksi tuomarit kertoivat tarvittaessa joustavansa aikataulujensa suhteen ja järjestävänsä myös ylimääräisiä istuntopäiviä. Vain muutama ilmoitti, ettei sovittelulle ole ennalta varattuna päiviä, vaan istunto sovitaan, kun tarve tulee. Tämän kerrottiin johtuvan siitä, että juttumäärät ovat niin pienet.

Johtopäätöksiä

Yleisesti ottaen lain esitöissä sovitteluistunnon järjestämiselle tavoiteaikatauluksi asetettu kuusi viikkoa näyttää käräjäoikeuksissa toteutuvan hyvin. Kuitenkin myös viivästymisiä tulee. Suurimmat haasteet syntyvät lakimiesavustajien aikatauluista. Tämä vastaa myös sovittelukokeilun aikana saatuja tuloksia. Yllättävämpää on se, että myös asiantuntija-avustajien aikataulut aiheuttavat hankaluuksia. Nämä ovat rakenteellisia ongelmia, joille pitää voida tehdä jotain. Lain lähtökohtana on se, että sovittelijoiden, asiantuntija-avustajien tai lakimiesavustajien tavanomaiset työkiireet eivät ole peruste poiketa tavoiteajasta.

Käräjäoikeuksilla on käytössään useita keinoja, joilla tilannetta voidaan parantaa. Keskeisin keino on sovitteluistunnoille tarkoitettujen päivien varaaminen mahdollisimman pitkälle tuomareiden ja asiantuntija-avustajien yhteiseen sovittelukalenteriin. Muussa tapauksessa sovitteluistunnon sovittaminen asiantuntija-avustajien perustyön kalentereihin on lähes mahdotonta. Tältä osin vain osalla käräjäoikeuksia on korjaamisen varaa, sillä asiantuntija-avustajille suunnattu kysely osoitti, että valtaosassa käräjäoikeuksia sovittelukalenteri on käytössä.

Jos asiantuntija-avustajien vaikeudet noudattaa lain tavoiteaikataulua johtuvat heidän työnantajastaan tai siitä, että asiantuntija-avustajia on liian vähän, käräjäoikeuden on puututtava asiaan ja muistutettava järjestäjäkuntaa sen lain mukaisesta velvollisuudesta järjestää tuomioistuimelle riittävä määrä asiantuntija-avustajia.

Sovitteluistunnon järjestämistä tehostaa myös istunnoista sopimisen keskittäminen yhdelle tai muutamalle sovittelusihteerille, joka hallinnoi kaikkien tuomareiden ja asiantuntija-avustajien sovittelukalentereita. Tältä osin käräjäoikeuksien olisi syytä pohdita toimintatapaansa, sillä lähes puolessa käräjäoikeuksista (11) ei ole nimettyä sovittelusihteerä. Tämän lisäksi tuomareiden on syytä muistaa, että he ovat aina viime kädessä vastuussa tavoiteaikataulun toteutumisesta eikä sitä vastuuta voi ulkoistaa sihteerille.

Lakimiesavustajien osalta tilanne on haastavampi, mutta tuomioistuinten tulisi käyttää olemassa olevia keinoja tehokkaasti. Tuomioistuinten tulisi olla nykyistä tiukempia sen suhteen, miten paljon ja millä perusteilla lakimiesavustajien sallitaan valita istuntopäiviä. Lähtökohtaisesti vain välttämätön työeste, kuten aiemmin sovittu istunto, tulisi hyväksyä esteeksi ehdotetulle sovitteluistunnolle.

Tarvittaessa lakimiesavustajan tulee perua sopimiaan neuvotteluja tai käyttää toista avustajaa sijastaan sellaisissa tehtävissä, joissa se on mahdollista. Tämä tulisi ilmoittaa lakimiesavustajille käräjäoikeuden antaessa vaihtoehdot sovittelu päiväksi. Se helpottaisi käräjäsihteereitä, joiden on usein vaikea saada istuntopäivät nopeasti sovituksi lakimiesavustajien kanssa. Lakimiesavustajille tulisi tarjota vähintään kahta tai kolmea istuntovaihtoehtoa. Istuntopäivän sopimisen nopeuttamiseksi lakimiesavustajia voidaan kehottaa keskenään valitsemaan ehdotetuista päivistä heille sopiva ja ilmoittamaan sen määrääjässä tuomioistuimelle.

Myös tuomioistuimen tulee olla joustava istuntopäivästä ja -ajasta sovittaessa. Joissain käräjäoikeuksissa käytössä oleva kiinteä sovittelu päivä voi rajoittaa istuntopäivien sopimista lakimiesavustajien kanssa. Sovittelu voidaan myös aloittaa tavallista aikaisemmin tai sille voidaan sopia selkeä päätyymisaika, jos avustajalla on este viipyä pidempään. Pohjois-Karjalan käräjäoikeudessa on menestyksellä noudatettu järjestelyä, jossa hakijan kanssa sovitaan mahdollinen sovittelu päivä heti hakemuksen saavuttua. Kun toiselta osapuolelta kysytään suostumusta sovitteluun, hänelle ilmoitetaan samalla hakijan kanssa sovittu sovitteluistunnon ajankohta.

Koska vastaukset osoittavat, että sovittelun viivytyksettömyys toteutuu pääsääntöisesti hyvin, seurantaryhmä katsoo, ettei ensimmäiselle sovitteluistunnon järjestämiselle asetetun kuuden viikon tavoiteajan kirjaaminen lakiin ole tarpeen. Joutuisuuden toteutumista on kuitenkin syytä seurata tulevaisuudessakin.

6 Sovittelussa käsitellyt asiat

6.1 Huoltoriitojen määrä

Käräjäoikeuksille tehdyssä kyselyssä selvitettiin riitaisten huolto- ja tapaamisasioiden ja huoltoriitasovitteluasioiden määriä vuosina 2014–2015. Kun kysely tehtiin syyskuussa, vuoden 2015 osalta ei saatu koko vuoden lukuja.

Huoltoriitoja koskeneeseen kysymykseen vastasi 23 käräjäoikeutta. Vastausten mukaan vuonna 2014 huoltoriitoja tuli vireille yht. 2236 ja vuonna 2015 (lokakuun alkuun mennessä) 1819. Tästä luvusta puuttuu Satakunnan käräjäoikeus, joka ei ilmoittanut huoltoriitojen määriä. Näiden luvuista voidaan päätellä, että huoltoriidat ovat määrällisesti pysyneet suunnilleen ennallaan aiempiin vuosiin verrattuna.¹⁸ Koska vuoden 2015 osalta tiedot kattavat vain $\frac{3}{4}$ vuodesta, koko vuoden arvio on tehty ennusteen perusteella.

Huoltoriitojen määrien kehityksessä on kuitenkin käräjäoikeuksien välillä isoja eroja. Seitsemässä käräjäoikeudessa huoltoriitojen määrä on vuonna 2015 lisääntynyt selvästi. Seitsemässä käräjäoikeudessa huoltoriitojen lukumäärä on pysynyt samana kuin vuonna 2014, kun taas seitsemässä käräjäoikeudessa huoltoriitojen määrä on vähentynyt selvästi. Yhdessä käräjäoikeudessa huoltoriitojen määrä on laskenut vähän.

Koska vaihtelu käräjäoikeuksien välillä on suurta ja kehitys erisuuntaista, käräjäoikeuksien vastausten perusteella ei voida tehdä johtopäätöksiä siitä, mihin suuntaan riitaisten huoltoasioiden määrä on kehittymässä.

6.2 Huoltoriitasovitteluiden määrä

Vuosina 2014 ja 2015 vireille tulleiden huoltoriitasovitteluiden määrää koskeneeseen kysymykseen vastasi 25 käräjäoikeutta. Vastausten mukaan huoltoriitasovitteluita oli vuonna 2014 tullut vireille yhteensä 647 ja vuonna 2015 (lokakuun alkuun mennessä) 666 kpl.

Suurimmassa osassa käräjäoikeuksia (18) huoltoriitasovitteluiden määrä oli pysynyt suunnilleen samana kuin aikaisemminkin. Seitsemässä käräjäoikeudessa sovittelut olivat lisääntyneet selvästi. Tulokseen lienee vaikuttanut osaltaan se, että osassa käräjäoikeuksia asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu oli kyselyä tehtäessä ollut käytössä vasta noin vuoden.

---

¹⁸ Valkama – Litmala 2006, s. 4–5 ja Valkama – Lasola 2008, s. 19. Ks. tutkimustulosten luotettavuudesta Aaltonen 2015, s. 28–29.

6.3 Suorat sovitteluhakemukset huoltoriitojen tuomioistuinsovittelussa

6.3.1 Yleistä

Huoltoriidan tuomioistuinsovittelu tulee vireille joko siten, että oikeudenkäyntinä viireillä oleva juttu siirretään sovitteluun tai siten, että osapuolet tekevät suoraan käräjäoikeudelle hakemuksen sovittelun aloittamisesta.

On tiedossa, että monissa kunnissa lastenvalvojien palvelut ovat ruuhkautuneet. Myös lastenvalvojapalveluiden ja perheasiainsovittelun saatavuus ja taso vaihtelevat. Lapsenhuoltolain uudistettujen säännösten esitöissä kiinnitettiin huomiota siihen riskiin, että kunnallisten palveluiden puutteiden vuoksi vanhemmat voivat turvautua tuomioistuinsovitteluun sellaisissakin riidoissa, jotka voitaisiin ratkaista kunnallisissa peruspalveluissa. Tämän vuoksi tavoitteeksi asetettiin uudistuksen toteutumisen seuraaminen ja toimenpiteisiin ryhtyminen, mikäli suorat sovitteluhakemukset lisääntyvät voimakkaasti.¹⁹

Sovittelukokeilun ohjausryhmä selvitti käräjäoikeuksiin 1.12.2013–1.5.2014 suoralla sovitteluhakemuksilla tulleiden juttujen määrää ja laatua. Lisäksi haluttiin tietää, millä perusteella vanhemmat ohjautuvat tekemään hakemuksen tuomioistuinsovitteluun ja ovatko he ennen tuomioistuinsovitteluun tulemistä käyttäneet muita eropalveluita. Kysely lähetettiin 11 käräjäoikeuteen.

Selvitysaikana (5 kk) suoria sovitteluhakemuksia tuli käräjäoikeuksiin yhteensä 58. Pyydyetyt tiedot saatiin 57 prosentista juttuja. Suurimman aukon selvitykseen jätti Helsingin käräjäoikeus, josta saatiin tiedot vain muutamasta suoralla hakemuksella tulleesta asiasta. Muiden käräjäoikeuksien osalta selvitys oli kattava.

6.3.2 Suorien hakemusten osuus sovitteluista jutuista

Kaikkiaan sovittelujuttuja oli selvitysaikana tullut vireille 214 kpl, joten suorien sovitteluhakemusten osuus niistä oli 27 %. Suhteellinen osuus oli siten pysynyt samana kuin sovittelukokeilun seuranta-aikana (26 %).²⁰ Vaihtelu käräjäoikeuksien välillä oli kuitenkin suurta. Suhteellisesti eniten suoria hakemuksia oli tullut Kanta-Hämeen käräjäoikeudessa (66 %) ja Keski-Suomen käräjäoikeudessa (46 %). Muutamassa käräjäoikeudessa suoria hakemuksia ei ollut tullut lainkaan.

Seurantaryhmä päivitti sovitteluhakemusten määriä koskeneita tietoja syksyllä 2015 käräjäoikeuksille tehdyssä kyselyssä. Kysymykseen vastasi 25 käräjäoikeutta. Tuusulan käräjäoikeus ilmoitti, ettei suorien hakemusten osuutta ole seurattu. Kanta-Hämeen ja Pohjanmaan käräjäoikeuden vastausten osalta jäi epäselväksi, oliko niiden tarkoitus ilmoittaa suorien hakemusten prosenttiosuus vai lukumäärä. Muissa 22 käräjäoikeudessa suorien hakemusten osuus aloitetuista sovitteluista oli vuonna 2014 ollut keskimäärin 20 % ja vuonna 2015 26 %. Vaihtelu käräjäoikeuksien välillä

¹⁹ HE 186/2013, s. 16.

²⁰ Ohjausryhmän loppuraportti 2013, s. 28. Tämä osuus vastaa suorien sovitteluhakemusten osuutta riita-asioiden sovittelussa. Ervasti 2011, s. 61.

oli suurta eli sovitteluhakemusten osuus vaihteli käräjäoikeuskohtaisesti nolasta 84 prosenttiin.

6.3.3 Vanhempien hakeutuminen tuomioistuinsovitteluun

Ohjausryhmän tekemästä selvityksestä ilmeni, että vanhemmat oli yleensä ohjannut sovitteluun joko viranomainen (yleensä lastenvalvoja) tai muu ulkopuolinen taho (useimmiten lakimiesavustaja). Seurantaryhmän syksyllä 2015 tekemässä kyselyssä useat tuomarit kertoivat, että lakimiesavustajien tekemät suorat sovitteluhakemukset ovat lisääntyneet. Seurantaryhmän lakimiesavustajille tekemässä kyselyssä lakimiesavustajista 12 prosenttia ilmoitti panneensa sovitteluita vireille suoralla sovitteluhakemuksella usein ja vajaa puolet kertoi tehneensä niin vain harvoin.

Selvitysaineistossa ainoastaan kahdessa jutussa vanhemmat olivat tulleet sovitteluun oma-aloitteisesti ilman kenenkään ulkopuolisen ohjausta.

Vanhempien vastaukset osoittivat, että lähes kaikki (94 %) olivat ennen hakeutumista tuomioistuinsovitteluun käyneet muissa palveluissa yrittämässä ratkaisua erimielisyytensä. Suurin osa (63 %) oli käynyt lastenvalvojan luona ja muut eri palveluissa (perheasiainsovittelu, perheneuvola, kirkon perheneuvonta, lakimiesavustaja ym.).

6.3.4 Suoralla sovitteluhakemuksella vireille tulleiden juttujen konfliktitaso

Suurin osa (57 %) suoralla hakemuksella vireille tulleista sovitteluista oli muutoshakemuksia eli lapsen asioista oli jo aiemmin tehty sopimus tai tuomioistuimen päätös. Useimmissa tapauksissa sosiaalitoimi oli vahvistanut vanhempien välisen sopimuksen.

Yli puolessa jutuista sovitteluistunto oli kestänyt 3–6 tuntia ja lähes kolmanneksessa yli 6 tuntia. 15 prosentissa sovittelun kesto oli ollut 1–3 tuntia ja yhdessä jutussa alle 1 tunnin.

Työparien antamien tietojen mukaan suuressa osassa (39 %) jutuista perheessä oli ollut väkivaltaa tai vanhemmilla oli muita psykososiaalisia ongelmia. Ongelmat jäivät osittain väitteenvaraisiksi, koska sovittelussa ei esitetä näyttöä, mutta ne kuvaavat kuitenkin juttujen laatua ja vaikeusastetta.

Lisäksi työparit arvioivat annetuilla kriteereillä kunkin sovittelimansa jutun laatua. Tavoitteena oli saada yleiskuva suoran sovitteluhakemuksen perusteella soviteltavien riitojen vaikeusasteesta.

Vain kolmessa asiassa työpari katsoi, että vanhemmat olivat tarvinneet sopimukseen päästämiseen lähinnä työparin antamaa rohkaisua ja informaatiota. Näissä jutuissa vanhemmilla ei ollut psykososiaalisia ongelmia tai väkivaltaisuutta eikä konflikti ollut pitkäaikainen. Sovittelun kesto oli ollut kohtuullisen lyhyt (1–3 h) eikä vanhemmilla ollut periaatteellisia kantoja, jotka olisivat haitanneet sovintoon pääsemistä. Vanhempien kommunikaatio oli kuitenkin ollut heikkoa. Tämän kuvauksen perusteella näissä kolmessa sovitteluasiassa oli kyse ns. helposta jutusta, jossa vanhemmat pääsevät kokonaissopimukseen melko pienellä työparin panostuksella.

Yhdeksässä vastauksessa, joissa työpari arvioi vanhempien tarvinneen vain hieman rohkaisua ja informaatiota, samassa kaavakkeessa kuitenkin kerrottiin, että vanhempien konflikti oli pitkäaikainen (4 kpl), vanhemmilla oli periaatteellisia käsityksiä, joista ei haluttu antaa periksi (5 kpl), vanhemmilla oli psykososiaalisia ongelmia (4 kpl), perheessä oli väkivaltaa (1 kpl) ja vanhempien kommunikaatio oli heikkoa (2 kpl). Yhdessä näistä jutuista päädyttiin hankkimaan sosiaalitoimen (pika) selvitys. Yhdessäkään asiassa ei päästy sovintoon ensimmäisessä istunnossa, vaan tehtiin määräaikainen sopimus (8 kpl) tai sovittelu päättyi tuloksettomana (1 kpl). Sovittelun kestokin oli suurimmassa osassa juttuja pitkä eli 3–6 h (5 kpl) tai yli 6 h (2 kpl). Näistä tiedoista on pääteltävissä, että kyse on ollut hyvinkin haastavista sovitteluista.

Yli puolessa sovitteluista työparit arvioivat vanhempien toimineen rakentavasti tai melko rakentavasti. Noin kolmasosassa sovitteluista vanhemmat eivät olleet toimineet lainkaan rakentavasti tai vain vähän rakentavasti.

Lähes puolessa juttuja vanhempien riita oli pitkäaikainen tai melko pitkäaikainen. Tuoreesta riidasta oli kyse kuudessa tapauksessa ja melko tuoreesta 13 tapauksessa. Yli puolessa jutuista vanhemmilla oli periaatteellisia näkemyksiä, joista ei haluttu antaa periksi. Vanhempien kommunikaatio oli heikkoa tai melko heikkoa lähes puolessa tapauksia. Toisaalta sen arvioitiin olleen hyvää tai melko hyvää hieman yli puolessa tapauksia.

Kolmannes jutuista (33 %) päättyi selvityksen aikana kokonaissopimukseen. Lähes puolessa (42 %) tehtiin määräaikainen kokeilusopimus. Yhdessä asiassa tehtiin osasopimus. Tuloksettomana päättyi viidesosa (21 %) sovitteluista.

Jo sovittelukokeilun aikana havaittiin, että suoralla sovitteluhakemuksella vireille tulleissa sovitteluissa riidan konfliktitaso oli pääsääntöisesti niin syvä, että sovittelun vaihtoehtona olisi ollut oikeudenkäynti.²¹ Keväällä 2014 tehty selvitys vahvisti tämän tiedon. Kaikilla kysytyillä kriteereillä mitattuna voidaan arvioida, että valtaosa suorilla sovitteluhakemuksilla tuomioistuimeen tulevista sovitteluasioista ei enää kuulu peruspalveluissa ratkottavaksi.

6.3.5 Syitä sovittelun onnistumiseen / epäonnistumiseen

Tuloksettomana päättyneissä sovitteluissa yhdistävänä tekijänä olivat ennen muuta vanhemmilla olleet periaatteelliset kannat, joista ei haluttu antaa periksi. Osassa tapauksia vaikuttavana tekijänä oli riidan pitkäaikaisuus tai se, että vanhemmilla tai toisella heistä oli psykososiaalisia ongelmia. Yksi ero oli niin tuore, että vanhempien elämän järjestelyt olivat täysin kesken.

Asioissa, joissa päädyttiin kokeilusopimukseen, lopulliseen sopimukseen pääsivät useimmiten vanhempien periaatteelliset kannat, joista ei haluttu antaa periksi sekä riidan pitkäaikaisuus. Monessa tapauksessa vanhempien kommunikaatio oli heikkoa. Yhdeksästä vastauksesta ei selvinnyt selittävää tekijää määräaikaiselle sopimukselle. Yhdessä tapauksessa selittävä tekijä oli äidin raskaus

---

²¹ Loppuraportti 2013, s. 28–29.

Kokonaissopimukseen päätyneitä sovitteluita yhdisti se, ettei näissä eroperheissä ollut psykososiaalisia ongelmia eikä väkivaltaa. Riita ei myöskään yleensä ollut pitkäaikainen. Lisäksi vanhemmat olivat usein rakentavia ja sovinnollisia eikä heillä ollut periaatteellisia erimielisyyksiä. Myös heidän kommunikaationsa oli melko usein toimivaa.

Kuitenkin kuudessa tapauksessa saavutettiin kokonaissovinto, vaikka jokin tai useampi edellä mainituista edellytyksistä puuttui.

- yksi pitkäaikainen riita, jossa vanhempien kommunikaatio oli heikkoa eivätkä he toimineet rakentavasti saatiin sovittua. Tässä jutussa vanhemmilla ei kuitenkaan ollut periaatteellisia erimielisyyksiä.
- kahdessa tapauksessa vanhempien kommunikaatio oli heikkoa, mutta muutoin he olivat rakentavia ja sovinnollisia, riita ei ollut pitkäaikainen eikä vanhemmilla ollut periaatteellisia erimielisyyksiä.
- kahdessa tapauksessa vanhemmilla oli periaatteellisia erimielisyyksiä, mutta heidän kommunikaationsa toimi, he olivat rakentavia ja sovinnollisia eikä riita ollut pitkäaikainen.
- yhdessä jutussa vanhempien riita oli pitkäaikainen ja heidän kommunikaationsa oli heikkoa, mutta he olivat muutoin rakentavia ja sovinnollisia eikä heillä ollut periaatteellisia erimielisyyksiä.

Johtopäätöksiä

Vaikka kokeilun ohjausryhmän selvityksen aineisto oli melko pieni, siitä saadut tiedot ovat kuitenkin yhdensuuntaiset sovittelukokeilusta, seurantaryhmän kyselystä ja muista tietolähteistä saatujen tietojen kanssa. Sen vuoksi suorista sovitteluhakemuksista tehdyn selvityksen voidaan arvioida antavan luotettavaa tietoa suorien hakemusten suhteellisesta osuudesta sekä sovittelavien asioiden laadusta ja vaikeusasteesta.

Suorien sovitteluhakemusten keskimääräinen osuus kaikista sovittelujutuista on pysynyt suunnilleen samana sovittelukokeilun aloittamisesta eli vuoden 2011 alusta lukien. Täältä osin on kuitenkin syytä kiinnittää huomiota siihen, että sovitteluhakemusten suhteellinen osuus vaihtelee paljon käräjäoikeuksittain. Niissä tuomiopiireissä, joissa sovitteluhakemusten osuus on keskimääräistä korkeampi, käräjäoikeuden tulisi pyrkiä selvittämään syyt siihen. Asiassa ei ole syytä huoleen, jos kyse on paikallisten lakimiesavustajien omaksumasta käytännöstä panna asia vireille suoralla sovitteluhakemuksella. Jos taas taustalla on sosiaalitoimen peruspalveluiden toimimattomuus tai se, että esimerkiksi lastenvalvojat ohjaavat liian helposti vanhempia kääntymään tuomioistuimen puoleen, tilanteeseen tulisi puuttua ja pyrkiä vaikuttamaan siihen yhteistyössä sosiaalitoimen kanssa.

Selvityksessä saatujen tietojen perusteella palvelujärjestelmä näyttää pääsääntöisesti toimivan tarkoitettulla tavalla eli vanhemmat ovat ennen tuomioistuinsovitteluun tulemista yleensä yrittäneet löytää ratkaisua ristiriitoihinsa matalan kynnyksen peruspalveluissa. Ellei siinä ole onnistuttu, viranomaiset (ennen muuta lastenvalvojat) ovat ohjanneet vanhempia hakeutumaan tuomioistuinsovitteluun. Näyttää myös siltä, että lakimiesavustajat tuovat yhä enenevässä määrin huoltoriitoja tuomioistuimeen suoralla sovitteluhakemuksella.

Aineiston perusteella vanhemmat näyttävät vain harvoin turvautuvan oma-aloitteisesti tuomioistuinsovitteluun. Tämä voi johtua siitä, ettei vanhemmilla ole riittävästi tietoa tuomioistuimien tarjoamasta sovittelumahdollisuudesta tai siitä, että kynnys kääntyä tuomioistuimen puoleen on korkea.

Suoralla sovitteluhakemuksella vireille tulevat jutut ovat laadultaan ja vaikeusasteeltaan valtaosin sellaisia, että niiden vaihtoehtona olisi oikeudenkäynti. Tästä kertoivat vanhemmilla olleiden psykososiaalisten ongelmien yleisyys, riitojen pitkäaikaisuus, sovitteluiden kesto ja kokeilusopimusten suuri määrä. Vastausten tiedot vahvistivat myös sitä jo sovittelukokeilussa tehtyä havaintoa, että vanhempien väliset periaatteelliset erimielisyydet muodostavat usein esteen vanhempien sovinnolle. Silloin ei yleensä enää ole kyse lapsen edusta, vaan vanhempien juuttumisesta omiin näkemyksiinsä, joista ei haluta missään olosuhteissa antaa periksi.

Selvityksessä saadun aineiston ja kärjäoikeuksista saatujen muiden tietojen perusteella voidaan vetää johtopäätös, että tähän asti tuomioistuinsovitteluun on ohjautunut vain harvoin sellaisia juttuja, jotka laatunsa tai konfliktitasonsa puolesta kuuluisivat ratkaistavaksi kunnallisissa peruspalveluissa. Kun sosiaali- ja terveysministeriössä tekeillä olevaan kärkihankkeeseen kuuluva eropalveluiden kehittäminen toteutuu, kunnalliset peruspalvelut voivat tulevaisuudessa hoitaa osan niistä huoltoriidoista, jotka nyt ohjautuvat tuomioistuimiin. Se edellyttää kuitenkin sitä, että eropalvelut ovat sekä määrällisesti että laadullisesti toimivia ja helposti saavutettavia. Lisäksi kansalaisten tulisi saada nykyistä parempaa informaatiota erilaisten eropalveluiden soveltuvuudesta eri kohderyhmille ja eri tilanteisiin, jotta he osaisivat hakeutua juuri heille sopivaan palveluun.

6.4 Oikeudenkäynnistä sovitteluun siirtyneiden juttujen osuus riitautuneista huoltoasioista

Sovittelukokeilun aikana neljässä seurannan kohteena olleessa kärjäoikeudessa oikeudenkäynnistä sovitteluun siirtyneiden juttujen osuus riitautuneista huoltoasioista vaihteli 33 prosentista 70 prosenttiin.²² Seurantaryhmä selvitti nyt kaikilta kärjäoikeuksilta sitä, miten suuri osuus oikeudenkäyntinä vireille tulleista huoltoriidoista siirtyy sovitteluun. Vastaukset osoittivat, että sovitteluun siirtyneiden juttujen osuus vaihtelee paljon kärjäoikeuskohtaisesti. Osalla kärjäoikeuksia osuuden pienuutta vuonna 2014 selittää se, että niissä huoltoriitasovittelut on aloitettu vasta 1.5.2014. Kaikkien kärjäoikeuksien osalta osuutta ei ole voitu laskea, koska annetut tiedot olivat puutteellisia.

---

²² Ohjausryhmän raportti 2013, s. 29.

	2014	2015
Kanta-Häme	ei voitu laskea	
Pirkanmaa	23 %	33 %
Oulu	63 %	60 %
Ahvenanmaa	21 %	20 %
Espoo	25 %	27 %
Etelä-Karjala	27 %	46 %
Etelä-Pohjanmaa	42 %	46 %
Pohjois-Karjala	41 %	29 %
Pohjois-Savo	18 %	16 %
Päijät-Häme	20 %	20 %
Satakunta	ei voitu laskea	
Tuusula	13 %	35 %
Varsinais-Suomi	17 %	20 %
Ylivieska-Raahe	35 %	45 %
Hyvinkää	28 %	34 %
Etelä-Savo	22 %	21 %
Kemi-Tornio	14 %	26 %
Keski-Pohjanmaa	36 %	40 %
Keski-Suomi	11 %	25 %
Kymenlaakso	11 %	16 %
Lappi	29 %	15 %
Itä-Uusimaa	13 %	8 %
Länsi-Uusimaa	ei voitu laskea	
Pohjanmaa	14 %	40 %
Helsinki	29 %	27 %
Vantaa	ei voitu laskea	

Johtopäätöksiä

Sovittelun vakiintuminen todelliseksi vaihtoehdoksi oikeudenkäynnille edellyttää sitä, että sovittelu otetaan kärjäoikeudessa yhdeksi toiminnan kehittämisen painopistealueeksi. Koska lakimiesavustajat ovat avainasemassa sovittelun vakiintumisen suhteen, kärjäoikeuden tulisi aktiivisesti markkinoida heille sovittelua. Lisäksi on tärkeää sitouttaa kaikki tuomarit ja notaarit edistämään oikeudenkäyntinä vireille tulevien juttujen siirtämistä sovitteluun. Tämä taas edellyttää toimia kärjäoikeuden hallinnolta.²³

Oikeudenkäynnistä sovitteluun siirrettyjen juttujen kärjäoikeuskohtaiset prosentiosuudet kertovat sen jo aiemmin tiedetyn seikan, että niissä kärjäoikeuksissa, joissa on vahvasti panostettu sovitteluun ja sen kehittämiseen, sovitteluasioiden osuus huoltoriidoista on korkea.²⁴ Tämä näkyy ennen muuta Oulun kärjäoikeuden sovitteluiden lukumäärissä, mutta myös useissa muissa sovitteluun aktiivisesti panostaneissa kärjäoikeuksissa tulokset ovat hyviä.

Pienten kärjäoikeuksien osalta tulokset ovat epävarmoja, koska jo vähäiset ja satumanvaraiset vaihtelut voivat muuttaa lopputulosta olennaisesti. Osuuteen voi aiheuttaa jonkin verran vaihtelua myös se, että lakimiesavustajat ovat aiempaa enemmän alkaneet panna sovitteluita vireille suoralla hakemuksella.

Vaikka kärjäoikeuksille suunnatun kyselyn perusteella suurin osa kärjäoikeuksista kokee toimivansa aktiivisesti sovittelun edistämiseksi, sovitteluun siirrettyjen juttujen kärjäoikeuskohtaisista prosentiosuuksista näkyy, että sovittelun osuutta on mahdollista kasvattaa nykyisestä huomattavasti. Se edellyttää kuitenkin sitä, että kaikki tuomarit saadaan aktiivisesti edistämään huoltoriitojen siirtämistä sovitteluun. Tuomioistuinkulttuurin muuttuminen tässä suhteessa vaatii kärjäoikeuden hallinnon vahvaa tukea sovittelun edistämiseksi.

7 Sovittelun tuloksellisuus

7.1 Kokonaissovinnot

Huoltoriitojen sovittelukokeilun aikana sovitteluiden lopputuloksia seurattiin kokeilua varten rakennetulla sähköisellä seurantajärjestelmällä. Tulosten mukaan sovittelutunnossa käsitellyistä jutuista noin 62 prosentissa tehtiin kokonaissovinto. Seurantar ryhmä oletti, että vastaavat tiedot sovitteluista saadaan nyt kärjäoikeuksien asiantuntijajärjestelmästä. Kun se ei onnistunutkaan, seurantar ryhmä selvitti syksyllä 2015 kyselyllä suoraan tuomareilta, miten suuri osuus heidän vuosina 2014 ja 2015 sovittelimistaan jutuista oli päättynyt kokonaissovintukseen tai osasovintukseen.

---

²³ Loppuraportti 2013, s. 120–121.

²⁴ Tämä on näkynyt jo oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen riita-asioiden sovittelua koskeneessa tutkimuksessa vuodelta 2011. Ervasti 2011, s. 56 ja 81.

Vuoden 2014 osalta kyselyyn vastasi 74 tuomaria. Heistä 14 ilmoitti saavutetut kokonaissopimukset lukumääräisesti, minkä vuoksi heidän osaltaan ei voitu arvioida saavutettujen kokonaissovintojen osuutta sovitteluista jutuista. Lopuista (60 vastaajaa) lähes puolet kertoi saavuttaneensa kokonaissopimuksen joko kaikissa tai miltei kaikissa käsittelemistään sovittelujutuista. Noin kolmannes oli saavuttanut kokonaissopimuksen 60–80 prosentissa sovitteluista asioista. Seitsemän tuomaria ilmoitti kokonaissopimusten osuudeksi 50–60 prosenttia. Kahdeksalla tuomarilla kokonaissopimusten osuus oli alle puolet. Valtaosa tuomareista oli siis saavuttanut kokonaissopimuksen reilusti yli puolessa sovitteluista jutuista.

Vuoden 2015 osalta kysymykseen vastasi yhteensä 79 tuomaria. Heistä 23 ilmoitti saavutetut kokonaissopimukset lukumääräisesti eikä heidän osaltaan voitu arvioida saavutettujen kokonaissovintojen osuutta sovitteluista jutuista. Lopuista (54 vastaajaa) lähes puolet oli saavuttanut kokonaissopimuksen joko kaikissa tai miltei kaikissa käsittelemistään sovittelujutuista. Noin neljännes oli saavuttanut kokonaissopimuksen 60–80 prosentissa sovitteluista jutuista. Yhdeksän tuomaria ilmoitti kokonaissopimusten osuudeksi 50–60 prosenttia. Kuudella tuomarilla kokonaissopimusten osuus oli alle puolet. Valtaosa tuomareista oli siis saavuttanut kokonaissopimuksen reilusti yli puolessa sovitteluista jutuista.

Johtopäätöksiä

Vastauksista tehtäviin johtopäätöksiin vaikuttaa osittain se, että osassa käräjäoikeuksia asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu aloitettiin vasta 1.5.2014. Lisäksi vuoden 2015 osalta vastaukset koskevat vain ajanjaksoa lokakuun alkuun saakka. Edelleen osa vastauksista on tuomareiden arvioita. Sen vuoksi voidaan sanoa, että vastaukset ovat vuositasolla vain suuntaa antavia.

Vastaukset osoittavat kuitenkin sen, että saavutettujen sopimusten osuus on korkea. Se näyttäisi jopa nousseen siitä, mitä se oli sovittelukokeilun aikana. Sitä voi selittää se, että osalla tuomareista ja asiantuntija-avustajista kokemus ja ammattitaito on karttunut. Lisäksi lakimiesavustajat ovat sisäistäneet sovittelun ja oppineet roolinsa. On myös todennäköistä, että sovitteluun tulevat jutut valikoituvat aiempaa tarkemmin.

7.2 Osasopimukset

Huoltoriidat muodostuvat yleensä monesta itsenäisestä vaatimuksesta. Sen vuoksi on mahdollista, että vanhemmat pääsevät sovittelussa sopimukseen osasta erimielisyyden kohteita. Sovittelukokeilun aikana näin kävi 15 prosentissa juttuja. Riidan sopiminen osittain johtaa toisinaan myöhemmin kokonaissopimukseen. Joka tapauksessa tehdyt osasopimukset keventävät käsittelyä niissä jutuissa, jotka palaavat takaisin oikeudenkäyntiin.

Tuomareilta kysyttiin, miten suuressa osassa vuosina 2014 ja 2015 päättyneistä sovitteluista päädyttiin osittaiseen sopimukseen. Kysymys eriteltiin sen mukaan, oliko kyse oikeudenkäyntiin palanneista vai suoralla sovitteluhakemuksella vireille tulleista jutuista. Vastaaminen lienee ollut hankalaa, sillä osasopimuksista ei todennäköisesti tehdä käräjäoikeuskohtaista seurantaa. Vastaukset ovat siten suurelta osin tuomareiden arvioita.

Selvästi yli puolet vastanneista tuomareista oli vahvistanut osasopimuksia. Kolmannes ilmoitti, ettei ollut vahvistanut lainkaan osasopimuksia. Loput ilmoittivat tekemiensä osasopimusten lukumäärän, minkä vuoksi heidän osaltaan ei voitu laskea osasopimusten prosentuaalista osuutta oikeudenkäyntiin palanneista jutuista.

Osasopimukseen päätyneiden sovitteluiden prosentuaalinen osuus vaihteli paljon. Vastausten mukaan osasopimuksia oli tehty 5–40 prosentissa juttuja. Oikeudenkäyntiin palanneissa jutuissa oli tehty jonkin verran enemmän osasopimuksia kuin sovitteluhakemuksen perusteella käsitellyissä jutuissa.

Johtopäätöksiä

Vastausten perusteella näyttää siltä, että osasopimukset sovittelujutuissa ovat lisääntyneet aikaisempaan verrattuna. Erityisen ilahduttavaa on se, että osasopimuksia tehdään jutuissa, jotka palaavat käsiteltäväksi oikeudenkäynnissä. Osasopimukset kertovat myös siitä, että vaikeissakin riidoissa voidaan päästä muutama askel eteenpäin sovinnollisuuden tiellä. Se osoittaa vanhemmille, että he kykenevät neuvottelemaan ja pääsemään yhteisymmärrykseen asioista. Lakimiesavustajien palautteen mukaan vanhemmat kypsyvät toisinaan sovittelun jälkeen sovintoon siten, että sopimus saavutetaan sittemmin oikeudenkäynnin yhteydessä.

7.3 Oikeudenkäyntiin kokonaisuudessaan palanneet

Kaikissa riidoissa ei ole saavutettavissa sovintoa. Sovittelukokeilun aikana sovitteluun siirretyistä jutuista 27 prosenttia palasi kokonaisuudessaan takaisin oikeudenkäyntiin.²⁵

Syksyllä 2015 tehdyssä kyselyssä sovittelijoilta kysyttiin, miten suuressa osassa heidän sovittelmistaan asioista juttu oli palannut kokonaisuudessaan oikeudenkäyntiin. Vuoden 2014 osalta kysymykseen vastasi 64 tuomaria. Viidellä tuomarilla yksikään sovittelu ei ollut palannut oikeudenkäyntiin. Valtaosalla näin oli tapahtunut. Vastanneista noin viidesosalla 5–10 prosenttia sovitelluista jutuista oli palannut kokonaisuudessaan oikeudenkäyntiin, neljänneksellä näin oli käynyt 15–20 prosentissa juttuja. Kahdeksalla tuomarilla palanneiden osuus oli 25–35 prosenttia ja yhtä monella 40–50 prosenttia. Osa (15) ilmoitti vain oikeudenkäyntiin palanneiden juttujen lukumäärän, joten heidän osaltaan ei voitu laskea, miten suurta osuutta sovitelluista jutuista ne edustivat.

Vuoden 2015 osalta kysymykseen vastasi 63 tuomaria. Kahdeksalla vastaajalla yksikään sovittelussa ollut juttu ei ollut palannut oikeudenkäyntiin. Valtaosalla näin oli tapahtunut. Yhdeksällä tuomarilla jutuista oli 5–10 prosenttia palannut kokonaisuudessaan oikeudenkäyntiin, noin neljänneksellä näin oli käynyt 15–20 prosentissa juttuja. Yhdeksällä tuomarilla oikeudenkäyntiin palanneiden juttujen osuus oli 25–35 prosenttia ja seitsemällä tuomarilla 40–50 prosenttia. Yhdellä yli puolet sovitelluista jutuista oli palannut kokonaisuudessaan takaisin oikeudenkäyntiin. Osa vastanneista (12) ilmoitti vain oikeudenkäyntiin palanneiden juttujen lukumäärän, joten heidän osaltaan ei voitu laskea, miten suurta osuutta sovitelluista jutuista ne edustivat.

²⁵ Ohjausryhmän loppuraportti 2013, s. 34.

Johtopäätöksiä

Johtopäätöksiin vaikuttavat samat epävarmuustekijät, jotka on mainittu edellisissä kohdissa. Kysely kuitenkin osoittaa, että suurimmalla osalla tuomareista sovittelu päättyi tuloksettomana alle 20 prosentissa juttuja. Neljäsosalla selvästi alle 35 prosenttia sovitteluun siirretyistä jutuista palaa kokonaisuudessaan oikeuskäsittelyyn. Kenelläkään tuloksettomana päättyneiden sovitteluiden osuus ei ylittänyt puolta jutuista.

Kaikki riidat eivät ole sovittavissa. Jo sovittelukokeilun aikana havaittiin, että osa vanhemmista tuli sovitteluun väärin motiivein. Joskus vanhemmat taas olivat niin kiinni päättyneessä parisuhteessa tai omissa ehdottomissa vaatimuksissaan, että sovinnon saavuttaminen oli mahdotonta. Riidan pitkäaikaisuus ja juuttuminen menneisyyden tapahtumiin muodostui usein sovinnon esteeksi.²⁶ Ottaen huomioon, että tuomioistuimeen saakka päätyvät huoltoriidat ovat laadultaan erittäin vaikeita, sovittelussa saavutetut tulokset ovat erinomaisia.²⁷

Tuloksia ei voida myöskään arvioida yksinomaan lukumäärien perusteella. Moni sovittelija toi sovittelutoimintaa arvioidessaan esiin käsityksensä, että sovittelu on hyödyllistä silloinkin, kun sopimukseen ei päästä. Uskottiin siihen, että sovittelussa käyty keskustelu tuottaa hedelmää myöhemmin, sillä usealla oli kokemusta siitä, että asia oli saatu ilman sovintoa päättyneen sovittelun jälkeen kuitenkin myöhemmin sovittua oikeudenkäynnin puolella.

7.4 Kokeilusopimukset

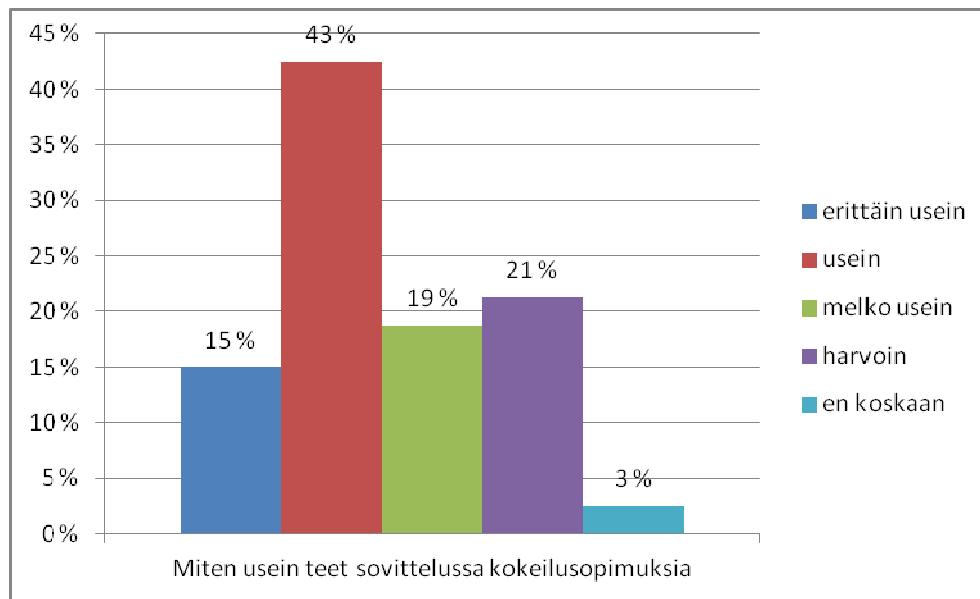
Tuomioistuinsovittelun yleisenä tavoitteena on sovinnon saavuttaminen yhdessä istunnossa. Koska huoltoriidan taustalla kuitenkin monesti on pitkäaikaisia erimielisyyksiä, päädytään usein ensin määräaikaisen kokeilusopimuksen tekemiseen. Kokeilusopimukset ovat osoittautuneet tehokkaaksi keinoksi päästä myöhemmässä istunnossa kokonaissopimukseen. Kokeilusopimus tehdään yleensä muutamaksi kuukaudeksi, enintään puolen vuoden mittaiseksi. Kokeilusopimuksia tehdään yleensä yksi, sillä sen kuluessa on yleensä jo nähtävissä, onko asiassa realistisia mahdollisuuksia päästä sopimukseen.

Huoltoriitojen sovittelukokeilun aikana määräaikainen kokeilusopimus tehtiin 28 prosentissa sovitteluistunnossa käsiteltyjä juttuja. Seurantaryhmän tekemällä kyselyllä ei voitu saada näin tarkkaa tietoa kokeilusopimusten määristä, sillä kärjäoikeuksissa ei yleensä pidetä kokeilusopimuksista kirjanpitoa. Vastaukset antavat kuitenkin suuntaa kokeilusopimusten käytön yleisyydestä.

Yli puolet vastanneista sovittelijatuomareista kertoi tekevänsä sovittelussa kokeilusopimuksen usein (43 %) tai erittäin usein (15 %). Melko usein kokeilusopimuksen kertoi tekevänsä noin viidesosa tuomareista. Toisaalta hieman yli viidesosa vastanneista kertoi tekevänsä kokeilusopimuksia harvoin. Kaksi tuomaria ei ollut kertaakaan tehnyt kokeilusopimusta.

²⁶ Ohjausryhmän loppuraportti 2013, s. 79–81. Samoja havaintoja olivat tehneet Espoon kärjäoikeuden tuomarit. Kallatsa 2012, s. 29–30.

²⁷ Saarelan mukaan kansainvälisissä sovittelututkimuksissa on todettu 40–60% sovitteluista riidoista päättyvän kokonaissovintoon. Saarela 2015, s. 22.

Johtopäätöksiä

Vastaukset osoittavat, että kokeilusopimukset ovat vakiinnuttaneet paikkansa osana huoltoriitasovittelua. Kokeilusopimusten yleisyys kertoo myös riitojen vaikeusasteesta ja siitä, että lopullista sopimusta on usein vaikea saavuttaa yhdessä istunnossa. Kun kokeilusopimuksia käytetään myös sen varmistamiseksi, toimiiko kokeiltava sopimusmalli lapsen kannalta hyvin, niiden käyttö osoittaa myös sitä, että työparit pyrkivät sovittelussa varmistumaan lapsen hyvinvoinnista ja turvallisuudesta.

Toisaalta se, että lähes puolet sovittelijoista käyttää kokeilusopimusta vain melko usein tai harvoin, osoittaa, etteivät ne kuitenkaan ole muodostuneet automaattiseksi osaksi jokaista sovittelua.

Kokeilusopimukset pidentävät sovittelun kestoja, mutta toisaalta ne johtavat usein lopulliseen sopimukseen. Kun vanhemmille annetaan aikaa harkita sopimuksen sisältöä ja vakuuttua siitä, että sopimus voi toimia lapsen parhaaksi, voidaan olettaa, että saavutettavat sovinnot ovat pitäviä.

Vanhemmille ei ole syytä tarjota kokeilusopimuksen mahdollisuutta heti sovittelun alussa, jotta he eivät saisi syytä olla yrittämättä tosissaan löytää ratkaisua erimielisyyksiinsä. Koska sovittelun tulisi olla joutuisaa, yhtä useamman kokeilusopimuksen tekemisen tulisi olla poikkeuksellista. Jos kokeilusopimuksia joudutaan tekemään useita, on syytä miettiä, onko enää kyse huoltoriidan sovittelusta vai jostain muusta menettelystä. Kokemus on osoittanut, että kokeilusopimuksen jälkeen pidettävä sovittelustunto on yleensä ensimmäistä lyhyempi ja kevyempi.

Määräaikainen sopimus voidaan tehdä sovittelussa myös silloin, kun sovittelu lopetetaan. Vaikka asian käsittely palautuu oikeudenkäyntiin, lapsen tilanne voidaan järjestää määräaikaisella sopimuksella siihen saakka, kunnes käräjäoikeus antaa asiassa ratkaisun. Määräaikainen sopimus korvaa tuomioistuimen antaman väliaikais määräyksen ja säästää asiaa käsittelevän tuomarin työtä. Parhaassa tapauksessa se johtaa myöhemmin kokonaissopimukseen vanhempien välillä.

Kokeilusopimus olisi yleensä syytä vahvistaa, elleivät vanhemmat nimenomaisesti toivo toisin. Tuomioistuimen vahvistus antaa sopimukselle painoarvoa. Kun vanhempien sopimus on vahvistettu, he eivät jää sopimuksettomaan tilaan, jos sovittelu ei jatkuakaan.

7.5 Sovittelussa saavutettujen sovintojen pysyvyydestä

Huoltoriitasovittelusta puhuttaessa on melko usein tuotu esiin tarve selvittää, ovatko sovittelussa saavutetut sovinnot pysyvämpiä kuin muissa menettelyissä tehdyt ratkaisut. Kansainvälisissä tutkimuksissa tällaisia tuloksia on saatu. Sopimusten pysyvyyden selvittäminen on kuitenkin monitahoinen kysymys, jota ei voida arvioida yksinomaan sovittelun lopputuloksia tutkimalla. Sopimuksia ei ole tarkoitettu muuttumattomiksi ja niitä noudatetaan tai jätetään noudattamatta monista eri syistä.

Usein tiukassa riitatilanteessa vanhemmat tarvitsevat yksityiskohtaisen sopimuksen, mutta tilanteen rauhoituttua sopimuksesta voidaan alkaa tarpeen mukaan joustaa.²⁸ Myös lapsen kasvamisen ja olosuhteiden muuttumisen myötä tulee tarve toimia toisin kuin vahvistettu sopimus edellyttää. Vanhemmat voivat myöhemmin myös riitaantua uudelleen, vaikka alun perin tehty sopimus olisikin ollut toimiva. Sopimusta voidaan noudattaa myös halusta välttää hankaluuksia ja avoimia riitoja. Vanhemmilla voi myös olla erilainen näkemys siitä, toteutuuko sopimus vai ei.

Seurantaryhmällä ei ole ollut käytössään keinoja sovittelussa syntyneiden sopimusten pysyvyyden selvittämiseksi, sillä se edellyttäisi tieteellistä tutkimusta, jossa voidaan ottaa huomioon kaikki eroperheiden elämään vaikuttavat muuttujat.

Yksi mittari sopimuksen pysyvyyden arvioinnille on se, aloittavatko vanhemmat myöhemmin uuden oikeusriidan. Vastausta tähän kysymykseen ei kuitenkaan saada tuomioistuintilastoista, sillä tuomioistuimet eivät kerää tietoja siitä, onko samoilla vanhemmilla ollut aiempia sopimuksia tai oikeusriitoja.

Vuonna 2015 Oulun ammattikorkeakoulun opiskelija Mari Juvani teki liiketalouden koulutusohjelmassa opinnäytetyön, jossa hän selvitti Espoon käräjäoikeudessa vuosina 2011–2013 huolto- ja tapaamisriitojen sovittelussa saavutettujen sopimusten pysyvyyttä. Opinnäytetyön mukaan edellä mainittuina kolmena vuotena huoltoriitasovitteluissa tehtiin kokonaissovinto 60 prosentissa (98) soviteltuja tapauksia. Samat vanhemmat tulivat 29 prosentissa sovituista jutuista uudelleen käräjäoikeuteen. Niissä kuitenkin 11 prosentissa oli kyse yksinomaan elatusavun vahvistamisesta tai muuttamisesta. Mikäli elatusapua koskeneita juttuja ei oteta huomioon, 85 prosenttia sovitelluista asioista sai lopullisen ratkaisunsa sovittelussa. Jos ne otetaan huomioon, luku on 71 prosenttia.²⁹

Lopputyön tulokset ovat suuntaa antavia. Kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä niistä ei voitane tehdä ottaen huomioon muun muassa sen, että aineisto on kerätty siinä vaiheessa, kun uutta sovittelumenettelyä oltiin vasta opettelemassa. Uudelleen oikeuteen tulleista jutuista ole myöskään tutkittu, mikä on aiheuttanut muutostarpeen. Onko kyse ollut olosuhteiden muuttumisesta vai siitä, ettei vanhempien konfliktia

---

²⁸ Ks. Hokkanen 2005, s. 63–65.

²⁹ Juvani 2015, s. 34,40.

ollut sopimuksella saatu ratkaistua. Joka tapauksessa lopputyö antaa tuomareiden arkikokemukselle, että sovittelussa sovittuja asioita tulee vain harvoin vireille uutena oikeudenkäyntinä.³⁰

Vertailutiedoksi voidaan ottaa oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen vuonna 2008 tekemään tutkimukseen perustuvan tiedon mukaan yli puolet (56 %) oikeudenkäynneissä käsiteltävistä huolto- ja tapaamisriidoista on uusintariitoja.³¹ Saman tutkimuksen mukaan 25 prosenttia oikeudenkäynneissä käsiteltävistä huoltoriidoista on ns. huoltoriitakierteitä, joissa vanhemmat ovat käyneet jo useita aiempia oikeusriitoja.³² Terveyden- ja hyvinvoinnin laitoksen julkaisemien tilastojen mukaan sosiaalitoimen vuonna 2014 vahvistamissa elatussopimuksissa 21 prosentissa oli kyse aiemmin tehdyn sopimuksen muuttamisesta. Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa sopimuksissa sosiaalitoimen aiempaa sopimusta muutettiin 17 prosentissa tapauksia.³³

7.6 Sovittelijoiden kokemuksia ja näkemyksiä sovittelusta

Huoltoriitojen sovittelukokeiluun osallistui yli viisikymmentä tuomaria ja yli neljäkymmentä asiantuntija-avustajaa. Alusta saakka osallistumista leimasi innostuneisuus ja vahva motivaatio. Seurantaryhmä selvitti kyselyllä sekä alusta saakka mukana olleiden että vasta vuoden verran sovittelutyötä tehneiden sovittelijoiden ja asiantuntija-avustajien näkemyksiä sovittelusta.

Valtaosa vastanneista (51) sovittelijoista toi esiin tyytyväisyyttään uuteen menettelyyn. Syyksi tyytyväisyyteen kerrottiin esimerkiksi

- tehokas ratkaisutapa huoltoriidoissa
- asiakkaat antaneet hyvää palautetta
- lapsen etu toteutuu paremmin kuin oikeudenkäynnissä
- antaa onnistumisen kokemuksia paremmin kuin tuomarin työ
- työ on muuttunut monipuolisemmaksi ja rikkaammaksi
- nopeuttaa asian käsittelyä
- työskentely työparin kanssa mukavaa
- tarkoituksenmukaisin ja rakentavin tapa löytää ratkaisu huoltoriitaan
- takaa koko perheen kannalta kestävämmän ratkaisun kuin oikeusprosessi
- saa jaksamaan ihan uudella tavalla
- miellyttävä ja motivoiva tehtävä

”Koen nykyään olevani enemmän sovittelija kuin tuomari ja olen muutokseen erittäin tyytyväinen.”

”Voin lähes 30 vuoden tuomarikokemuksella sanoa, että Follo on paras, mitä koko aikana on tullut. Uskon sen vähentävän patologisia riitoja.”

³⁰ Espoon käräjäoikeuden sovittelijatuomareiden mielestä sovittelussa saavutetaan sisällöltään parempia, kestävämpiä ja lapsen edun mukaisia ratkaisuja. Kallatsa 2012, s. 30.

³¹ Valkama – Lasola 2008, s.11.

³² Valkama – Lasola 2008, s. 55.

³³ Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Suomen virallinen tilasto. Sosiaaliturva 2015. Lapsen elatus ja huolto 2014.

Usea vastaaja katsoi sovitteluiden parantaneen tehtävän työn laatua siten, että työ on muuttunut mielekkäämmäksi. Myönteisenä seikkana pidettiin myös sovittelun istuntopainotteisuutta ja vuorovaikutteisuutta.

Vastauksissa tuotiin myös esiin realismia siitä, että kaikki jutut eivät sovi sovitteluun. Todettiin, että oikeudenkäyntejä tarvitaan edelleen ja että myös oikeudenkäynneissä riitoja saadaan sovittua.

"Sovittelu on erinomainen työkalu yhtenä vaihtoehtoisena riidanratkaisumenettelynä. Pidän kuitenkin erittäin tärkeänä, että kaikki osapuolet ymmärtävät ja pitävät selkeästi mielessä riitaisen asian käsittelyn, sovinnon edistämisen sekä sovittelun väliset erot, sillä asianosaisilla on oltava oikeus valita missä menettelyssä he haluavat asiansa käsiteltävän ja menettelyt täytyy tällöin myös toteuttaa valitun menettelyn säännöillä."

Muutama vastaaja koki sovittelun tuomarille vieraaksi:

"Hieman epäselvää, missä määrin juristina kannattaa astua psykologin saappaisiin, mutta sovittelu vaatii välillä sitäkin."

"Meitä tuomareita ei ole koulutettu ottamaan vastaan sitä psykologista kuormitusta, mikä sovitteluista tulee."

"Hyvä järjestelmä, mutta kuuluuko tuomioistuimeen?"

"Hyvä keino ratkaista asioita, mutta en ole varma, kuuluuko sovittelu tuomioistuimeen. Välillä tuntuu, että tuomarin pitäisi olla parisuhdeasiantuntija, sosiaalityöntekijä, terapeutti ja psykologi."

Osa tuomareista katsoi sovittelun olevan henkisesti raskaampaa kuin oikeudenkäynti. Asiantuntija-avustajan todettiin kuitenkin helpottavan istunnon raskautta ja työtaakkaa. Joku totesi, että sovittelua tehdään "epämukavuusalueella", ei juridiikan alueella. Sovittelu vaatii intensiivistä keskittymistä ja tilanteenlukutaitoa. Yhden tuomarin mukaan sovittelussa osapuolten tunteet väsyttävät.

"Keskimäärin paljon hankalampia tapauksia kuin ennen uskoin tulevan sovitteluun."

"Hankalimpia ovat tilanteet, joissa vanhemmat ovat valmiita sopimaan, mutta itsellä on pelko lapsen turvallisuuden puolesta."

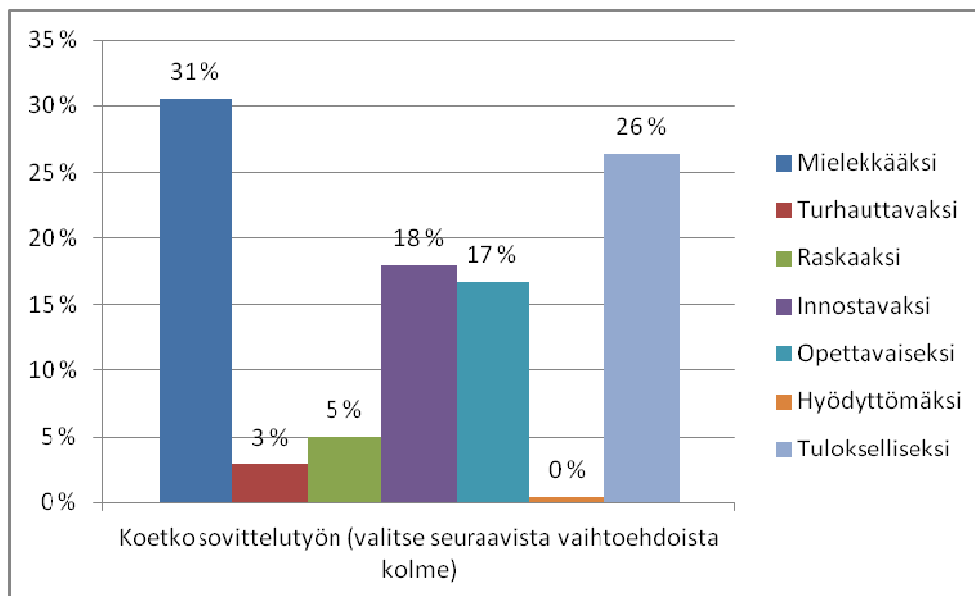
Yksi vastaaja kommentoi seuraavasti:

"Älkää nostako tätä menettelyä jumalalliseksi ja ainoaksi oikeaksi. Tämä on yksi hyvä keino koko kirjossa."

7.7 Asiantuntija-avustajien kokemuksia ja näkemyksiä sovittelusta

Asiantuntija-avustajien kokemusta huoltoriitojen sovittelutyöstä selvitettiin ensinnäkin antamalla joukko valmiita vaihtoehtoja, joista vastaajien tuli valita ne kolme, jotka parhaiten vastasivat heidän käsitystään sovittelusta. Lisäksi asiantuntija-avustajille annettiin mahdollisuus vapaasti kertoa näkemyksiään sovittelusta.

Valintakysymykseen vastasi 87 asiantuntija-avustajaa. Heistä valtaosa koki sovittelutyön mielekkääksi (84 %) ja tulokselliseksi (72 %). Suuri osa koki sovittelun innostavaksi (50 %) ja opettavaiseksi (46 %). Pieni osa koki sovittelun raskaaksi (14 %) ja turhauttavaksi (8 %). Vain yksi koki sovittelun hyödyttömäksi.

Suurimmassa osassa vapaita vastauksia asiantuntija-avustajat toivat esiin tyytyväisyyttään sovittelumenettelyyn.

”Käräjäoikeuden arvovalta, rauhalliset puitteet ja mahdollisuus keskustella toisen vanhemman kanssa kasvokkain vievät asioita yleensä eteenpäin.”

”Toiminta on osoittanut sen, että tuomarilla ja oikeuslaitoksella on pelkän instituution vuoksi auktoriteettiasema ja sovintoja saadaan herkemmin kuin lastenvalvojan luona.”

Moni asiantuntija-avustaja koki saadun koulutuksen ja sovittelutyön parantaneen ammattitaitoa myös omassa perustyössä. (tästä tarkemmin luvussa 8.2 Muita heijastusvaikutuksia sosiaalitoimen työhön). Erityisesti moniammatillisuutta pidettiin myönteisenä asiana.

Moni katsoi sovittelun hyödyttävän vanhempia ihan siitä riippumatta, päästäänkö asiassa lopulta sopimukseen. Sen katsottiin joka tapauksessa edistävän vanhempien kommunikaatiota ja auttavan heitä jäsentämään usein kaoottista tilannettaan.

Usea vastaaja piti erittäin hyvänä sitä, että tuomioistuinsovittelussa varataan asian käsittelylle aikaa koko päivä, jonka aikana keskitytään vain yhden perheen asioihin. Tämän koettiin olevan etu verrattuna omaan työhön, jossa työntekijä tapaa päivän mittaan useita perheitä muutaman tunnin kerrallaan.³⁴

”On upeaa nähdä, miten dramaattisesti vanhempien keskinäinen kommunikaatio ja yhteen hiileen puhaltaminen voi yhden päivän aikana muuttua.”

Myös asianajajien rooli vanhempia sovinnollisuuteen tukevana tahona koettiin tärkeäksi.

Tyytymättömyyttäkin nousi esiin. Se liittyi kuitenkin pääasiassa oman työnantajan toimintaan. Useassa vastauksessa tuotiin esiin epäkohtana se, että monin paikoin asiantuntija-avustaja ei saa mitään lisäkorvausta vaativasta tehtävästään tai sovittelutyötä ei lainkaan huomioida perustyön määrässä. Myös oman organisaation tuen puuttuminen sovittelutyölle mainittiin vastauksissa.

Muutamassa vastauksessa tuotiin esiin huoli siitä, ohjautuuko tuomioistuinsovitte luun sellaisia kiistoja, jotka voitaisiin ratkaista kunnan peruspalveluissa. Riskiksi tämä nähtiin sen vuoksi, että oman kunnan lastenvalvojapalvelut eivät vedä.

Sovitteluun valikoituvien juttujen laatu mietitytti muutamaa vastaajaa. Mietittiin, miten tuomioistuinsovitte lu saataisiin kohdentumaan vaikeimpiin huoltoriitoihin ja toisaalta, miten sovittelusta saataisiin karsittua sellaisia juttuja, joissa vanhemmat eivät ole sitoutuneita sovitteluun.

Yhdessä vastauksessa pohdittiin tuomioistuinsovitte luun ja täytäntöönpanosovittelun osittaista päällekkäisyyttä. Erityisesti mietintää aiheutti lapsen roolin erilaisuus näissä prosesseissa.

Yhdessä vastauksessa sovittelutyötä pidettiin raskaana ja todettiin, ettei se sovi yhteen hektisen lastensuojelutyön kanssa. Lisäksi yhdessä käräjäoikeudessa sovittelijatuomareiden suuri vaihtuvuus oli vaikeuttanut tilannetta.

Muutamissa vastauksissa arvosteltiin tuomarin toimintaa sovittelussa. Todettiin, ettei tuomareiden tulisi pyrkiä vahvistamaan mitä tahansa sovintoa pysähtymättä miettimään, onko vanhempien ratkaisu lapsen edun mukainen. Yhdessä vastauksessa kritiikkiä saivat epäviihtyisät sovittelutilat.

---

³⁴ Sama näkemys tuli esiin asiantuntija-avustajien sovittelukokemuksia arvioineessa sosiaalityön pro gradu -tutkielmassa. Saarela 2015, s. 70.

8 Huoltoriitojen tuomioistuinsovittelu sosiaalitoimessa

8.1 Sosiaalitoimen olosuhdeselvitykset

8.1.1 Selvityspyyntöjen määrällinen kehitys

Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelujärjestelmää luotaessa oletettiin, että sovintojen lisääntyminen tuomioistuimissa säästää sosiaalitoimen resursseja muun muassa vähentämällä sosiaalitoimessa tehtäviä olosuhdeselvityksiä. Tällainen kehityksen suunta näkyikin jo sovittelukokeilun aikana, kun Helsingin, Espoon ja Oulun kärjäoikeuksien vuosina 2011–2012 tekemät selvityspyynnöt vähenivät 11–41 % vuoteen 2010 verrattuna.³⁵ Huoltoriitojen vuosittaiset vaihtelut ja muut satunnaiset seikat toivat lukuihin kuitenkin jonkin verran heilahtelua.

Valtakunnallisesti olosuhdeselvitysten määrät ovat pysyneet melko tasaisena vuodesta toiseen. Kuitenkin vuonna 2014 Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen tilastojen mukaan olosuhdeselvityksiä tehtiin vähemmän kuin kertaakaan vuoden 2009 jälkeen. Vähennys edelliseen vuoteen verrattuna oli kahdeksan prosenttia (yhteensä 1 081 kpl).³⁶

Seurantaryhmä halusi selvittää, näkyykö valtakunnalliseksi muuttunut uusi sovittelumenettely kärjäoikeuksien tekemien selvityspyyntöjen lukumäärissä. Koska selvityspyyntöjä ei tuomioistuimissa tilastoida eikä niitä koskevia tietoja muutoinkaan kirjata, seurantarayhmä teki syksyllä 2015 selvityspyyntöjä koskevan kyselyn sosiaalitoimille. Ongelmaksi muodostui kuitenkin se, että monissa tuomiopiireissä olosuhdeselvityksiä tehdään kaikissa alueen kunnissa, jolloin kuntakohtaisesti selvityspyyntöjä saattaa tulla vuosittain vain muutamia. Tämän vuoksi kysely päätettiin osoittaa sellaisiin kuntiin, joissa olosuhdeselvitysten laatiminen on keskitetty yhteen yksikköön. Tällaiset kunnat ovat suuria ja niissä tehdään paljon selvityksiä, minkä vuoksi niistä oletettiin saatavan seurannan kannalta olennaista tietoa.

Kysely lähetettiin kuuden kunnan sosiaalitoimeen: Helsinki, Espoo, Vantaa, Tampere, Oulu ja Jyväskylä. Kunnilta kysyttiin vuosina 2010–2015 tulleiden selvityspyyntöjen vuosittainen kokonaismäärä, omasta kärjäoikeudesta tulleiden selvityspyyntöjen määrä ja sosiaalitoimen arvio siitä, onko asiantuntija-avusteisella tuomioistuinsovitte- lulla ollut vaikutusta selvityspyyntöjen määriin. Vertailuvuodeksi otettiin vuosi 2010, joka oli viimeinen vuosi ennen asiantuntija-avusteisen huoltoriitojen sovittelukokeilun aloittamista.

Kaikki sosiaalitoimet vastasivat kyselyyn. Vastauksista ilmeni, että kahdessa kunnassa tuomioistuimista tulleiden selvityspyyntöjen määristä ei kerätä pyydettyjä tietoja. Kolme kuntaa (Espoo, Helsinki, Oulu) katsoi, että asiantuntija-avusteisella tuomioistuinsovitte- lulla on ollut vaikutusta selvityspyyntöjen määriin ja puolet taas katsoi, ettei tällaista vaikutusta ole ollut (Vantaa, Jyväskylä, Tampere). Tampereen sosiaali-

³⁵ Loppuraportti 2013, s. 114–115.

³⁶ Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Suomen virallinen tilasto. Sosiaaliturva 2015. Lapsen elatus ja huolto 2014. THL tilastoi valmistuneita olosuhdeselvityksiä. Koska selvitysten valmistumiseen vaikuttavat monet eri muuttujat, selvitysmäärien muutoksista ei voida tehdä johtopäätöksiä sovittelun vaikutuksista.

toimen arvio on kuitenkin ristiriidassa selvityspyyntöjä koskevien määrällisten tietojen kanssa.

Selvimmän asiantuntija-avusteisen tuomioistuinsovittelun vaikutus olosuhdeselvityspyyntöjen lukumäärään on näkynyt Espoossa. Tämä tuli esille jo kokeilun aikaisessa seurannassa. Espoon sosiaalitoimeen on vuosina 2011–2015 tullut Espoon kärjäoikeudesta täysmittaisia selvityspyyntöjä vuosittain keskimäärin 36,6 prosenttia (15–26 kpl) vähemmän kuin vuonna 2010. Muutos vaikuttaa siten pysyvältä. Vuonna 2015 Espoon kärjäoikeudesta Espoon sosiaalitoimeen tulleiden täysmittaisten selvityspyyntöjen kokonaismäärä on ollut vielä edellisiäkin vuosia pienempi. Muualta tulleiden selvityspyynnöt ovat vähentyneet jonkin verran.

Myös Helsingin sosiaalitoimeen Helsingin kärjäoikeudesta tulleet selvityspyynnöt ovat vähentyneet selvästi, joskin lukumäärissä on ollut jonkin verran vuosittaista vaihtelua. Vuonna 2011 selvityspyynnöt vähenivät vuoteen 2010 verrattuna yli 40 %, mutta seuraavina vuosina (2012–2014) vain 14–25 prosenttia. Vuonna 2015 selvityspyyntöjen määrä laski huomattavasti eli 41 prosenttia vuoteen 2010 verrattuna.

Oulun sosiaalitoimesta ei saatu tietoja eri vuosina tulleiden selvityspyyntöjen määristä. Sovittelukokeilun aikana saatujen tietojen mukaan vuosina 2011–2013 selvityspyyntöjen määrä laski Oulussa vuosittain 11–36 prosenttia vuoteen 2010 verrattuna. Vuosilta 2014–2015 ei ole lukumääräistä tietoa selvityspyyntöjen määristä, mutta vuonna 2013 tapahtuneen kuntaliitoksen vuoksi ne eivät olisikaan vertailukelpoisia aiempiin vuosiin nähden. Joka tapauksessa Oulun sosiaalitoimesta arvioitiin sovitteluiden vähentäneen selvityspyyntöjä.

Tampereen sosiaalitoimessa Pirkanmaan kärjäoikeudesta tulleiden selvityspyyntöjen määrä on vuosina 2012–2014 pysynyt melko tasaisena, mutta vuonna 2015 selvityspyyntöjä on tullut reilusti vähemmän kuin edellisinä vuosina. Jos vertailuvuodeksi otetaan vuosi 2010, selvityspyyntöjen määrät ovat laskeneet huomattavasti (23–51 %).

Vantaan sosiaalitoimen ilmoituksen mukaan olosuhdeselvityspyyntöjä oli Vantaan kärjäoikeudesta tullut vuonna 2014 tullut 43 kpl ja vuonna 2015 51 kpl. Vantaan kärjäoikeudessa asiantuntija-avusteinen huoltoriitasovittelu on otettu käyttöön vasta 1.5.2014, minkä vuoksi Vantaan selvityspyyntöjen määrillä aiemmilta vuosilta ei ole merkitystä.

Jyväskylän sosiaalitoimen mukaan selvityspyyntöjen määrä on pysynyt melko tasaisena kuitenkin siten, että vuonna 2015 Keski-Suomen kärjäoikeudesta tulleet pyynnöt olivat selvästi lisääntyneet.

8.1.2 Selvitystyön kesto

Selvitystyön kohtuuttoman pitkä kesto on ollut ongelma jo hyvin pitkään. Nyt haluttiin selvittää myös sitä, onko sovittelu heijastunut selvitystyön kesto.

Vastausten perusteella eniten selvitysaikojen pituuteen ovat vaikuttaneet henkilöstön resurssit ja niissä tapahtuneet muutokset. Kaikissa sosiaalitoimissa oli huoltoriitojen sovittelukokeilun alkamisen jälkeen tapahtunut muutoksia olosuhdeselvitystyön resursoinnissa. Vaikuttavina tekijöinä mainittiin myös selvityksentekijöiden muut työ-

tehtävät, henkilöstön vaihtuvuus ja selvityspyyntöjen määrä. Lisäksi kerrottiin selvittävien tapausten tulleen entistä haasteellisemmiksi.

Espoon sosiaalitoimessa selvitysajat ovat lyhentyneet huomattavasti. Jonot on purettu eivätkä vanhemmat joudu odottamaan selvitystyön alkamista, vaan työskentely heidän kanssaan voidaan aloittaa heti. Myös Helsingin ja Tampereen sosiaalitoimessa kehitys on ollut myönteistä. Keskimääräinen selvitysaika on kummassakin sosiaalitoimessa lyhentynyt 8–9 kuukaudesta kuuteen kuukauteen. Muiden sosiaalitoimien osalta ei ole tietoa selvitysajan pituudesta.

Johtopäätöksiä

Kysely koski vain kuutta kuntaa, joten sen tulokset ovat valtakunnallisesti vain suuntaa antavia. Kuudesta kunnasta kolme (Espoo, Helsinki, Oulu) on ollut mukana asiantuntija-avusteisessa huoltoriitojen sovittelussa alusta alkaen eli vuodesta 2011 lukien. Näistä kunnista kahdessa (Helsinki, Espoo) olosuhdeselvityspyyntöjen määrät ovat vähentyneet selkeästi. Oulun sosiaalitoimen osalta arviointia vaikeuttaa määrällisten tietojen puuttuminen vuosilta 2014–2015 sekä se, että Oulussa on tapahtunut vuonna 2013 kuntaliitos. Kuitenkin aiempien vuosien tietojen ja Oulun sosiaalitoimen oman arvion perusteella huoltoriitasovittelut ovat vähentäneet selvityspyyntöjä.

Muista kunnista Tampere ja Jyväskylä ovat olleet huoltoriitasovittelussa mukana 1.9.2012 lukien ja Vantaa vasta 1.5.2014 lukien. Pirkanmaan käräjäoikeudessa sovittelutoiminta on ollut aktiivista ja tuloksellista. Tampereen sosiaalitoimen omasta arviosta poiketen olosuhdeselvityspyyntöjen määrät ovat vähentyneet selvästi vuoteen 2010 verrattuna. Tampereen sosiaalitoimi on vuoden 2013 alusta lukien vastannut myös Oriveden sosiaalipalveluista, mikä on saattanut vähäisessä määrin lisätä selvityspyyntöjä.

Keski-Suomen käräjäoikeudessa sovittelu ei ole missään vaiheessa lähtenyt kunnolla käyntiin, vaan sovitteluun siirrettyjen juttujen lukumäärä on pysynyt alhaisena. Tämä selittää suurimmalta osin sen, etteivät selvityspyyntöt ole vähentyneet. Lisäksi Jyväskylän sosiaalitoimi on vastannut Hankasalmen kunnan lapsioikeudellisista palveluista vuoden 2014 alusta lukien. Myös Vantaan käräjäoikeudessa sovittelumenettely on lähtenyt hitaasti liikkeelle. Sen lisäksi Vantaan käräjäoikeudessa huoltoriitasovittelu on ollut käytössä vasta niin vähän aikaa, että sen heijastusvaikutukset selvityspyyntöjen määriin eivät ole toistaiseksi nähtävissä.

Selvityspyyntöjen määriin vaikuttaa osaltaan se, että kolmessa kunnassa (Tampere, Jyväskylä, Oulu) on huoltoriitojen sovittelukokeilun alkamisen jälkeen tapahtunut alueellisia muutoksia. Nämä muutokset ovat laajentaneet sitä aluetta, josta selvityspyyntöjä ohjautuu kyseisiin sosiaalitoimiin.

Yhteenvedon sovittelukokeilun seurannasta saatujen tietojen ja seurantaryhmän tekemän kyselyn voidaan todeta osoittavan, että huoltoriitasovitteluun panostaminen ja sen vakiintuminen osaksi käräjäoikeuden toimintaa vähentävät olosuhdeselvityspyyntöjä ja selvitystyön kestoa sosiaalitoimessa. Vaikutus ei kuitenkaan ole suoraviivainen, koska selvityspyyntöjen määriin ja selvitystyön keston vaikuttavat samanaikaisesti monet eri tekijät, joista huoltoriitasovittelu on vain yksi. Sosiaalitoimien toimialueiden muutokset ja käräjäoikeuskohtainen huoltoriitojen määrien vuosittainen vaihtelu näkyvät selvityspyyntöjen lukumäärissä.

Myös käräjäoikeuksien sisällä tapahtuva käsittelijöiden vaihtuminen voi helposti lisätä selvityspyyntöjen määriä. Sosiaalitoimen hallinnolliset muutokset, resurssivaihtelut ja työntekijävaihdokset heijastuvat selvitystyön keston. Seurantaryhmä joutui toteamaan, että sovittelun vaikutusten luotettava erottaminen muista tekijöistä ei ollut pelkällä kyselyllä tai muilla seurantaryhmän käytettävissä olleilla keinoilla mahdollista. Ongelmallista on myös se, että sen paremmin sosiaalitoimet kuin käräjäoikeudetkaan eivät kerää selvityspyyntöjä koskevia tietoja systemaattisesti. Sen vuoksi tulokset ovat suuntaa antavia.

Jos tulevaisuudessa halutaan seurata asiantuntija-avusteisen tuomioistuinsovittelun vaikutuksia olosuhdeselvityspyyntöjen lukumääriin, tuomioistuinten tulisi kerätä tietoa huoltoriitojen lukumääristä ja sosiaalitoimista pyydettyjen olosuhdeselvitysten lukumääristä. Sosiaalitoimissa tulisi kerätä tietoja eri tuomioistuimista tulleiden selvityspyyntöjen lukumääristä. Sosiaalitoimissa tiedonkeruussa tulisi huomioida myös se, onko selvityspyyntö osoitettu myös jonkin toisen kunnan sosiaalitoimelle, koska muutoin kokonaismäärän tarkastelu voi johtaa virheelliseen lopputulokseen.

Sosiaalitoimen olosuhdeselvitys on parityönä tehtävä monivaiheinen prosessi, joka vaatii runsaasti työaika.³⁷ Siihen verrattuna asiantuntija-avustajat käyttävät sovitteluihin huomattavasti vähemmän työaika.³⁸ Sen vuoksi selvityspyyntöjen määrän vähenemisellä on suuri merkitys olosuhdeselvityksiä tekevien työntekijöiden työmääriin. Espoon sosiaalitoimessa toteutunut keskimääräinen vähennys vastaa 1,5–2 työntekijän vuosittaista työpanosta.

8.2 Muita heijastusvaikutuksia sosiaalitoimen työhön

Olosuhdeselvitysten väheneminen voi näkyä muissakin palveluissa kuten esimerkiksi valvottujen tapaamisten vähentymisenä, sillä valvotut tapaamiset määrätään pääsääntöisesti väliaikais määräyksessä selvitystyön ajaksi. Espoon sosiaalitoimessa arvellaan huoltoriitasovitteluiden olevan osasy syy valvottujen tapaamisten vähenemiseen. Olosuhdeselvitystyön lisäksi sovintojen lisääntymisen voidaan olettaa vähentävän painetta myös muussa sosiaalitoimen alaan kuuluvassa virkatyössä kuten lastensuojelussa ja perheneuvoloissa.

Asiantuntija-avustajille suunnatussa kyselyssä osa vastaajista katsoi, että sovittelulla on ollut vaikutusta tuomioistuimen ulkopuolellekin siten, että olosuhdeselvitykset ja täytäntöönpanosovittelut ovat vähentyneet. Lisäksi arveltiin sosiaalitoimen työntekijöiden yleisen tietoisuuden sovittelusta lisääntyneen, mistä on seurannut muun muassa perheasioiden sovittelun lisääntyminen kuntatasolla.

Oikeusministeriön asiantuntija-avustajille tarjoama laaja koulutus ja sovitteluista saatava kokemus lisäävät sosiaalitoimen työntekijöiden ammattitaitoa myös omassa perustyössä. Tämä näkyi myös asiantuntija-avustajien kyselyvastauksissa. Monet

³⁷ Taskinen 2006, s. 67–78. Hämmäläisen selvityksessä Kuopion sosiaalitoimi arvioi olosuhdeselvityksen tekemisen vievän työaika 40 tuntia ja Kouvolan sosiaalitoimi 50 tuntia. Hämmäläinen 2010, s. 25. Kallion laskelman mukaan Espoon sosiaalitoimessa selvityksen tekemiseen kuluu noin 101 tuntia. Kallio 2011, s. 13.

³⁸ Helsingin käräjäoikeudessa asiantuntija-avustajien vuosittainen työpanos vastasi keskimäärin 0,6, Oulussa 0,4, Espoossa 0,4 ja Pohjois-Karjalassa 0,1 henkilötyövuotta. Loppuraportti 2013, s. 114. Myös perheasiainsovittelua koskeneessa tutkimus- ja kehittämishankkeessa (FASPER) arvioitiin, että yhden huoltoselvityksen viemien resurssien määrällä voitaisiin tarjota kymmenelle pariskunnalle kymmenen tuntia sovittelua. Bergman-Pyykkönen – Haavisto – Mattila-Aalto 2011, s. 47.

vastaajat kokivat sovittelun tuoneen lisäarvoa omaan perustyöhön sovitteluista karttuvan kokemuksen, työn erilaisuuden ja moniammatillisen yhteistyön rikastavan vaikutuksen seurauksena. Sovittelutyön kerrottiin avartaneen omaa näkemystä lapsiasioissa ja lisänneen kokemusta sosiaalityön kentällä.

”Perustyö tuo kokemusta, jota voi hyödyttää tuomioistuinsovitteluissa ja tuomioistuinsovittelu opettaa puolestaan asioita, joille on käyttöä omassa perustyössä.”

”Olen oppinut paljon sovittelutyössä ja se on ollut etuna myös omassa työssäni, jossa teen mm. lakisääteistä perheasioiden sovittelua.”

Vaikka näkyvissä on viitteitä huoltoriitasovitteluiden myönteisestä vaikutuksesta laajemminkin muihin sosiaalipalveluihin, heijastusvaikutukset ovat hitaita ja vaikeasti mitattavissa. On syytä muistaa, että huoltoriidoissa on monia ulottuvuuksia ja sovinnon jälkeenkään vanhemmat ja lapsi voivat pitkään tarvita muita sosiaalitoimen palveluita.

8.3 Asiantuntijapalveluiden ja sovittelutyön organisointi järjestäjäkunnissa

Asiantuntija-avusteisen huoltoriitojen sovittelun joustava ja tehokas toteuttaminen edellyttää tiivistä ja hyvää yhteistyötä käräjäoikeuden ja järjestäjäkunnan sosiaalitoimen välillä. Tämän vuoksi sosiaalitoimessa tulisi olla nimettynä sovittelutoiminnasta vastaava henkilö (koordinaattori). Tämä on erityisen tärkeää silloin, kun käräjäoikeuden asiantuntija-avustajat ovat eri kunnista, kunnan eri toimialueilta ja/tai yksityissektorilta.

Seurantaryhmä teki järjestäjäkunnille kyselyn, jonka tarkoituksena oli selvittää, miten asiantuntijapalveluiden organisointi on kunnissa hoidettu, onko sovittelutoimintaa varten nimetty vastuuhenkilö (koordinaattori) ja mitä tehtäviä vastuuhenkilölle kuuluu. Kysely lähetettiin kaikkien käräjäoikeuksien järjestäjäkunnan sosiaalitoimeen. Kyselyyn saatiin 23 vastausta. Neljä järjestäjäkuntaa ei useista pyynnöistä huolimatta vastannut kyselyyn.

Vastauksista ilmeni, että vastuuhenkilö on nimetty 20 kuntaan. Kolmessa kunnassa ei ole nimettyä henkilöä, mutta näissä kunnissa asiantuntija-avustajilla on ollut aktiivinen rooli asiantuntija-palveluiden organisoinnissa ja yhteydenpidossa käräjäoikeuden kanssa. Lisäksi näistä kahdessa kunnassa yhteydenpitoon on osallistunut myös esimiestaho.

Vastauksissa vastuuhenkilöiden tehtäviä kuvattiin yleisluontoisesti kuten ”follojen organisointi sosiaalitoimen puolella, vastuuhenkilönä toimiminen, käytännön asioiden ja yhteistyön koordinointi, yhteistyö käräjäoikeuden kanssa ja työn seurantaan ja organisointiin liittyvät asiat”. Erikseen mainittuina tehtäväkokonaisuuksina on vastauksiin kirjattu: (suluissa mainintojen lukumäärä):

- viestintä, tiedonvälittäjä/yhdyshenkilö eri tahojen välillä (9)
- aikataulujen koordinointi (4)
- yhteistyötapaamisista sopiminen ja niihin osallistuminen käräjäoikeuden kanssa (10)
- yhteistyötapaamiset oman organisaation sisällä (eri asiantuntija-avustajat, esimiehet) (2)
- koordinointi eri asiantuntija-avustajaorganisaatioiden välillä (1)
- laskutukseen liittyvät eri tehtävät (13)
- asiantuntija-avustajien rekrytointi sekä siihen liittyen alkuinformointi, koulutukseen ohjaaminen ja sopimukset, resurssin riittävyden seuraaminen ja varmistaminen, asiantuntija-avustajien yhteystietojen ajan tasalla pitäminen, talousarvioon liittyvät tehtävät tältä osin (8)
- asiantuntija-avustajien työnohjauksen järjestäminen (3)
- työn tilastointi ja raportointi omassa organisaatiossa (4)
- sovittelupalveluista tiedottaminen kuntalaisille ja muille toimijoille, yleinen ohjaus ja neuvonta follopalveluihin liittyen (2)

Johtopäätöksiä

Kysely osoitti, että valtaosassa järjestäjäkuntia on nimetty vastuuhenkilö huolehtimaan sosiaalitoimelle laissa säädetyn uuden tehtävän hoitamisesta. Huolestuttavaa on se, että neljä järjestäjäkuntaa jätti kokonaan vastaamatta seurantaryhmän kyselyyn.

Organisaatiomuutosten ja henkilövaihdosten vuoksi olisi tärkeää, että jollakin valtakunnallisella viranomaisella olisi tulevaisuudessa ajantasainen tieto järjestäjäkuntien vastuuhenkilöistä. Näin varmistettaisiin tiedottamiseen, tiedonkeruuseen ja koulutukseen liittyvien asioiden sujuminen. Luontevasti tällainen taho voisi olla sosiaali- ja terveysministeriö tai Terveys- ja hyvinvoinnin laitos.

Kyselyn perusteella vastuuhenkilön tehtävät liittyvät yleisimmin laskutukseen, yhteistyötapaamisiin käräjäoikeuden kanssa, tiedon välittämiseen eri tahojen välillä sekä asiantuntija-avustajien rekrytointiin. Nämä ovatkin yhteistyön toimivuuden kannalta keskeisimpiä asioita.

Tilastointiin liittyviä tehtäviä kuului vastuuhenkilölle vain muutamassa kunnassa. Seurannan ja työn kehittämisen kannalta olisi kuitenkin tärkeää, että myös sosiaalitoimissa tilastoitaisiin tehtyä työtä. Se voisi tapahtua esimerkiksi laskutustietojen keruun yhteydessä. Tietoja voisi kerätä esimerkiksi

- toteutuneista istuntopäivistä
- eroperheiden ja lasten lukumääristä
- lasten iästä
- istuntojen kestosta
- lapsen kanssa käytyjen keskustelujen määristä
- kokeilusopimuksista
- kokonaissovinnoista
- osasovinnosta
- ilman sopimusta päättyneistä sovitteluista

(Raportin liitteenä Espoon sosiaalitoimessa käytössä oleva seurantalomake. Liite 2. Huom. Koordinaattori kokoaa lomakkeilta tilastotiedot anonyymisti.)

Asiantuntija-avusteisesta tuomioistuinsovittelusta tiedottaminen kuntalaisille ja muille toimijoille kuuluu vastuuhenkilön tehtäviin vain kahdessa kunnassa. Menettelyn markkinointi ja oikean tiedon jakaminen sen sisällöstä ja soveltuvuudesta eri kohde-ryhmille ja erilaisiin tilanteisiin on kuitenkin ensiarvoisen tärkeää, jotta se vakiinnut-taisi paikkansa pysyväksi osaksi eroauttamisen palvelujärjestelmää.

Myös asiantuntija-avustajien keskinäisen yhteistyön sekä työnohjauksen organisointi on vastuuhenkilön tehtävänä vain muutamassa kunnassa. Seurantaryhmän asian-tuntija-avustajille tekemä kysely osoitti, että asiantuntija-avustajat näkevät näiden asioiden kehittämisen erittäin tarpeellisenä. Niiden organisoinnista huolehtiminen voisi luontevasti kuulua järjestäjäkuntien vastuuhenkilöille.

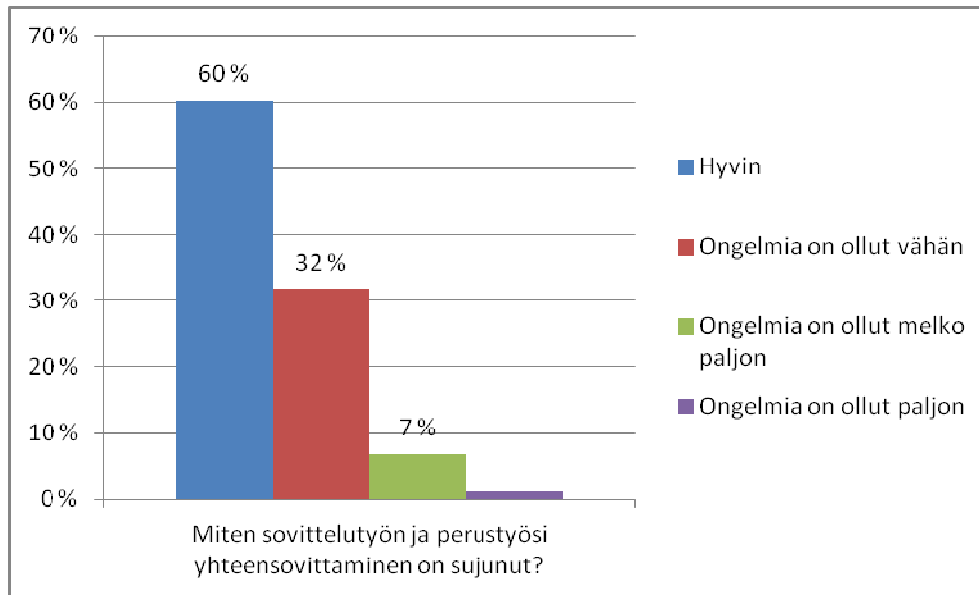
Seurantaryhmän näkemyksen mukaan sovittelupalveluiden sujuvaa organisointia ja sovittelutyön kehittämistä palvelisi, jos vastuuhenkilön tehtävänä olisi

- huolehtia yhteistyöstä käräjäoikeuden kanssa
- järjestää kokoukset ja toimia yhteyshenkilönä asiantuntija-avustajien ja heidän esimiestensä välillä
- järjestää asiantuntija-avustajien keskinäisiä tapaamisia
- organisoida työnohjausta
- huolehtia asiantuntijapalvelujen riittävydestä ja saatavuudesta
- huolehtia laskutuksesta ja tilastoinnista
- järjestää sovittelupalvelusta tiedottaminen kuntalaisille ja muille toimijoille
- raportoida toiminnasta ylemmälle johdolle

8.4 Sovittelutyön ja asiantuntija-avustajien perustyön yhteensovittaminen

Jo lainvalmisteluvaiheessa tuotiin esiin huoli siitä, miten muutoinkin suuren työtaa-kan alla painivat sosiaalitoimen työntekijät pystyvät irrottautumaan perustyöstään tuomioistuimen sovitteluihin ja miten he kykenevät sovittamaan yhteen nopealla ai-kataululla järjestettävät sovitteluistunnot ja oman ennalta sovittuihin asiakastapaami-siin perustuvan perustyönsä. Seurantaryhmä selvitti näitä kysymyksiä asiantuntija-avustajilta.

Asiantuntija-avustajien vastaukset osoittavat, että valtaosalla asiantuntija-avustajista sovittelutyön ja perustyön yhteensovittaminen ei ole tuottanut ongelmia tai ongelmat ovat olleet vähäisiä. Peräti 60 prosenttia ilmoitti sovittelutyön ja perustyön yhteenso-vittamisen sujuneen hyvin. Kolmanneksella oli ollut vähän ongelmia. Kuudella asian-tuntija-avustajalla ongelmia on ollut melko paljon ja vain yhdellä asiantuntija-avustajalla ongelmia on ollut paljon.

Asiantuntija-avustajilta kysyttiin myös, oliko sovittelupäivien peruuntuminen aiheuttanut tyhjäkäyntiä heidän perustyössään. Vastaukset osoittavat, että huoli tyhjäkäynnistä on ollut pääosin turhaa. Puolella vastaajista sovittelupäivän käyttämättä jääminen ei ollut kertaakaan tuonut ongelmia perustyössä ja kolmanneksella näin oli käynyt vain harvoin. Kahdeksalla asiantuntija-avustajalla tyhjäkäyntiä oli tullut melko usein ja vain yhdellä usein.

Asiantuntija-avustajat näkivät hyvän tilanteen johtuvan ennen muuta käräjäoikeuden hoitamasta sovittelupäivien ennakoinnista ja työn hyvästä suunnittelusta. Valtaosa vastaajista (91 %) kertoi, että käräjäoikeudet pitävät yleensä sovittelukalenteria, jonka mukaan sovittelupäivät varataan pitkäksi aikaa eteenpäin. Vain kahdeksan ilmoitti, ettei tällaista kalenteria käytetä. Sovittelupäivän toteutuminen/peruuntuminen ilmoitetaan asiantuntija-avustajille viimeistään kaksi viikkoa ennen sovittelua.

Toinen keskeinen syy kahden työn yhteensovittamisen sujumiselle on asiantuntija-avustajan oman esimiehen antama tuki. Moni mainitsi myös työyhteisönsä antaman tuen. Esimiehen antama tuki tarkoittaa yleensä myös sitä, että sovittelutyöhön menevä aika huomioidaan perustyön määrässä. Myös asiantuntija-avustajien riittävä määrä helpottaa kuormitusta perustyössä. Lisäksi oman perustyön joustava toteuttaminen auttaa töiden yhteensovittamisessa. Sovittelun peruutuessa asiantuntija-avustaja voi käyttää päivän perustyössään esimerkiksi puheluiden soittamiseen tai kirjallisiin töihin.

Muutamia esimerkkejä vastauksista:

”Työnantajani on ollut hyvin kiinnostunut tästä työstä ja työmuodosta ja antanut tukensa työlle ja tarvittaville työajan joustoille.”

”Olen saanut täyden tuen tehtävään esimiehiltäni ja voinut varata aikaa tarvittavan määrän sovittelutyöhön. Olen voinut perehtyä sovittelumateriaaliin/kirjallisuuteen työajalla.”

Jos ongelmia on ollut, niitä on tuottanut eniten sovitteluiden ja perustyön aikataulujen yhteensovittaminen. Tiimityöskentely perustyössä lisää vaikeutta aikataulujen yhteensovittamiseen. Vastausten perusteella ongelmia syntyy erityisesti silloin, kun työnantaja ei millään tavalla ota uutta työtehtävää huomioon perustyössä.

”Perustehtäväni työaika ei riitä. Teen omaa työtäni ylityönä, kun käyn istumassa sovitteluja – ei se ihan kohtuulliselta tunnu.”

”Perustyöni organisaation muutokset ja niistä tiedottamattomuus sekä johtajien vaihtuminen ja tietämättömyys Follo-työstä, Follo-korvausasian vuodesta toiseen jatkuva keskeneräisyys, Follo-työntekijöiden lähdön aiheuttama kaaos ja siihen liittyvä suunnittelemattomuus, työntekijäpulan aiheuttama perustyön hoitamattomuus ja jonot sekä tästä johtuva työpaine ja huoli ehkäisevämmän parisuhde- ja eroauttamistyön puuttumisesta ja siirtymisestä Folloon.”

”Peruspalveluissa eroauttamistyötä rasittaa resurssien jatkuva riittämättömyys/entisestään väheneminen, pitkään käynnissä ollut organisatiomuutos sekä lainsäädännön muutokset, joita kuntatyönantaja hyödyntää organisoimalla kaiken uudelleen, yhdistämällä työtehtäviä toisiinsa ja samalla supistamalla työntekijöiden määrää.”

Vastauksissa toistuu myös perustyön ylikuormittuneisuus. Varsinkin useaa sovittelu-päivän osuminen samalla viikolle voi aiheuttaa paineita ja jonojen syntymistä perustyöhön.

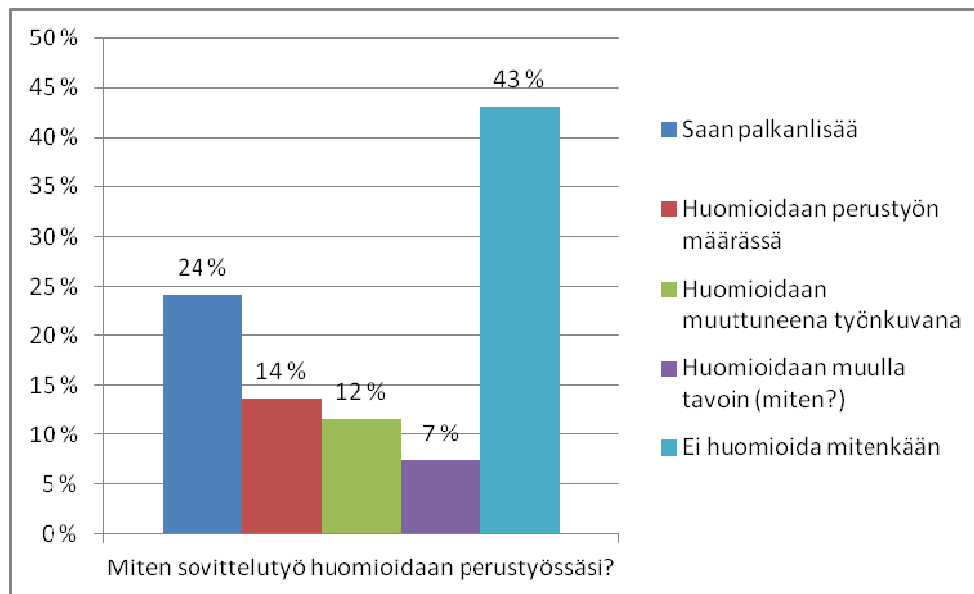
Useassa vastauksessa kerrottiin asiantuntija-avustajan esteellisyystilanteista, joita näyttää syntyvän erityisesti lastenvalvojantyötä perustyönään tekeville asiantuntija-avustajille. Yhdessä vastauksessa kerrottiin ongelmaksi sovittelupäivien vähäisyys.

8.5 Oman työnantajan asiantuntija-avustajille antama tuki

Toimiminen asiantuntija-avustajana on sosiaalitoimessa uusi tehtävä, minkä vuoksi toiminnan edellytykset tulee rakentaa myös sosiaalitoimen sisällä. Tämä tarkoittaa muun muassa käytännön esimiestyötä ja työntekijälle tarjottavaa tukea. Lisäksi on tärkeää sopia siitä, miten asiantuntijatyö huomioidaan työntekijän työtehtävissä ja/tai palkassa ja miten esimies toteuttaa työn johto- ja valvontavelvollisuuttaan.

Asiantuntija-avustajien vastausten perusteella osa työnantajista on ymmärtänyt uuden tehtävän synnyttämät tarpeet ja tukee riittävästi työntekijäänsä, mikä mahdollistaa sekä sovittelutyön että perustyön hyvän hoitamisen. Toisaalta, monella asiantuntija-avustajalla näyttää olevan runsaasti puutteita työnantajan antamassa tuessa.

Työnantajan tukeen liittyy se, miten uusi työtehtävä on otettu huomioon asiantuntija-avustajan perustyössä. Yli puolella vastaajista sovittelutyö huomioidaan perustyössä. Yleisin tapa sovittelutyön huomioon ottamiselle on asiantuntija-avustajalle maksettava palkanlisä (24 %). Toiseksi eniten sovittelutyö huomioidaan perustyön määrässä (14 %). Lähes yhtä paljon asiantuntija-avustajan perustyön työnkuvaa on muutettu sovittelutyön seurauksena (12 %). Seitsemän vastaajaa kertoi, että sovittelutyö otetaan huomioon muulla tavoin. Näistä vastauksista ilmenee, että osa on eläkkeellä ja osa hoitaa asiantuntijatehtävää ostopalveluna.

Huolestuttavaa on se, että vastausten perusteella lähes puolella (43 %,) asiantuntija-avustajista sovittelutyötä ei huomioida mitenkään hänen perustyössään. Useissa vastauksissa annetaan vahvaa kritiikkiä omalle työnantajalle.

”Sovittelutehtävä tulee hoitaa oman perustehtävän lisäksi eli sitä ei mitenkään huomioida perustehtävän asiakasmäärässä. Minulla on yhtä paljon asiakkaita kuin sellaisella kollegalla, joka hoitaa vain vastaavaa perustehtävää kuin minä.”

”Se tässä harmittaa, että teen tässä tavallaan ylimääräistä työtä ”palkatta”, koska en saa tästä mitään korvausta ja sitten joudun tekemään enemmän töitä, jotta saan paikattua omassa työssä ”poissaolopäiväni”.”

Vastauksista nousi esiin myös se, että joissain kunnissa työnantaja on haluton järjestämään aikaa ja korvaamaan asiantuntija-avustajille osallistumista sovittelijoiden ja asiantuntija-avustajien yhteisiin palaveriin.

Johtopäätöksiä

Kysely osoittaa, että etukäteiset pelot asiantuntija-avustajatyön ja perustyön yhteensovittamisen ongelmista eivät ole toteutuneet. Vain pienellä osalla on ollut ongelmia tässä suhteessa. Vastauksista ilmenee kuitenkin myös haasteita kahden eri organisaation työtehtävissä toimimisessa.

Asiantuntija-avustajat ovat tyytyväisiä käräjäoikeuksien toimintaan sovittelutyön organisoinnissa. Sen sijaan vastauksista nousee esiin runsaasti kritiikkiä omaa työnantajaa kohtaan. Vaikka asiantuntija-avustajana toimiminen on osa työntekijän virkatehtäviä ja kunta saa siitä valtiolta korvauksen, osassa kuntia asiantuntijatyön hoitaminen mielletään perustyöstä irralliseksi työtehtäväksi, joka on tullut työntekijän entisten tehtävien lisäksi. Tähän liittyy myös se, että osa työnantajista ei mahdollista asiantuntija-avustajien osallistumista käräjäoikeuden järjestämiin yhteispalaveriin eikä myöskään tue asiantuntija-avustajien keskinäisiä tapaamisia.

Asiantuntija-avustajat ovat monessa yhteydessä tuoneet esiin tyytymättömyyttään siihen, että kysymykseen asiantuntijatyöstä maksettavasta lisäkorvauksesta suhtautaan eri kunnissa eri tavoin. Osalle asiantuntija-avustajista kunta maksaa asiantuntijana toimimisesta palkanlisää, mutta suurin osa ei sitä saa.

Asiantuntijapalveluiden järjestäminen huoltoriitojen sovitteluun on kuntien lakisääteinen tehtävä. Asiantuntija-avustajana toimiminen vaatii muodollisten pätevyysvaatimusten lisäksi monipuolista ammattitaitoa, osaamista, lisäkoulutusta ja sitoutumista. Asiantuntija-avustajatehtävän yhdistäminen työntekijän muuhun perustyöhön on mahdollista ja voi onnistuneesti toteutettuna vahvistaa ja kehittää työntekijän ja sitä kautta myös koko työyhteisön osaamista ja jaksamista.

Onnistuneella asiantuntija-avun tarjoamisella sosiaalitoimen työpanos voi siirtyä nykyistä varhaisempaan vaiheeseen lisäämättä sosiaalitoimen kokonaistyömäärää. Järjestäjäkuntien tulisikin nykyistä paremmin ymmärtää asiantuntija-avustajatehtävän vaativuus ja siitä saavutettavissa oleva lisäarvo. Asiantuntijatehtävän hoitaminen ilman työnantajan tukea ja sen huomioimista perustehtävissä ei ole kestävä. Uusi työtehtävä voidaan ottaa perustyössä huomioon monella tavalla.

8.6 Asiantuntija-avustajien keskinäinen yhteistyö

Asiantuntija-avustajat työskentelevät usein eri kunnissa tai saman kunnan sisällä eri työyksiköissä. Tästä seuraa se, etteivät he tapaa toisiaan eivätkä voi perustyönsä puitteissa vaihtaa kokemuksia ja ajatuksia sovittelutyöstä. Yksittäisiltä asiantuntija-avustajilta on tullut palautetta siitä, että he kaipaisivat vertaistukea ja tilaisuuksia keskustella toisten asiantuntija-avustajien kanssa. Seurantaryhmä halusi selvittää asiantuntija-avustajien välisen yhteistyötä ja sitä, mitä tarpeita asiantuntija-avustajilla on sen suhteen.

Suurin osa asiantuntija-avustajista ilmoitti, että heillä on omalla alueellaan asiantuntija-avustajien keskinäisiä tapaamisia. Kuitenkin noin kolmannes vastasi, ettei tällaisia tapaamisia ole lainkaan.

Valtaosa asiantuntija-avustajista koki, että yhteistyö asiantuntija-avustajien välillä toimii hyvin. Kuitenkin noin neljäsosa katsoi, ettei yhteistyö ole riittävää. Yhdeksän asiantuntija-avustajaa ilmoitti, ettei asiantuntija-avustajien välistä yhteistyötä ole lainkaan.

Vastauksista ilmenee, että asiantuntija-avustajat pitävät yleensä yhteyttä toisiinsa sähköpostitse, mutta useimmilla alueilla asiantuntija-avustajat myös tapaavat muutamana kerran vuodessa. Yhteistyötä edistää, jos asiantuntija-avustajat ovat samasta organisaatiosta, tuntevat toisensa ennestään eivätkä etäisyydet työpaikkojen välillä ole suuret.

Yhteistyön sisällöksi mainittiin useimmiten sovittelukalentereiden yhteensovittaminen ja sovitteluaikeiden vaihtaminen, minkä koettiin toimivan kitkatta ja joustavasti. Sen lisäksi tapaamisissa vaihdetaan kokemuksia sekä keskustellaan omasta roolista ja sovittelun sisällöllisistä kysymyksistä.

Yksi syy yhteistyön riittämättömyyteen on se, että asiantuntija-avustajat työskentelevät eri kunnissa tai eri organisaatioissa. Myös se, ettei työnantaja tue tapaamisten järjestämistä tai maksa niistä korvausta, rajoittaa yhteydenpitoa.

”Mitään suunnittelua, kehittämistä tms. ei ole, vaan jokainen avustaja käy omana päivänään sovittelemassa ja palaa takaisin oman perustehtävänsä pariin.”

Joillain paikkakunnilla asiantuntija-avustajat ovat valinneet keskuudestaan henkilön järjestämään yhteisiä tapaamisia. Asiantuntija-avustajat ovat niin innostuneita uudesta työtehtävästään, että ovat järjestäneet keskinäisiä tapaamisia myös vapaa-ajallaan.

Johtopäätöksiä

Oman käräjäoikeuden asiantuntija-avustajien välinen yhteistyö näyttää toimivan kohtuullisen hyvin. Asiantuntija-avustajilta puuttuu kuitenkin valtakunnallinen yhteistyö. Asiantuntija-avustajat eivät kuulu oikeusministeriön hallinnonalaan, minkä vuoksi asiantuntija-avustajien välisen yhteistyön organisoiminen ei kuulu sen tehtäviin. Sosiaali- ja terveysministeriö on sitoutunut järjestämään asiantuntija-avustajille ensimmäisen valtakunnallisen tapaamisen syksyllä 2016. Tällöin on mahdollista sopia verkoston toiminnan vakiinnuttamisesta.

Asiantuntija-avustajien kannalta on ongelmallista, ettei osa kunnista tue asiantuntija-avustajien välistä yhteistyötä. Tapaamisia voisi olla helpointa järjestää tuomareiden kanssa järjestettävien yhteispalavereiden yhteydessä siten, että asiantuntija-avustajat tapaisivat keskenään 1–2 tuntia aikaisemmin. Tällöin oman työnantajan kanssa olisi todennäköisesti helpompi sopia tapaamiseen käytettävästä ajasta.

8.7 Käräjäoikeuden yhteistyö järjestäjäkunnan kanssa

Asiantuntija-avusteisen huoltoriitojen sovittelun joustava ja tehokas toteuttaminen edellyttää tiivistä yhteistyötä käräjäoikeuden ja järjestäjäkunnan eli sosiaalitoimessa sovittelutoimintaa organisoivien henkilöiden ja sovittelutoiminnasta päättävien tahojen kanssa.

Seurantaryhmän käräjäoikeuksille tekemässä kyselyssä 20 käräjäoikeutta katsoi yhteistyön järjestäjäkunnan kanssa sujuvan hyvin. Kuuden käräjäoikeuden vastauksen mukaan yhteistyö sujuu vaihtelevasti. Näiden kuuden joukossa on maan suurin käräjäoikeus, Helsingin käräjäoikeus ja sovittelutilastoja johtava Oulun käräjäoikeus. Puutteita on ollut tiedonkulussa ja asioiden viivytyksettömässä hoitamisessa. Yhteishenkilön tavoittaminen on ollut vaikeaa, palavereista sopiminen hankalaa ja kunnan päätöksenteko hidasta. Kunnan yhteishenkilö ei ole ollut aktiivisesti mukana yhteispalavereissa. Yksi käräjäoikeus toteaa, ettei kuntaa ole saatu millään vakuuttamaan siitä, että asiantuntija-avustajia tarvitaan lisää.

Muutamassa käräjäoikeudessa kunta ei ole halunnut hyväksyä kunnan ulkopuolisten asiantuntija-avustajien käyttämistä, vaikka se käräjäoikeuden näkökulmasta olisi ollut tarpeellista. Tämä on muodostunut ongelmaksi esimerkiksi silloin, kun käräjäoikeus olisi halunnut käyttää avustajina tehtävään jo koulutettuja ja pitkän kokemuksen omaavia asiantuntija-avustajia, jotka eivät ole enää järjestäjäkunnan palveluksessa.

Kunta ei ole tähän suostunut siitäkään huolimatta, ettei sillä ole ollut tarjota riittävästi asiantuntija-avustajia.

Ulkopuolisten avustajien käyttäminen olisi toisinaan ollut tarpeen myös esteellisyytilanteissa. Sosiaalitoimen ulkopuolisilla asiantuntija-avustajilla voitaisiin varmistaa myös kielellisten oikeuksien toteutumisen varsinkin kaksikielisillä paikkakunnilla. Kuntien kielteistä suhtautumistapaa ostopalveluihin on vaikea ymmärtää, sillä ulkopuolisen asiantuntija-avustajan käyttäminen ei aiheuta kunnalle kustannuksia eikä vähennä kunnan sosiaalitoimen resursseja.

Johtopäätöksiä

Vaikka käräjäoikeuksien yhteistyö järjestäjäkunnan kanssa näyttää enimmäkseen sujuvan hyvin, osalla käräjäoikeuksia olleisiin ongelmiin on syytä suhtautua vakavasti. Laki velvoittaa järjestäjäkunnan huolehtimaan siitä, että käräjäoikeudella on käytettävissä riittävästi päteviä asiantuntija-avustajia. Kielteinen suhtautuminen ostopalveluna hankittaviin asiantuntijapalveluihin osoittaa, ettei kunta ole täysin ymmärtänyt asemaansa asiantuntijapalveluiden järjestäjänä käräjäoikeuden tarpeiden mukaisesti.

Myös oikeusministeriön kannalta on resurssien tuhlausta kouluttaa asiantuntija-avustajia, jotka eivät kunnan päätösten vuoksi saakaan myöhemmin toimia asiantuntija-avustajan tehtävässä. Seurantaryhmä katsoo, että tilanteeseen tulee viime kädessä puuttua lainsäädäntöä muuttamalla (ks. tarkemmin luvussa 20).

9 Lapsen asema ja ääni sovittelussa

9.1 Yleistä

Lapsenhuoltolain mukaan lapsi ei ole juridisesti asianosainen lapsen huoltoa ja tapamisoikeutta koskevassa oikeudenkäynnissä (LHL 14 §). Koska huoltoriidan tuomioistuinsovittelussa sovelletaan lapsenhuoltolain säännöksiä, lapsi ei ole osapuoli myöskään huoltoriidan sovittelussa.³⁹

9.2 Lapsen edun huomioon ottaminen viranomaisen päätöksenteossa

Suomessa vuonna 1991 voimaan tulleen YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan mukaan kaikkien viranomaisten päätöksenteossa samoin kuin lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Lapsen edun ensisijaisuuden periaate on kirjattu moniin lakeihin, jotka koskevat

---

³⁹ LaVM 4/2005, s. 2–3.

lapsen asioiden käsittelyä ja lapsen oikeuksien toteuttamista. Lapsenhuoltolain mukaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia on ratkaistava ennen muuta lapsen edun mukaisesti (LHL 10 §).

9.3 Lapsen oikeus tulla kuulluksi

9.3.1 Yleinen normiperusta ja muut oikeuslähteet

Käsitys lapsesta ja lapsuudesta on länsimaissa vuosikymmenien kuluessa muuttunut paljon. Lapsuutta ei enää ymmärretä aikuisuuden esivaiheeksi, vaan lapsi nähdään aikuisen kanssa tasa-arvoisena yksilönä, jolla on lapselle ominaiset tavat toimia, ajatella ja kokea. *Perustuslain* 6 luvun 2 §:n mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.

Lasta ei enää pidetä aikuisten toiminnan passiivisena objektina, vaan yhä enemmän oman elämänsä aktiivisena subjektina. Tämä on luonut painetta vahvistaa lapsen osallistumisoikeutta häntä koskevien asioiden viranomaismenettelyissä. *YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen* 12 artiklan mukaan lapselle on annettava mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa joko suoraan tai edustajan tai asianomaisen toimielimen välityksellä kansallisen lainsäädännön menettelytapojen mukaisesti. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti.

Myös monet kansalliset lait sisältävät säännöksiä lapsen kuulemisesta. Epäselvissä tilanteissa viranomaisilla ja tuomioistuimilla on velvollisuus perustuslailla ja ihmisoikeussopimuksille myönteiseen lakien tulkintaan. Tulkintaa voivat ohjata myös sellaiset oikeuslähteet, jotka eivät laintasoisesti sido lainsoveltajaa. *Euroopan Neuvosto* on 17.11.2010 hyväksynyt *ohjeistuksen lapsiystävällisestä oikeudesta*. Tavoitteena on lapsen oikeuksien ja aseman parantaminen kaikissa oikeudellisissa prosesseissa mukaan lukien sovittelu. Ohjeistus on luonteeltaan suositus. Ohjeistuksessa edellytetään päätösten tekemistä lapsen oikeuksia kunnioittaen, lapsen ikä ja tarpeet huomioiden. Lapselle tulee antaa tietoa hänen oikeuksistaan hänelle ymmärrettävällä tavalla. Lapsen näkemyksiä tulee kuunnella ja ne tulee ottaa vakavasti.

Suomi on 1.3.2011 saattanut voimaan lain *lasten oikeuksien käyttöä koskevan eurooppalaisen yleissopimuksen lainsäädännön* alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta. Suomi on rajoittanut sopimuksen koskemaan vain isyyden vahvistamista, lapseksi ottamista ja huostaanoton tuomioistuinkäsittelyä, mutta sulkenut pois huolto- ja tapaamisriidat.

Lapsella on myös muita oikeuksia kuin osallistumisoikeus. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan mukaan lapsella on *alaikäisenä aina oikeus suojeluun*. Myös

Suomen perustuslakia koskevassa hallituksen esityksessä on korostettu lapsen oikeutta erityiseen suojeluun.⁴⁰ Lapsen suojelemisen tarve voi kaventaa hänen osallistumisoikeuttaan tai olla ristiriidassa sen kanssa.⁴¹ Tämä on otettu huomioon esimerkiksi lastensuojelulaissa, jonka mukaan pääsäännöstä poiketen lapsen mielipide voidaan jättää selvittämättä, jos selvittäminen vaarantaisi lapsen terveyttä tai kehitystä tai jos se on muutoin ilmeisen tarpeetonta (LSL 20 §).

Lapsen oikeudet ovat kokonaisuus, josta lapsen oikeutta tulla kuulluksi ei voida irrottaa. Ristiriitaiset tilanteet joudutaan ratkaisemaan *lapsen etua koskevalla kokonaisu-harkinnalla*.

9.3.2 Lapsen myötävaikutus- ja osallistumisoikeus lainsäädännössä

Jotta lapsen osallisuudella olisi merkitystä, hänen näkemyksilleen on annettava asianmukainen painoarvo. Lapsen mahdollisuus vaikuttaa häntä koskevan asian ratkaisuun voidaan jakaa kolmeen eri ryhmään sen mukaan, millaisen määräämisoi-keuden laki lapselle antaa viranomaisen päättäessä lasta koskevan asian:

1. Lapsella voi olla itsemääräämisoikeus (ei edellytä huoltajan suostumusta) hänen saavutettuaan laissa määritellyn iän tai kehitystason. Itsemääräämisoikeus lapselle on säädetty esimerkiksi lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanon (TpL 2 §), isyyden selvittämisen (IsyysL 43 §) ja terveydenhuoltoon koskevien ratkaisujen osalta (PotilasL 7 §).

2. Lapsella voi olla myötämääräämisoikeus (huoltajan ohella) hänen saavutettuaan laissa määritellyn iän. Esimerkiksi alaikäinen voi hakea itselleen passia, joka voidaan myöntää huoltajan suostumuksella (PassiL 11 §) tai 15 vuotta täyttänyt voi liittyä uskontokuntaan tai erota siitä huoltajan suostumuksella ja 12 vuotta täyttäneen liittymisen uskontokuntaan tai eroaminen siitä edellyttää hänen suostumustaan (UskonnonvapL 3 §).

3. Lapsen mielipiteellä voi olla merkitystä informaationa hänen edustaan häntä koskeva asiaa käsiteltäessä. Esimerkiksi lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa tuomioistuimen päätöksenteossa lapsen mielipide on yksi lapsen edun arviointiin vaikuttava seikka (LHL 9 § 3 mom). Huoltoriidan tuomioistuinsovittelee kuuluu tähän ryhmään, sillä sovittelussa on otettava huomioon huoltolain säännökset.

Osassa lakeja lapsen määräämisoikeus on sidottu lapsen ikään, mutta useasti arviointikriteerinä on myös lapsen kehitystaso. Oikeuskäytännössä ja -kirjallisuudessa on lähdetty siitä, että lapsen ilmaisema tahto voi saada oikeudellista merkitystä vain, jos lapsen tahdonmuodostus täyttää riittävät edellytykset. Edellytyksiin katsotaan kuuluvan muun muassa se, että lapsi on saanut riittävästi tietoa, on harkinnut asiaa huolellisesti ja on ilmaissut tahtonsa ilman pakkoa, taivuttelua tai manipulointia.⁴²

⁴⁰ HE 309/1993, s. 44–45.

⁴¹ Tarve suojella lasta vanhempien riidalta sai vahvistusta kehitys- ja kasvatopsykologian erikoispsykologi Sirpa Salon väitöskirjassa, jonka keskeisin tulos on se, että vanhemmat voivat tukea lastensa hyvinvointia suojaamalla heitä riitelyltään ja pitämällä heidät riitojensa ulkopuolella. Salo 2011, s. 118 ja 135. Ks. lapsen suojaamisen ja osallisuuden välisestä jännitteestä Pajulampi 2014, s. 191–194.

⁴² Ks. esim. Helin – Linna – Rintala 1997, s.64–68, Auvinen 2006, s. 391–401 ja Aaltonen 2009, s. 244–254. Lisäksi KKO 2004:76 ja KKO 2004:129.

9.3.3 Lapsen kuuleminen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa viranomaisten sovintomenettelyissä

Lapsen kuulemisen tarkoitus ja sen myötä myös kuulemistavat vaihtelevat eri viranomaisprosesseissa. Lapsen kuulemiselle asetetut tavoitteet vaikuttavat kuulemiselle asetettaviin rajoituksiin.⁴³ Lapsen oikeus tulla kuulluksi ei ole missään prosessissa ehdoton, vaan sitä rajoittavat kuulemisen tarkoitus, lapsen ikä ja kehitystaso sekä lapsen muut oikeudet.⁴⁴ On tärkeää arvioida lapsen henkilökohtaisen kuulemisen tilaa ja toteuttamistapaa asian luonteesta ja kuulemisen tavoitteista käsin, jotta lapsen oikeus tulla kuulluksi ja toisaalta lapsen oikeus suojeluun toteutuvat oikealla tavalla.

Huoltoriita muodostaa yhden vaikeimmista kuulemistilanteista, johon lapsi voi joutua. Vanhempien riidan keskellä lapselle ei läheskään aina jää tilaa aidosti muodostaa ja ilmaista omia toiveitaan.⁴⁵ Huolimatta hyvää tarkoittavista yrityksistä kertoa lapselle, ettei hän päätä asiaa tai valitse vanhempiensa välillä, lapsi on usein kipeän tietoinen hänen mielipiteeseensä kohdistuvista vanhempien toiveista. Vanhemmat voivat myös johdatella, painostaa tai manipuloida lasta.⁴⁶

Avioliittolain mukaisessa *perheasiainsovittelussa* sovittelijan tehtävänä on erityisesti kiinnittää huomiota perheeseen kuuluvien alaikäisten lasten aseman turvaamiseen (AL 5 luku 21 §). Avioliittolaissa ei ole normia lapsen kuulemisesta sovittelussa. Perheasiainsovittelu on kuitenkin sosiaalihuoltolain 14 §:ssä tarkoitettua toimintaa. Sosiaalihuoltolain mukaan lapselle on turvattava hänen ikäänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla mahdollisuus saada tietoa häntä koskevassa asiassa ja esittää mielipiteensä ja toivomuksensa (SHL 32 §). Pohdittavaksi tulee toisaalta lapsen oikeus tulla kuulluksi itseään koskevassa asiassa ja toisaalta lapsen oikeus saada suojelua vanhempien kiistatilanteessa. Perheasiainsovittelussa lapsia kuullaan vaihtelevasti riippuen siitä, missä ja kenen toimesta sovittelu toteutetaan.

Lapsenhuoltolaki säätelee lapsen kuulemista lastenvalvojan luona huollosta, tapaamisoikeudesta ja elatuksesta käytävässä sopimusneuvottelussa, lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa oikeudenkäynnissä ja huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanoa koskevassa oikeudenkäynnissä.

Lapsenhuoltolaki velvoittaa vanhemmat keskustelemaan lapsen kanssa aina, kun he tekevät päätöksiä lapsen hoidosta, kasvatuksesta, asuinpaikasta sekä muista henkilökohtaisista asioista, jos se lapsen ikään ja kehitystasoon sekä asian laatuun nähden on mahdollista. Päätöstä tehdessään huoltajan on kiinnitettävä huomiota lapsen mielipiteeseen ja toivomuksiin (LHL 4 §). Laki sisältää oletettaman siitä, että vanhemmat tekevät päätökset lapsen asioissa lapsen edun mukaisesti ottaen huomioon myös lapsen mielipiteen (LHL 10 §).

---

⁴³ Aaltonen 2009, s.258–259.

⁴⁴ Pajulammi 2013, s.109 ja Aaltonen 2009, s. 258–259.

⁴⁵ Karttunen 2010, s. 133–136, 143–147, 153–154, 156 ja 157.

⁴⁶ Karttunen 2010, s. 134–135, 148, 153 ja Väyrynen 2008, s. 35,43, 49, 52–54, 58 ja 64.

Lastenvalvojan on sopimuksen vahvistamista koskevassa harkinnassaan otettava huomioon lapsen etu ja lapsen omat toivomukset siten kuin huoltolain 10 ja 11 §:ssä säädetään (LHL 8 §). Lastenvalvojen sopimuskäytännössä henkilökohtainen keskustelu lapsen kanssa on harvinaista, mutta toisaalta käytännöt vaihtelevat paikallisesti.⁴⁷

Huoltoriitaoikeudenkäynnissä lapsen äänen oletetaan välittyvän tuomioistuimelle vanhempien kautta, mikäli vanhemmat ovat lapsen asioista yhtä mieltä. Tuomioistuimen on ratkaistava lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskeva asia vanhempien sopimalla tavalla, ellei ole aihetta olettaa, että ratkaisu olisi vastoin lapsen etua (LHL 10 §).

Tuomioistuimet ratkaisevat valtaosan vanhempien yhteiseen tai muutoin riidattomaan hakemukseen perustuvista, lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevista asioista kirjallisessa menettelyssä lasta erikseen kuulematta. Riitautuvista huolto- ja tapaamisasioista osa päättyy sovintoon oikeudenkäynnin aikana. Vanhempien tehdessä sovinnon lasta ei yleensä kuulla.

Oikeudenkäynnissä lapsen mielipide ja toivomukset selvitetään ennen muuta silloin, kun vanhemmat eivät ole lapsen asioista yksimielisiä. Lapsen mielipiteen selvittäminen edellyttää kuitenkin sitä, että se on lapsen ikään ja kehitystasoon nähden mahdollista (LHL 11 §).⁴⁸

Täytäntöönpano-oikeudenkäynnissä täytäntöönpanosovittelijan tulee keskustella henkilökohtaisesti lapsen kanssa, jos se lapsen ikä ja kehitystaso huomioon ottaen on mahdollista. Keskustelussa on pyrittävä selvittämään lapsen omat toivomukset ja mielipide siten kuin lapsenhuoltolain 11 §:ssä säädetään (TpL 7 § 3 mom).

Huoltoriitojen tuomioistuinsovittelun osalta ei ole erillistä säännöstä lapsen kuulemisesta, vaan sitä koskevat periaatteet ovat lapsenhuoltolaissa (RiitSovL 10 §). Lapsenhuoltolain mukaan lasta voidaan kuulla henkilökohtaisesti tuomioistuimessa, jos tämä on painavista syistä välttämätöntä asian ratkaisemisen kannalta, jos lapsi tähän suostuu ja on ilmeistä, että kuulemisesta ei saata aiheutua lapselle haittaa (LHL 15§ 2 mom).⁴⁹ Eduskunnan lakivaliokunnan mukaan sovittelumenettelyssä lapsen kuulemisen kynnyksen ei kuitenkaan ole tarpeen olla aivan yhtä korkealla, etenkin varttuneempien lasten kohdalla. Kuulemisen järjestämisessä on kuitenkin aina noudatettava tarkkaa harkintaa ja siitä on pidättäydyttävä ainakin silloin, kun vanhempien väliset ristiriidat ovat niin syviä, että lapsen henkilökohtaisen kuulemisen voidaan olettaa vahingoittavan häntä tai hänen suhdettaan vanhempiinsa.⁵⁰

Lapsenhuoltolain 3a lukua koskevassa hallituksen esityksessä lähdetään siitä, että joustavana ja vapaamuotoisena menettelynä sovittelu madaltaa kynnystä lapsen tapaamiseen. Myös asiantuntija-avustajan osallistuminen sovitteluun helpottaa lapsen tapaamista.⁵¹

⁴⁷ Antikainen 2004, s. 95, 3 ja 169 ja Auvinen 2006, s. 130.

⁴⁸ Ks. lapsen kuulemisesta huoltoriitaoikeudenkäynnissä Aaltonen 2009, s. 260.

⁴⁹ Ks. lapsen kuulemisesta tuomioistuimessa Aaltonen 2009, s. 267–274.

⁵⁰ LaVM 4/20015, s. 3.

⁵¹ HE 186/2013, s. 18.

Maissa, joissa vanhempien välisiä huoltoriitoja on sovittu jo pitkään, on tutkimuksien osoittanut, että osa lapsista hyötyy siitä, että sovittelija keskustelee heidän kanssaan. Toisaalta yleisesti hyväksytään myös se, että lapsen tarpeet ja toiveet voidaan sovittelussa saada esiin monella tavalla, joista lapsen henkilökohtainen kuuleminen on vain yksi.⁵² Myös YK:n lapsen oikeuksien sopimus lähtee siitä, että lapsen ääni voi kuulua monella tavalla. Kuuleminen voi tapahtua suoraan, edustajan tai asianomaisen toimielimen välityksellä (LOS 12 art).

9.4 Lapsen kanssa käytävän keskustelun tavoite ja tarkoitus tuomioistuinsovittelussa

Sovittelussa tuomioistuin ei päättää lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa asiaa, vaan pyrkii auttamaan vanhemmat itse löytämään ratkaisun erimielisyyksiinsä. Tämän vuoksi lapsen kuuleminen sovittelussa poikkeaa tavoitteiltaan lapsen kuulemisesta oikeudenkäynnin yhteydessä. Sovittelussa lapsen kanssa käytävästä keskustelusta ei haeta ratkaisuaineistoa eikä lapsen mielipiteen selvittämistä riidanalaisista seikoista.⁵³ Tällä pyritään välttämään sitä, että vanhemmat eivät hae ratkaisua lapsen mielipiteestä tilanteessa, jossa he eivät itse osaa ratkaista kiistaansa. Keskustelu lapsen kanssa ei ole myöskään keino hankkia tietoa vanhempien sovittelussa toisistaan esittämien väitteiden tai toisiinsa kohdistaminen syytösten todenperäisyydestä.

Sovittelun tavoitteena on luoda vanhempien välille keskusteluyhteys, jotta he kykenisivät tekemään sovinnollisen ratkaisun lapsensa parhaaksi. Vanhemmat yritetään saada ottamaan heille vanhempina kuuluva vastuu, minkä vuoksi sovittelussa ensisijaisesti *sitoutetaan vanhempia keskustelemaan lapsensa kanssa* ja kuuntelemaan lapsen toiveita, huolia ja ajatuksia. Sovittelussa lapsen toiveet ja mielipide välittyvät työparille *pääsääntöisesti vanhempien välityksellä*.

Vanhemmat pyrkivät usein pitämään lapsen erimielisyyksiensä ulkopuolella, minkä vuoksi lapsi ei ehkä ole selvillä siitä, mitä hänen perheessään ja hänen elämässään on tapahtumassa. Vanhemmat saattavat myös olla epävarmoja siitä, mitä ja miten heidän tulisi kertoa lapselle eroon liittyvistä asioista. Lapsilla on kuitenkin vanhempien erotessa suuri tiedontarve ja he toivovat yleensä, että vanhemmat kertovat heille erosta, kuuntelevat heitä, ja ottavat huomioon heidän toiveensa.⁵⁴ Lapsi tarvitsee konkreettista, ikätasoonsa sopivaa tietoa itseään koskevista asioista sekä tukea ja ymmärrystä. Tämän vuoksi sovittelussa on syytä selvittää vanhemmilta, mitä he ovat

⁵² Roberts 2008, s. 203–206, Parkinson 2012, s. 202–205, Lipiäinen – Mäntylä-Karppinen – Rautio 1993, s. 39.

⁵³ Vastaavasti Päijät-Hämeen lapsilähtöisessä perheasiainsovittelussa. Lipiäinen – Mäntylä-Karppinen – Rautio 1993, s. 32.

⁵⁴ Parkinson 2012, s.196.

kertoneet lapselle erosta ja rohkaista heitä keskusteluun auttamalla heitä ymmärtämään, millaista tietoa lapsi kussakin ikävaiheessa tarvitsee ja miten sen voi lapselle antaa.⁵⁵

Lapsen henkilökohtainen tapaaminen sovittelussa edellyttää sitä, että sille on selkeä, yksittäiseen sovitteluun liittyvä syy. On voitava olettaa, että tapaaminen tuo lisäarvoa sovitteluun ja lapsen edun ymmärtämiseen. Lapsen kanssa käytävän keskustelun tavoitteena on ennen muuta *sovittelun edistäminen* lisäämällä vanhempien ymmärrystä lapsen tilanteesta, voinnista ja lapsen arkipäivästä.⁵⁶ Samalla se tuottaa työparille tietoa, jonka avulla he voivat auttaa vanhempia sovinnon löytämisessä.⁵⁷

Jos sovittelussa nähdään, että vanhempien tai toisen vanhemman kyky keskustella lapsen kanssa ja kuunnella lasta on rajoittunut (esim. keskinäisen riidan sävyttämä, omille näkemyksille vahvistusta hakeva), ulkopuolisen sovittelijan välittämä tieto lapsen kokemuksista ja ajatuksista voi *tuoda lapsen näkyväksi* vanhemmille ja *auttaa* heitä *kuulemaan lapsen toiveita*.

Jos vanhemmat eivät kykene erottamaan toisistaan lapsen asioita ja keskinäistä riitaansa, lapsen ajatusten ja kokemusten kuuleminen voi *auttaa vanhempia suuntaamaan ajatuksensa lapseen* ja lapsen hyvinvointiin.

Lapsen kuuleminen voi *edistää vanhempien ja lapsen välistä kommunikaatiota* poistamalla väärintymmärryksiä ja auttamalla vanhempia näkemään, miten tärkeää heidän on kuunnella omaa lastaan ja keskustella hänen kanssaan.

Lapsen tapaaminen voi tulla kyseeseen myös tilanteessa, jossa sen arvioidaan *sitoututtavan vanhempia* heidän tekemäänsä *sopimukseen* ja siten edistävän lapsen edun toteutumista. Tällöin lapsi voitaisiin tavata sekä erikseen että harkinnan mukaan yhdessä vanhempien kanssa, jolloin vanhemmat saisivat yhdessä kertoa lapselle siitä, miten he ovat ajatelleet lapsen asiat sopia. Tällainen menettely tulisi kyseeseen tilanteissa, joissa vanhemmat ovat saavuttaneet yhteisymmärryksen sopimuksen päälinjoista, mutta halukkaita kuuntelemaan lapsen ajatuksia siitä. Tämä edellyttää kuitenkin sitä, että työparille on sovittelun aikana syntynyt niin vahva luottamus vanhempiin, että yhteisen keskustelun voidaan arvioida olevan lapselle turvallinen. Lapselle voi olla suuri merkitys sillä, että vanhemmat yhdessä kertovat hänelle, mitä ovat sopineet.

Lapsen tapaamisessa *lapselle voidaan antaa yleistä tietoa* sovittelusta, mikäli keskustelun aikana ilmenee, että lapsella on tiedon tarve. Lapselle ei kuitenkaan välitetä vanhempien sovittelussa tuomia näkemyksiä. Lasta voidaan rohkaista kysymään asioita suoraan vanhemmiltaan. Lapsen kanssa voidaan myös yleisellä tasolla keskustella vanhempien erosta ja siitä, millaisia huolia se saattaa lapsille aiheuttaa. Lapsi voi keskustelusta saada kokemuksen, että hänen ajatuksillaan ja tunteillaan on merkitystä.

---

⁵⁵ Aaltonen 2015, s. 278–279.

⁵⁶ Asiantuntija-avustajana toimiva psykologi Iija den Herder pitää sovittelun edistämistä keskeisimpänä kriteerinä harkittaessa lapsen tapaamista sovittelussa. Den Herder 2013, s. 21–23.

⁵⁷ Samalla tavalla englantilaisessa perhesovittelussa lähdetään siitä, että lapsen kanssa käytävän keskustelun tavoitteena on saada lapselta autenttista ja yksilöllistä informaatiota vanhempien sovittelutyöskentelyn tueksi. National Family Mediationin koulutus A Child's place in Mediation 22–23.5.2015.

Keskustelu *voi helpottaa lapsen oloa*, vaikka se ei ole lapsen tapaamisen pääasiallinen tarkoitus. Mikäli lapsi tarvitsee erotilanteessa terapeutista tukea tai muuta apua, vanhempia tulee ohjata hakeutumaan lapsen kanssa muihin palveluihin.

9.5 Lapsen kanssa käytävää keskustelua koskeva harkinta

Lapsen kanssa käytävää keskustelua ei voida harkita ennen kuin sovittelijalla ja asiantuntija-avustajalla on riittävä käsitys vanhempien välisistä erimielisyyksistä, riidan syvyydestä ja siitä, kykenevätkö vanhemmat ymmärtämään ja ottamaan huomioon lapsen hyvinvoinnin. Lapsen tapaamisen edellytykset tulevat arvioitavaksi vasta siinä vaiheessa, kun vanhemmat ovat jo edenneet sovittelussa ja sovinnon rakennuspuut ovat näköpiirissä.

Päätöksen lapsen henkilökohtaisesta tapaamisesta tekee sovittelija yhteisymmärryksessä asiantuntija-avustajan kanssa. Harkitessaan lapsen kuulemista työpari joutuu punnitsemaan lapsen erilaisia oikeuksia ja niiden painoarvoa.⁵⁸ Sovittelijan ja asiantuntija-avustajan tekevät yhdessä arvion keskustelusta saatavista hyödyistä ja siihen liittyvistä riskeistä. Keskustelun toteuttaminen edellyttää, että hyödyt voidaan arvioida riskejä suuremmiksi. Työparin tulee olla vakuuttuneita siitä, että kuuleminen ei aiheuta haittaa lapselle. Tieto tästä saadaan keskustelemalla vanhempien kanssa.

Lapsella on oikeus halutessaan pysyä vanhempiensa riitaisuuksien ulkopuolella. Hänen täytyy voida luottaa siihen, että viranomainen selvittää ja ottaa viran puolesta huomioon hänen etunsa. Tämän vuoksi työparin on oltava vakuuttuneita siitä, että *lapsi itse haluaa, suostuu ja kykenee keskusteluun*.

Lapsen tapaamisen edellytyksiä harkittaessa tulee kiinnittää huomiota *jutun laatuun*. Osa tuomioistuinsovittelussa käsiteltävistä jutuista on vaikeita, pitkäaikaisia riitoja, joita ei ole saatu ratkaistua muissa viranomaisissa. Tällaisissa riidoissa lapsi on usein joutunut vedetyksi mukaan vanhempiensa riitaan ja voi olla traumatisoitunut. On melko yleistä, että vaikeissa huoltoriidoissa lapsella on itsellään psyykkisiä häiriöitä tai muita kuulemista rajoittavia ongelmia. Vanhemmat voivat myös manipuloida lasta. Myös vanhempien sitoutuminen pelisääntöihin voi olla heikkoa. Henkilökohtainen kuuleminen voi tällaisessa tilanteessa olla lapselle raskasta ja ahdistavaa. Tällaisissa tilanteissa lapsen suojeleminen menee lapsen kuulemisen edelle.

Lapsen tapaamista koskevassa harkinnassa on otettava huomioon vanhempien riitelyn historia ja se, miten paljon lasta on sillä kuormitettu. Lapsen edun mukaista ei yleensä ole se, että häntä kuullaan vanhempien riitelyn johdosta useissa eri prosesseissa.

Ns. tasapeliriidoissa lapsen *lojaliteettiristiriita* vanhempiensa välissä voi olla voimakas. Vanhemmat saattavat hakea lapsen mielipiteestä tukea omille tavoitteilleen ja toiveilleen. Vanhemmat osaavat vedota lapsen oikeuteen tulla kuulluksi, mutta saattavat kuitenkin käyttää lasta omien tarkoituseriensä ajamiseen. Jos tällaisesta on viitteitä, työparin on syytä pyrkiä tarkkaan selvittämään lapsen tilannetta ja vanhempien motiiveja ja tarvittaessa pidättäytyä lapsen kuulemisesta.

⁵⁸ Suomessa tehdyn tutkimuksen mukaan kuuleminen huoltoriidassa voi olla lapselle ristiriitainen ja ahdistava tapahtuma. Viranomaisilta lapsen vaikea tilanne voi jäädä huomaamatta. Väyrynen 2008, s. 35–51, 58–59 ja 63–65.

Lapsen henkilökohtainen tapaaminen edellyttää sitä, että *kumpikin vanhempi aidosti toivoo* lapsen kuulemista. Sovittelun ollessa vapaaehtoista lapsen kuuleminen vastoin vanhempien tai toisen vanhemman tahtoa ei tule kyseeseen.⁵⁹

Lapsen tulee olla sen ikäinen ja riittävän kehittynyt, että hänen kanssaan voidaan keskustella hänen elämäntilanteestaan. Mitään ikärajoja lapsen kuulemisen edellytykseksi ei ole tarpeen asettaa, sillä lapset ovat erilaisia.⁶⁰ Kynnys keskustelulle on sitä alempi, mitä varttuneemmasta lapsesta kyse. Pienten, alle kouluikäisten lasten kuuleminen sovittelussa ei yleensä tule kyseeseen, sillä pienten lasten kuuleminen tarkoittaa ennen muuta hänen leikkinsä tarkkailua ja havaintojen tekemistä lapsen ja vanhempien välisestä vuorovaikutuksesta. Tällainen työskentely ei kuulu tuomiois-tuinsovitteluun.

Lapsen edun mukaista on yleensä, että hänen asemaansa koskevat ratkaisut tehdään mahdollisimman nopeasti. Yksi sovittelun keskeisiä etuja on menettelyn joutuisuus oikeudenkäyntiin verrattuna. Tämän vuoksi lapsen tapaamista harkittaessa tulee yhtenä seikkana punnita, miten se vaikuttaisi asian käsittelyn keston.

9.6 Pelisäännöt

Lapsen kanssa käytävän keskustelun tulee olla lapselle turvallista eikä siitä saa aiheutua hänelle haittaa. Sen vuoksi vanhempien kanssa tulee etukäteen sopia lapsen tapaamiseen liittyvät pelisäännöt. Sovittelun aikana työparille on täytynyt syntyä luottamus vanhempiin, jonka perusteella he voivat uskoa siihen, että vanhemmat noudattavat sovittuja sääntöjä.

Jotta keskustelu lapsen kanssa voisi toimia lapsen edun mukaisesti, vanhempien kanssa on sovittava muun muassa, että

- vanhemmat antavat lapselle luvan puhua vapaasti perheen asioista
- vanhemmat hyväksyvät, että keskustelu lapsen kanssa on luottamuksellista, minkä vuoksi
- sovittelija kertoo keskustelusta vanhemmille vain sen, mihin lapsi antaa luvan ja mikä edistää sovittelua
- vanhemmat eivät etukäteen painosta lasta
- vanhemmat eivät jälkikäteen kuulustele lasta tai moiti häntä siitä, mitä hän on kertonut
- vanhemmat hyväksyvät, ettei lapselta kysytä kannanottoja sovittelun kohteena olevista riitakysymyksistä

⁵⁹ Myös englantilaisessa perhesovittelussa korostetaan vanhempien yhteistä toivetta sovittelijan ja lapsen tapaamisesta. Vanhemmilta varmistetaan, että he ovat ymmärtäneet oikein lapsen tapaamisen tarkoituksen. Vanhemmille jaetaan kirjallinen tiedote lapsen tapaamisen tarkoituksesta. Lapsi ei saisi keskustelun vuoksi joutua etukäteen painostuksen kohteeksi eikä ratkaisijan rooliin. Vanhempia pyydetään allekirjoittamaan sitoumus siitä, että he eivät ennalta ohjaa lasta puhumaan tietyllä tavalla eivätkä kuulustele lasta jälkikäteen. National Family Mediationin koulutus *A Child's place in Mediation* 22–23.5.2015.

⁶⁰ Euroopan neuvoston suosituksessa lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä katsotaan, että lapsen kuuleminen edellyttää sitä, että hänen voidaan olettaa ymmärtävän käsiteltävänä olevat asiat riittävän hyvin. Euroopan neuvoston suositus lapsiystävällisestä oikeudesta s. 28.

- lapsen ei tarvitse ottaa kantaa eikä muutoinkaan puhua, ellei hän halua
- vanhemmat varmistavat, että lapsi on halukas tulemaan keskusteluun
- jos keskustelussa tulee esiin jotain sellaista, mikä aiheuttaa lastensuojelullista huolta, sovittelijat ovat velvollisia ottamaan yhteyttä lastensuojeluun

Lapsen kanssa käytävää keskustelua varten vanhemmilta on syytä selvittää muun muassa

- mitä lapsi tietää vanhempien ristiriidoista ja omasta tilanteestaan?
- mitä vanhemmat ovat hänelle kertoneet, erikseen ja yhdessä?
- onko lasta jo kuultu viranomaisten toimesta? Jos, niin miten hän on reagoinut?
- onko lapsen kanssa jo puhuttu mahdollisuudesta keskustella sovittelijan kanssa?
- millaisen roolin lapsi on ottanut vanhempiensa erossa?
- onko lapsi asettunut jommankumman puolelle vanhempiensa riidassa?
- onko lapsi ottanut kantaa soviteltaviin asioihin?
- millainen rooli lapsella on perheessä?
- miten vanhemmat puhuvat toisistaan lapselle?
- onko lapsella toisen luona lupa puhua vapaasti toisesta vanhemmasta?
- onko vanhemmilla eri käsitys lapsen toiveista ja tilanteesta? Jos on, miksi on?
- millainen lapsi on kyseessä? Onko avoin vai sulkeutunut? Onko arka vai rohkea? Onko jännittäjä vai rento uusissa tilanteissa? Onko puhelias vai vähäpuheinen? Puuttuuko vanhempien erimielisyyksiin vai jättäytyykö ulkopuolelle?
- ovatko vanhemmat kykeneviä ottamaan vastaan tietoa lapselta, vaikka se olisi ristiriidassa omien toiveiden kanssa?
- ovatko vanhemmat valmiita ottamaan lapsen toiveet ja ajatukset huomioon sovitelussa?

9.7 Keskustelun toteuttaminen

On tärkeää, että keskustelun toteuttaminen valmistellaan huolellisesti.

Sovittelussa on lähtökohtana, että lapsen kanssa käytävä keskustelu on *luottamuksellista*. Sen vuoksi vanhemmat tai heidän lakimiesavustajansa eivät pääsääntöisesti ole läsnä lapsen tapaamisessa.

Keskustelu lapsen kanssa toteutetaan *aina työparina*, vaikkakin päävastuu keskustelusta on asiantuntija-avustajalla, koska hänellä on koulutuksensa ja työkokemuksensa perusteella siihen paremmat valmiudet kuin tuomarilla. On tärkeää, että autenttinen tieto lapsen puheesta on sekä asiantuntija-avustajan että sovittelijan tiedossa. Sitä tarvitaan, kun suunnitellaan sovittelun jatkamista. Työpari arvioi yhdessä myös sitä, mitä lapsen kertomasta välitetään vanhemmille.

Lapsi tavataan pääsääntöisesti *vain kerran*.⁶¹ Tuomioistuinsovittelemis ei ole hoitoa tai sosiaalityötä eikä sovittelussa voida aloittaa laajempaa työskentelyä lapsen kanssa. Jos sellaiseen ilmenee tarvetta, työpari voi ohjata lasta ja vanhempia esimerkiksi sosiaali- tai perheneuvolatyön piiriin. Kertaluonteinen tapaaminen asettaa kuitenkin omat rajoitteensa kuulemistilanteelle. varsinkin asiantuntija-avustajat ovat olleet huo-

⁶¹ Näin toimitaan myös englantilaisessa perhesovittelussa. Pääsääntöisesti lapsen tavataan yhden kerran yhden tunnin ajan. Myös seurantatapaaminen on mahdollinen. National Family Mediationin koulutus A Child's place in Mediation 22–23.5.2015.

lissaan siitä, että lapsen voi olla vaikeaa puhua luottamuksellisesti kahdelle aikuiselle, jotka hän tapaa ensimmäisen kerran.⁶²

Mikäli mahdollista, keskustelu tulisi toteuttaa *lapsiystävällisessä tilassa*, mikä yleensä tarkoittaa muita kuin tuomioistuimen tiloja. Varttuneiden lasten kanssa voidaan kuitenkin keskustella myös käräjäoikeuden tiloissa.

Koska keskustelu on luottamuksellista, sitä *ei dokumentoida* muutoin kuin työparin omiin tarpeisiin.

Keskustelun aluksi varmistetaan siitä, että lapsi on tullut paikalle omasta halustaan ja ettei lapseen ole pyritty vaikuttamaan.

Keskustelussa lapselle kerrotaan

- ikätasoisesti, mistä ja miksi hänen kanssaan keskustellaan
- lyhyesti ja neutraalisti, mistä vanhempien erimielisyydessä ja sovittelussa on kysymys, ellei hän siitä tiedä
- että lapsi voi tehdä kysymyksiä ja saada tietoa
- ettei hänen tarvitse puhua mitään, ellei hän halua
- että keskustelu on luottamuksellista
- ettei hän ole ratkaisemassa vanhempiensa riitaa eikä häneltä odoteta kannanottoja

Lapsen kanssa keskustellaan tilanteen mukaan lapsen omista tunteista, arkipäivästä, hyvinvoinnista, ajatuksista, elämäntilanteesta. Lapselta ei kysytä näkemyksiä riitakysymyksistä kuten kumman luona lapsi haluaa asua tai miten hän haluaa tavata toista vanhempaansa. Lapselle puhutaan myönteisesti vanhemmista. Kumpaakaan vanhempaa ei arvostella. Lopuksi lapsen kanssa sovitaan, mitä hän haluaa vanhemmille kerrottavan.

Lapselle kerrotaan, mikä merkitys hänen ilmaisemillaan ajatuksilla voi olla. Jos lapsi ilmaisee omia toiveita soviteltavista asioista, työpari ei voi luvata lapselle, että hänen toiveensa toteutuvat. He voivat ainoastaan luvata välittää toiveet vanhemmille. Jos lapsi kieltää kertomasta vanhemmilleen tai toiselle heistä jonkin sovittelun kannalta keskeisen seikan, työpari joutuu harkitsemaan sovittelun lopettamista. Vaikeasti ratkaistava on myös tilanne, jossa kuulemisessa ilmenee jotain lastensuojelullista huolta tai este sovittelun jatkamiselle, mutta lapsi kieltää kertomasta syytä vanhemmille.

9.8 Palautteen antaminen vanhemmille

Palaute lapsen kanssa käydystä keskustelusta olisi hyvä antaa vanhemmille mahdollisimman nopeasti keskustelun jälkeen, mieluiten jo samana päivänä. Se helpottaisi lasta eikä vanhemmille syntyisi tarvetta kysellä keskustelusta lapselta. Se auttaisi myös sovittelun välitöntä etenemistä ja ehkäisisi vanhempien epävarmuutta ja vääriä tulkintoja. Ne viestit, joiden kertomisen vanhemmille lapsi on hyväksynyt, tulisi välit-

⁶² Psykologi Den Herder katsoo, että lyhyt tapaaminen sovittelijoiden kanssa voi helposti asettaa lapsen ratkaisijan asemaan. Yksi lyhyt tapaaminen ei ole myöskään riittävä lapsen auttamiseksi ja tukemiseksi. Sen sijaan vanhempiä tulisi ohjata viemään lapsi kunnallisiin palveluihin, esimerkiksi perheneuvolaan, jossa hänen kanssaan voidaan työskennellä pitkäjänteisemmin. Den Herder 2013, s. 21–23.

tää mahdollisimman autenttisina, ei työparin tulkitsemina. Vanhempien kanssa tulisi jatkaa keskustelua siitä, miten he kokevat ja tulkitsevat lapsen kertoman.⁶³ Palautekeskustelussa vanhempia voi myös rohkaista kysymään lapselta kysymyksistä, joihin hän kaipaa vastauksia.

9.9 Sovittelijoiden ja asiantuntija-avustajien kokemuksia ja näkemyksiä lasten kuulemisesta sovittelussa

9.9.1 Yleistä

Lapsen asemasta sovittelussa ja hänen henkilökohtaisesta kuulemisestaan käytiin paljon keskustelua huoltoriitojen sovittelukokeilun aikana. Käräjäoikeuksille suunnattu kysely osoitti, että keskustelua on jatkettu käräjäoikeuksissa. Yli puolessa käräjäoikeuksista lapsen kuulemista on käsitelty tuomareiden ja asiantuntija-avustajien yhteispalavereissa.

Käräjäoikeuksien vastausten mukaan valtaosassa niistä käräjäoikeuksista, joissa asiasta on keskusteltu, vallitsee yksimielisyys lapsen kuulemisesta koskevista kysymyksistä. Keskustelussa on yleensä päädytty siihen, että lasta voidaan kuulla sovittelussa, mutta silloin kyse on poikkeustapauksesta. Lähtökohtana on, että sovittelussa vanhempia vastuutetaan tekemään päätökset ja tuomaan lapsen ääni sovitteluun. Yhdessä käräjäoikeudessa tuomareiden mielipiteet jakautuivat kahtia suhteessa mahdollisuuteen kuulla lasta sovittelussa. Kahdessa käräjäoikeudessa ajatellaan, että tulevaisuudessa lapsen kuulemista pitäisi harkita aiempaa useammin ja siihen liittyvää menettelyä tulisi kehittää.

Seurantaryhmä halusi selvittää myös sovittelijoiden ja asiantuntija-avustajien kokemuksia ja näkemyksiä lapsen kuulemisesta sovittelussa. Kyselyssä kartoitettiin ensinnäkin, miten yleistä lapsen tapaaminen sovittelussa on. Niiltä, jotka eivät ole tavanneet lapsia, haluttiin tietää syitä siihen. Vastaavasti lapsia tavanneilta kysyttiin arvioita heidän kuulemistilanteista saamistaan kokemuksista.

Vastausprosentti kyselyyn oli korkea. Vastaukset osoittivat, että lapsen kuuleminen sovittelussa on edelleen harvinaista.⁶⁴ Valtaosa tuomareista (73 %) kertoi, ettei ole kertaakaan tavannut lasta sovittelun yhteydessä. Pieni osa (13 %) oli ollut mukana lapsen kuulemisessa yhden kerran ja yhtä moni (13 %) 2–5 kertaa. Sitä useampaan lapsen kuulemiseen ei ollut osallistunut yksikään tuomareista. Lapsen kuulemiseen oli siis osallistunut yhteensä 22 tuomaria.

⁶³ Myös englantilaisessa perhesovittelussa lähdetään siitä, että vanhemmille annettavan palautteen tulee perustua tarkasti lapsen puheeseen eikä lapsen kertomasta tehdä tulkintoja. Palaute tulisi antaa vuorokauden sisällä lapsen tapaamisesta. National Family Mediationin koulutus A Child's place in Mediation 22–23.5.2015.

⁶⁴ Tämä tulos vastaa kokemuksia myös muista maista. Esimerkiksi Richmondissa sovittelupalvelu MID (Mediation in divorce) kutsuu kaikki eroavien vanhempien lapset kuultaviksi sovitteluun ja rohkaisee lasten osallistumista. Tästä huolimatta vain lapsi kuullaan vain pienessä osassa sovitteluita. Yleisimpinä syinä tähän ovat lasten nuori ikä ja se, etteivät vanhemmat koe lasten kuulemista sovittelijan toimesta tarpeelliseksi, vaan katsovat voivansa itse puhua lastensa kanssa. Parkinson 2012, s. 202. Vastaava tilanne on englantilaisessa perhesovittelussa yleensäkin. Vaikka lapsen osallisuutta pyritään moni keinon tukemaan, käytännössä lasten tapaaminen sovittelussa on vielä vähäistä. National Family Mediationin koulutus A Child's place in Mediation 22–23.5.2015. Myös Slovenian tuomioistuonliitännäisessä huoltoriitojen sovittelussa lapsen kuuleminen on harvinaista. Kilpeläinen 2013, s. 11.

Vastaavasti kyselyyn vastanneista asiantuntija-avustajista valtaosa (80 %) ei ollut kertaakaan tavannut lasta sovittelun yhteydessä. Pieni osa (13 %) oli kuullut lasta yhden kerran. Viisi asiantuntija-avustajaa oli kuullut lasta 2–5 kertaa ja yksi yli kuusi kertaa.

9.9.2 Syitä sille, ettei lapsia ole tavattu sovittelussa

Sekä tuomareiden että asiantuntija-avustajien mukaan yleisin syy lapsen kuulemisten vähäiseen määrään on se, etteivät osapuolet ole sitä ehdottaneet tai pyytäneet. Yhden alusta alkaen mukana olleen asiantuntija-avustajan mukaan pyynnöt ovat jopa vähentyneet toiminnan vakiintumisen myötä, kun sovittelun tarkoitus ja ero oikeudenkäyntiin on selkeytynyt kaikille toimijoille.

Tuomareiden mukaan joissain sovitteluissa toinen vanhempi oli ehdottanut lapsen kuulemista, mutta toinen vanhempi ei ollut siihen suostunut. Vastauksista ilmeni myös, että kuulemisen mahdollisuudesta oli keskusteltu vanhempien kanssa, mutta kumpikaan heistä ei ollut pitänyt sitä tarpeellisena. Onkin selvää, että vapaaehtoisessa sovittelussa lapsen kuulemiseen ei voida ryhtyä vastoin toisen tai kummankin vanhemman tahtoa.

”Asia on ylipäänsä noussut esille vain harvoin ja silloinkin molemmat vanhemmat olivat lopulta sitä mieltä, että heillä on velvollisuus tehdä yhdessä päätös asiassa eikä vastuuttaa lasta.”

”Lapsen tahtoon ei yleensä vedota toisin kuin oikeudenkäynnin puolella.”

Moni tuomari vastasi myös tarkemmin perustelematta, ettei lapsen kuulemiselle ollut sovittelussa ilmennyt tarvetta. Todennäköisesti vastaukset liittyivät pääosin siihen edellä todettuun, etteivät vanhemmat olleet tuoneet lapsen kuulemisen tarvetta esiin.

Erittäin yleinen syy siihen, ettei lapsia ole kuultu, on vastaajien mukaan se, että sovittelun kohteena olleet lapset ovat olleet pieniä.

Yksi asiantuntija-avustaja toi esiin tilanteen, jossa lasten tapaamiseen ei toisen vanhemman pyynnöstä huolimatta ryhdytty, koska syntyi vaikutelma, että lapsi olisi haluttu asettaa ratkaisuntekijäksi. Kuuleminen katsottiin tässä tilanteessa lapsen edun vastaiseksi.

Jotkut tuomarit kokivat, ettei lapsen kuuleminen ole yleensä tarpeen sovittelussa. Osa taas katsoi, että kuuleminen on lähtökohtaisesti mahdollista, mutta siitä tulee tehdä tapauskohtainen harkinta.

”Ei ole sattunut sopivia tilanteita/noussut tarpeelliseksi, mutta suhtaudun periaatteessa myönteisesti siihen, että lasta voitaisiin kuulla, mikäli tilanne on sellainen, että se olisi kokonaisuuden kannalta hyödyllistä. Ei siis kuulemista kuulemisen vuoksi, mutta olen periaatteessa täysin valmis siihen, mikäli sellainen sovitteluasia vastaan tulee.”

Valtaosa asiantuntija-avustajista katsoi, että sovittelun pääasiallisena tarkoituksena on vanhempien yhteisen, lapsen etua koskevan pohdinnan aikaansaaminen ja vanhempien auttaminen luomaan neuvotteluyhteys lasta koskevien sopimusten tekemiseksi.

”Miellän follo-sovittelun tavoitteeksi vanhempien keskinäisen yhteistyön ja ymmärryksen lisäämisen ja tukemisen, jotta he pystyisivät paremmin neuvottelemaan keskenään lasta koskevista asioista nyt ja tulevaisuudessa.”

Jos tähän tavoitteeseen päästään jo ensimmäisen sovittelupäivän kuluessa ja sovittelu päättyy sopimukseen, tarvetta lapsen tapaamiselle ei synny. Toisaalta myös silloin, kun sovittelu päättyy tuloksettomana, lapsen kuuleminen ei ole perusteltua, koska juttu useimmiten ohjautuu oikeudenkäyntiin ja sen myötä olosuhdeselvitykseen.

Asiantuntija-avustajat mielsivät lapsen tapaamisen erityistilanteeksi, johon liittyviä mahdollisia etuja ja haittoja on puntaroitava tapauskohtaisesti. Vastauksissa korostettiin, että kuuleminen edellyttää tarkkaa harkintaa. Vastauksissa tuotiin esiin sitä, että ensisijaisesti vanhempia on vastuutettava itse kuulemaan lapsiaan.

”Olemme pyrkineet kannustamaan vanhempia kuulemaan ja kuuntelemaan omia lapsiaan ja heidän toiveitaan ja toimimaan lastensa parhaaksi ja heidän tarpeensa etusijalle laittaen”.

Asiantuntija-avustajat ilmaisivat vastauksissaan laajalti huolta lapsen kuulemisen mahdollisista haitallisista seuraamuksista lapselle. Sellaisiksi nimettiin muun muassa altistuminen vastuunotolle ratkaisusta, vaikka siltä lasta pyrittäisiinkin suojelemaan. Myös moni tuomari korosti sitä, ettei lasta tule kuulemisen kautta asettaa riidan ratkaisijan asemaan.

”Vanhempien motiivit olivat väärät. Vastuu ratkaisusta olisi haluttu jättää lapsen päätettäväksi.”

”Lapsen ei pidä joutua ”tuomariksi” vanhempien riidassa.”

”Lapsia ei tule asettaa ikävään välikäteen.”

”Emme ole halunneet saattaa lasta ratkaisijan asemaan.”

Asiantuntija-avustajat epäilivät kuulemisen luovan lapselle paineita. Lapsi voi joutua vedetyksi mukaan vanhempien väliseen kiistaan ja kuormittua entisestään. Joku arveli, että lapsi voi kuulemisessa ottaa helposti hänelle kuulumatonta vastuuta asioista. Muutama asiantuntija-avustaja toi esiin huolen siitä, miten vanhemmat toimivat kuulemisen jälkeen ja osaavatko he huomioida ja käsitellä keskustelun lapsissa mahdollisesti aiheuttamia reaktioita. Kuulemisen ajateltiin myös voivan vahingoittaa lapsen ja vanhempien suhdetta.

Useat asiantuntija-avustajat katsoivat, että lasta kuormittaa liikaa, jos hän joutuu useassa menettelyssä kertomaan ajatuksiaan ja kokemuksiaan vieraille aikuisille. Vastaajien mukaan monet lapset olivat jo ennen sovittelua kertoneet kokemuksiaan ja näkemyksiään perheneuvolassa, lastenvalvojalla tai perheasioiden sovittelussa.

Lisäksi osaa lapsista oli kuultu olosuhdeselvityksessä ennen sovittelua tai tullaan kuulemaan sen jälkeen.

Osa asiantuntija-avustajista epäili, ettei yksi tapaamiskerta lapsen kanssa toisi lisäarvoa sovitteluun. Pohdintaa aiheutti myös se, tulisiko lasta tavata kaksi kertaa siten, että hän tulee tilaisuuteen kummankin vanhemman luota.

”Lapselle vieraiden sovittelijoiden kertaluonteinen tapaaminen ei oman kokemukseni mukaan tuota kovinkaan paljon tilanteissa, missä lapsia on jo kuormitettu vanhempien riidoilla eri tavoin”.

9.9.3 Valmiudet keskustella lapsen kanssa

Monet asiantuntija-avustajat arvelivat, että keskustelu lapsen kanssa on tuomareille vierasta. Vaikka usea asiantuntija-avustaja kertoi tapaavansa lapsia perustyössään ja kykenevänsä siltä pohjalta keskustelemaan lapsen kanssa myös huoltoriitasovittelussa, niin moni kuitenkin ajatteli tarvitsevänsä täydennyskoulutusta ja kokemusten jakamista muiden kanssa.

Jotkut suhtautuivat pidättyväisesti omaan valmiuteensa tavata lapsia tuomioistuinsovitte- lussa, koska oma perustyö perheasiainsovittelijana tai lastenvalvojana ei sisällä lasten osallistumista. Pari vastaajaa pohti, sopisiko lapsen kanssa käytävä keskusteltu parhaiten asiantuntija-avustajille, joilla on psykologin peruskoulutus.

9.9.4 Keskustelun toteuttaminen

Osa asiantuntija-avustajista koki ongelmaksi sen, ettei sovittelussa ole selkeää rakennetta ja toimintamallia lapsen kanssa käytävän keskustelun toteuttamiselle. Jotta sovitteluun voisi sisällyttää lasten tapaamisen, tarvittaisiin nykyistä aikaraamia väljemmät puitteet. Keskustelua varten tarvitaan myös lapselle sopiva tila. Usea asiantuntija-avustaja nosti esiin tarpeen tavata lasta useamman kerran, jotta keskustelu muodostuisi turvalliseksi ja tuottaisi informaatiota. Osa vastaajista toi esiin toiveen lisätä keskustelua asiasta ja kehittää työtapoja.

Vastauksissa tähdennettiin lasten tapaamisen valmistelun merkitystä. Tärkeäksi koettiin se, että vanhemmat ovat lapsen tapaamisesta yhtä mieltä ja sovittelijat ovat varmoja vanhempien motiiveista. Kun vanhempia on asianmukaisesti haastettu ja he ovat asettuneet sovitteluun, voi lapsia tapaamalla saada esiin merkityksellisiä asioita vanhempien sopimuksenteon pohjaksi. Esimerkkinä tarpeellisesta lasten kuulemisesta kerrottiin tapauksesta, jossa lapset tavattiin, koska he olivat vastustaneet vanhempiensa sovittelussa tekemää kompromissia.

9.9.5 Kokemuksia lasten kuulemisesta

Huoltoriitojen sovittelukokeilun aikana työparit tapasivat lapsia silloin tällöin. Työparien kertoman mukaan tavatut lapset olivat useimmiten olleet silmin nähden helpottuneita esimerkiksi kuullessaan, että vanhemmat yrittävät saada sovinnollisen ratkaisun tai että lapsi ei joudu ratkaisemaan riitaa. Työparit kokivat, että lasten tarve puhua oli ollut suuri. Lapset olivat olleet tyytyväisiä siihen, että he saivat oman viestinsä kerrottua vanhemmille ulkopuolisen välittämänä ilman, että heidän itsensä tarvitsi kertoa sitä.

Toisenlaisiakin kokemuksia oli ollut. Yhden kuulemisen jälkeen vanhempi oli pannut lapsen tiukoille siitä, mitä lapsi oli työparille kertonut. Toisessa kuulemisessa vanhemmat eivät olleet millään tavalla ottaneet huomioon sitä, mitä teini-ikäinen lapsi oli kertonut ja toivonut. Lapsi oli erittäin pettynyt vanhempiansa ja kokenut tullessa huijatuksi. Yhdessä sovittelussa toinen vanhemmista ei lapsen kuulemisen jälkeen enää jatkanut sovittelua, vaan asia palautui oikeudenkäyntiin.

Myös seurantaryhmän kyselyyn vastanneita, lapsia tavanneita tuomareita ja asiantuntija-avustajia oli vain vähän, minkä vuoksi heidän kokemuksistaan ei voida tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Joitain suuntaviivoja vastauksista kuitenkin ilmeni.

Vastauksista ilmeni, että kuullut lapset ovat valtaosin olleet teini-ikäisiä tai ainakin kouluikäisiä. Suurin osa tuomareista piti kokemuksia hyvinä. Sitä, miksi kokemus oli ollut hyvä, ei aina avattu. Kuitenkin vastauksista nousi esiin muutamia teemoja, jotka vastaajat kokivat myönteisiksi. Ensinnäkin todettiin, että lapsen kuuleminen oli edistänyt sovittelua ja sovinnon syntymistä, kun vanhemmat olivat osanneet ottaa lapsen viestit vastaan ja ottaa ne huomioon sopimusta tehdessään. Yksi tuomari totesi että lapsen tahdon selvittäminen oli ollut tarpeellista. Muutamissa vastauksissa tuotiin esiin, että kuulemistilaisuus oli selvästi helpottanut lapsen oloa.

”Edisti sovinnon syntymistä ja vaikutti sovinnon sisältöön.”

”Vanhemmat ovat kuulleet lapsen viestin, mikä on muuttanut radikaalisti sovittelun kulkua ja edistänyt sovintoa. Lapsi on kokenut helpotusta, kuin taakka olisi pudonnut harteilta.”

”Lasten olo helpottui.”

Myös lapsia tavanneet asiantuntija-avustajat kuvasivat kokemuksiaan pääasiassa hyväksi.

Usein hyväksi kuvattua kokemusta ei eritelty tarkemmin, jolloin jäi epäselväksi, mitä ”hyvällä kokemuksella” tarkoitettiin. Osassa vastauksia tuotiin kuitenkin esiin, että kuuleminen oli helpottanut lapsen oloa. Myönteisenä seikkana kerrottiin, että työparin tieto oli lisääntynyt lapsen kuulemisen myötä. Katsottiin myös, että vanhempia tulisi etukäteen opastaa ottamaan vastuullisesti vastaan lapsen ilmaisemat asiat, mutta vastausten mukaan vanhemmat eivät kuitenkaan aina kyenneet siihen.

Muutamissa vastauksissa hyvää kokemusta kuvattiin seuraavasti:

"Vanhemmat ottivat lapsen esille tuomat asiat huomioon sopimusta tehdessä"

"Kuuleminen auttoi vanhempia löytämään uusia ratkaisuvaihtoehtoja"

"Kuuleminen auttoi vanhempia sovintoon"

"Keskustelu sujui luontevasti ja lapset uskalsivat sanoa mielipiteensä. Olivat kertoneet mielipiteensä myös vanhemmilleen, joten mitään salaisuuksia ei tullut esille"

Kaikki kokemukset eivät kuitenkaan olleet myönteisiä. Aina vanhemmat eivät olleet kyenneet kuulemaan lapsen kertomaa.

"Edes lasten kuuleminen ei saanut äidin päätä käännettyä. Eli ei ole varsinaisesti onnistumisen elämystä tältä osin."

"Kuulimme psykiatrisella poliklinikalla hoidettavan ollutta poikaa, koska äiti niin vaati. Sovittelun kannalta siitä ei ollut hyötyä."

Asiantuntija-avustajat kuvasivat vähemmän hyviä kokemuksia seuraavasti:

"Vanhemmat eivät kuulemisen jälkeen olleet kiinnostuneita kuulemaan lapsen ajatuksia, vaan tekivät sopimuksen, joka ei enää vaikuttanut lapsen kannalta kovin hyvältä."

"Lapset kertoivat, etteivät halua tavata isää. Tilanne haastava, koska lapsille voi helposti tulla kokemus, että heidän kuului ratkaista asia."

"Vanhempi ei osannut jälkeinpäin olla kyselemättä lapselta keskustelusta."

"Lapsi kertoi selkeästi mielipiteensä. Taustalla kuitenkin asioita, jotka olisivat vaatineet perusteellisempaa kuulemisprosessia."

Osa vastauksista osoitti, ettei lapselta oltu kysytty riidanalaisista kysymyksistä, vaan annettu lapselle mahdollisuus kertoa elämäntilanteestaan ja tuntemuksistaan. Toisaalta muutamista vastauksista ilmeni, että päinvastoin oli haettu ja saatukin lapsen kannanotto riitakysymykseen, esimerkiksi siihen, kumman luona hän haluaa asua.

Vastauksista ilmeni, että osa keskustelutilaisuuksista oli järjestetty sosiaalitoimen tiloissa.

Sovittelussa on lähdetty siitä, että työpari hoitaa kuulemisen yhdessä, vaikkakin asiantuntija-avustaja useimmiten vetää keskustelua. Kuitenkin jonkin verran on tullut viestiä asiantuntija-avustajilta siitä, että tuomari on "ulkoistanut" lapsen kanssa käydyn keskustelun asiantuntija-avustajalle. Tätä vahvisti myös yksi vastaus.

On tärkeää, että keskustelu toteutetaan siten, että lapsi voi kokea tilanteen myönteisenä eikä hänelle aiheudu kuulemisesta haittaa eikä vahinkoa. Luottamuksen rakentamiseen ja turvallisen keskustelutilanteen luomiseen tulee keskustelun alussa käyttää aikaa. Tässä suhteessa muutamissa vastauksissa kuvattu menettelytapa herätti kysymyksiä. Keskustelua lapsen kanssa ei tulisi ainakaan käydä puhelimitse. Puhe-

limessa on vaikea havaita tilannetekijöitä tai ottaa huomioon lapsen vastauksiin vaikuttavia taustatekijöitä ja lapsen tunteita. On yleisesti tiedossa, että lapsen kehon kieli voi kuulemistilanteessa kertoa huomattavasti enemmän kuin hänen sanansa. Vaikka lapsen esittämät näkemykset voivat kuulostaa aidoilta ja vakuuttavilta, lapsen kannalta tilanne voi näyttäytyä toisenlaisena. Lapselle voidaan antaa myös väärä viesti siitä, että keskustelu hänen tulevaisuutensa kannalta suuressa asiassa voidaan tehdä tiedustelemalla lyhyesti puhelimitse hänen näkemyksiään.

Johtopäätöksiä kyselystä

Kysely osoitti, että vanhemmat eivät yleensä koe tarpeelliseksi sitä, että työpari kuulis lapsia sovittelussa. Osittain se johtuu siitä, että sovittelun kohteena olevat lapset ovat usein hyvin pieniä. Sen sijaan vanhempien tiedon puute ei voi olla syynä tähän, sillä suurimmalla osalla vanhemmista on sovittelussa apunaan lakimiesavustaja, joka tietää lapsen kuulemisen mahdollisuudesta. Lisäksi vanhemmille kerrotaan siitä sovittelutiedotteessa, joka heille lähetetään ennen sovittelun aloittamista. Myös työparit voivat erikseen kertoa mahdollisuudesta keskustella lapsen kanssa.

Kyselyn tuloksissa oli merkittävää se, että erityisesti asiantuntija-avustajat toivat laajalti esiin huolta kuulemisen lapselle aiheuttamista riskeistä ja haitoista. Asiantuntija-avustajien näkemyksille on syytä panna painoa, sillä heillä on koulutuksensa ja ammatillisen kokemuksensa perusteella lakimiehiä paremmat edellytykset arvioida, missä tilanteissa ja millä edellytyksillä lapsen kuuleminen on lapsen edun mukaista. Asiantuntija-avustajat on valittu tehtävänsä lapsen hyvinvoinnin ja kehityksen asiantuntijoina. Heillä on myös kokemusta työskentelystä lasten ja eroperheiden kanssa. Näistä syistä he osaavat katsoa kysymystä lapsen kuulemisesta kokonaisvaltaisesti lapsen näkökulmasta.

Asiantuntija-avustajien vastaukset osoittavat myös, että lapsen osallisuus on monitahoinen kysymys, jota ei voida arvioida vain oikeudellisin argumentein. Mitä ristiriitaisemmasta ja lapsen kannalta vaikeammasta asiasta on kyse, sitä enemmän lapsen edun arvioimiseksi tarvitaan monialaista tietoa, jonka pohjalta lapsen oikeutta tulla kuulluksi tulkitaan.

Erikseen on syytä nostaa esiin asiantuntija-avustajien vastauksista ilmennyt tarve saada lisäkoulutusta. Tämä osoittaa sitä, että lapsen kuuleminen tuomioistuimessa toteutettavan sovittelun yhteydessä koetaan erilaiseksi kuin omassa perustyoössä tapahtuva työskentely eroperheiden kanssa. Merkille pantavaa on myös se, ettei yksikään tuomari kertonut tarvitsevansa koulutusta lapsen kuulemiseen. Tämä voi kertoa siitä, että tuomarit eivät ole täysin tiedostaneet keskellä eroriitaa olevan lapsen kohtaamisen haasteita.

Lasten kuulemisesta sovittelussa saadut kokemukset ovat jääneet vähäisiksi, mutta ne vahvistavat sitä, että keskustelu lapsen kanssa voi edistää lapsen edun toteutumista, mutta se voi sisältää myös riskejä. Onnistuakseen hyvin keskustelu edellyttää monipuolista harkintaa, hyvää toteuttamista, vanhempien aitoa hyväksyntää ja sitoutumista yhdessä sovittuihin pelisääntöihin.

Siitä riippumatta, tavataanko lapsi henkilökohtaisesti, sovittelussa tulisi pyrkiä varmistamaan lapsen osallisuudesta. Tämä tarkoittaa ennen muuta sitä, että vanhempien kanssa keskustellaan lapsen tarpeesta saada vanhemmiltaan tietoa itseään, elämänsä ja tulevaisuuttaan koskevista asioista vanhempien eroon liittyen. Työparin tulisi rohkaista ja auttaa vanhempia puhumaan lapsensa kanssa ja ohjata vanhempia

kuulemaan lapsen reaktioita, ajatuksia ja tunteita. Tämä on tärkeää sekä silloin, kun vanhemmat päätyvät sovintoon että silloin, kun sovittelussa ei saavuteta sopimusta. Sopimuksen vahvistamisen yhteydessä vanhempien kanssa tulisi käydä keskustelu siitä, miten he kertovat lapselle sopimuksensa sisällöstä.

Tulevaisuus näyttää, yleistyykö lapsen henkilökohtainen tapaaminen huoltoriitojen sovittelussa. Mikäli näin käy, se tulee ottaa huomioon sekä tuomioistuimen että sosiaalitoimen resursseissa, sillä se lisää sovitteluistuntojen määrää. Muussa tapauksessa sovittelun joutuisuus ja edullisuus vaarantuvat. Myös kouluttautumisen tarve tulee ottaa huomioon. Lapsen kuuleminen vanhempien riidassa edellyttää erityistä ammattitaitoa. Jokainen tarvitsee koulutusta juuri tähän tehtävään.

10 Monikulttuurisuus huoltoriitojen sovittelussa

Huoltoriitojen osapuolina on vanhempia monista eri kulttuureista. Monikulttuuriset huoltoriidat ovat tavallista vaikeampia.⁶⁵ Sovittelukokeilun aikana monikulttuuristen huoltoriitojen sovittelusta saadut kokemukset olivat pääosin myönteisiä, mutta sovittelut olivat odotetusti erittäin haastavia.⁶⁶

Seurantaryhmä selvitti sovittelijoilta, miten usein heillä on ollut sovittelussa monikulttuurisia perheitä ja millaisia haasteita se on tuonut sovitteluun. Tiedossa oli, että kokemukset monikulttuurisista sovitteluista jakautuvat alueellisesti epätasaisesti, koska suurin osa ulkomaalaistaustaisista perheistä asuu pääkaupunkiseudulla. Tämä näkyi myös vastauksissa. Neljässä käräjäoikeudessa monikulttuurisia sovitteluita ei ole ollut lainkaan (Ahvenanmaa, Etelä-Karjala, Etelä-Pohjanmaa ja Ylivieska-Raahe). Eniten monikulttuurisia sovitteluita on ollut Helsingin, Espoon ja Vantaan käräjäoikeudessa. Muualta olevien vanhempien alkuperämaa vaihtelee alueittain. Esimerkiksi somalitaustaiset perheet asuvat enimmäkseen pääkaupunkiseudulla, kun taas venäläistaustaisia perheitä on runsaasti Itä-Suomessa.

Kysymykseen monikulttuurisista sovitteluista vastasi 82 tuomaria. Vajaalla kolmanneksella heistä ei ollut ollut sovittelussa yhtään monikulttuurista perhettä ja hieman vajaalla puolella niitä oli ollut harvoin. Viidesosalla vastaajista monikulttuurisia sovitteluita oli ollut melko usein ja vain kolmella usein.

Kokemukset olivat kirjavia. Moni totesi monikulttuuristen riitojen sovittelun olevan tavallista vaikeampaa. Valtaosa kertoi odotetusti kielimuurin ja tulkin käytön hankaloittavan huomattavasti sovittelua. Tulkin välityksellä käytävässä keskustelussa välittömyys, vivahteiden ymmärtäminen ja vuorovaikutus vaikeutuvat. Sovittelusta tulee muodollisempaa. Sovittelija jää usein epävarmaksi siitä, miten asiat ovat puolin ja toisin ymmärretty. Tunteiden ilmaiseminen tulkin välityksellä tai huonolla suomella ei tahdo onnistua. Tulkkaaminen vie myös tavallista enemmän aikaa.

---

⁶⁵ Valkama – Lasola 2008, s. 31–38.

⁶⁶ Ohjausryhmän loppuraportti 2013, s. 102–103.

Kokemukset tulkkien ammattitaidosta ja toiminnasta olivat kuitenkin sinänsä pääosin hyviä.

”Tulkit hoitivat kääntämisen hyvin mallikelpoisesti keskittyen siihen, että asianosaisten viesti tulee mahdollisimman autenttisenä perille ilman tulkin välitystä asiassa.”

Vastauksista ilmeni, että sovitteluita on käyty myös suoraan englanniksi tai samanlaisesti useampaa kieltä käyttäen. Tulkki on saattanut olla paikalla, mutta häntä on käytetty vain tarvittaessa.

Suuri osa monikulttuurisia riitoja sovitteista koki kulttuurierojen vaikeuttavan sovittelua. Suomalaiset käsitteet eivät ole ulkomaalaistaustaisille vanhemmille välttämättä selviä. Myös oikeusjärjestelmää voi olla vaikea ymmärtää. Jo sovittelun idean ymmärrettäväksi tekeminen voi olla ongelmallista. Lisää haasteita tuovat uskontoon, sukupuoleen ja vanhemmuuteen liittyvät käsitykset. Jos vanhempien tai toisen vanhemman käsitykset eroavat paljon länsimaisista käsityksistä, sovittelijan voi olla vaikea suhtautua asiaan. Sovittelija voi myös jäädä epävarmaksi siitä, mitkä kulttuuriset käsitykset ja tavat vaikuttavat taustalla.

Vanhempien erilainen tausta saattaa aiheuttaa epätasapainoa sovitteluun erityisesti silloin, kun toinen vanhempi on suomalainen ja toinen ulkomaalaistaustainen.

”Joissain kulttuureissa ollaan ”liian” kohteliaita, ei sanota mikä oikeasti hiertää.”

”Joissain kulttuureissa toista ei haluta kuulla päätäkään huutamatta päälle.”

Sovittelussa erilainen kulttuuritausta saattaa tuoda esiin hyvin yllättäviäkin tilanteita. Esimerkkinä tällaisesta oli seuraava:

”Perheen isä vakuutti sovitteluistunnossa kaiken aikaa suostuvansa siihen, että lapsi jää äidin luokse, jolloin erimielisyyden kohde ylipäänsä jäi ensin täysin epäselväksi. Erilliskeskustelussa isä sitten totesi, ettei hän missään tapauksessa suostu luovuttamaan lasta äidille, mutta että hän ei voi lapsen äidin kuullen tätä ilmoittaa johtuen kulttuuriinsa kuuluvasta kunnioituksesta naisia kohtaan.”

Osa tuomareista kuitenkin katsoi, ettei vanhempien kulttuurisella tai ulkomaalaistaustalla ollut ollut vaikutusta sovitteluun. Vastauksissa kerrottiin myös useista myönteisistä kokemuksista.

Johtopäätöksiä

On oletettavaa, että kansainvälistyminen ja maahanmuutto lisäävät entisestään monikulttuurisia huoltoriitoja. Kun sovittelijoiden ja asiantuntija-avustajien tiedot eri kulttuureista ja maahanmuuttajien elämästä ovat usein puutteellisia, voi syntyä riski siitä, että ulkomaalaistaustaisia vanhempia ei osata kohdata yksilöinä, vaan stereotyyppisesti ryhmänsä edustajina. Tämän välttämiseksi sovittelijan ja asiantuntija-avustajan tulisi olla avoimia ja kiinnostuneita vanhempien kulttuuria kohtaan ja kysyä rohkeasti vanhemmilta heidän perinteistään, arvoistaan ja siitä, mikä heille on tärkeää.

Sovittelijat ja asiantuntija-avustajat tarvitsevat koulutusta monikulttuurisuudesta yleensä sekä erityisesti niistä kulttuureista, joita edustavia vanhempia eniten kohdetaan huoltoriidoissa. Tieto lisää ymmärrystä muiden kulttuurien arvoista ja käsityksistä. Monikulttuurisuuden haasteita ei kuitenkaan tulisi ylikorostaa. Arvot ja näkemykset eivät ole yhteneviä myöskään kulttuurien sisällä ja taustakulttuurin lisäksi jokaisessa ihmisessä vaikuttavat monet muut seikat kuten sukupuoli, ikä ja oma historia. Tärkeintä on kohdata kaikki vanhemmat ennen muuta yksilöinä.

Tulkin käyttäminen hankaloittaa sovittelua, mutta osapuolilla on kuitenkin aina halutessaan oikeus käyttää tulkkia, joka huoltoriidoissa voidaan tarvittaessa maksaa valtion varoista.

11 Elatuspuriidan sovittelu

11.1 Elatuspuriidan soveltuvuudesta sovitteluun

Sovittelukokeilu osoitti, että raha on merkittävä riidan kohde vanhempien välillä. Sen lisäksi havaittiin, että elatusavusta on usein vaikea saada sopimusta, vaikka muut erimielisyydet saataisiinkin sovittua.⁶⁷ Sovittelukokeilun aikana nousikin esiin kysymys elatusavun soveltuvuudesta sovitteluun.

Elatusavun sovittelu vie usein runsaasti aikaa. Sovitteluistunnossa se kuitenkin jää usein viimeiseksi soviteltavaksi kysymykseksi, minkä vuoksi siihen ei enää jakseta panostaa. Osa lakimiesavustajista haluaa tällöin erottaa elatusapukysymyksen riideltäväksi oikeudenkäynnissä.

On kuitenkin tärkeää käsitellä elatusapu samassa yhteydessä kuin muutkin lasta koskevat asiat. Elatusapu on osa lapsen asemaan liittyvien järjestelyiden kokonaisuutta ja vaikuttaa keskeisesti vanhempien tulevaisuuden suunnitteluun. Vain ratkaisemalla kaikki vanhempien väliset avoimet riitakysymykset on mahdollista lopettaa heidän välisensä konflikti. Elatusavun erottaminen riideltäväksi oikeudenkäynnissä sisältää riskin muissa asioissa saavutetun sovun kaatumisesta. Elatuspuriidan häviäminen voi aiheuttaa katkeruutta, joka heijastuu kaikkeen vanhempien väliseen kanssakäymiseen.

Lähivanhemman kannalta on tärkeää saada elatusapukysymys ratkaistuksi samalla kuin muutkin kysymykset, jotta lapsen elatus saadaan turvatuksi ja arki pyörimään normaalisti. Ratkaisun viivästyminen voi aiheuttaa elatustuen menettämisen kolme kuukautta ylittävältä ajalta ennen sen hakemista (ElatustukiL 7 §). Elatusvelvollisen intressi sopia elatusapu taas liittyy ennen muuta oikeudenkäynnin aiheuttamaan riskiin joutua vastaamaan vastapuolen oikeudenkäyntikuluista.⁶⁸

⁶⁷ Loppuraportti 2013, s. 33. Myös Hokkasen väitöskirjatutkimus vahvisti sen, että taloudelliset kysymykset vaikuttavat suuresti vanhempien eronjälkeiseen suhteeseen. Hokkanen 2005, s. 78–85.

⁶⁸ Ks. KKO:2003:104, KKO:2003:105 ja KKO:1999:122.

11.2 Elatusapuriidan sovittelu ja lapsen etu

Elatusapua soviteltaessa on otettava huomioon lapsen elatuksesta annetun lain säännökset (RiitSovL 10 §). Tuomioistuimen on pyrittävä selvittämään lapsen elatuksen tarvetta ja vanhempien elatuskykyä koskevat seikat voidakseen arvioida, millä pohjalta sovintoa olisi asianmukaista yrittää.⁶⁹ Lapsen edusta huolehtiminen elatusapua käsiteltäessä tarkoittaa ennen muuta sitä, että sovittelija aktiivisesti kyselemällä selvittää elatusavun edellytyksiä ja riittävyyttä.

11.3 Asiantuntija-avustaja elatusapuriidan sovittelussa

Kunnan järjestämä asiantuntija-apu kattaa vain lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat asiat (LHL 3 a luku). Jos elatusapua kuitenkin sovitellaan yhdessä huolto- ja tapaamisriidan kanssa, asiantuntija-avustajan työpanosta ei käytännössä voida erottaa kokonaisuudesta. Elatusapu kytkeytyy monin tavoin huolto- ja tapaamisasiin ja usein sovinto saavutetaan vasta, kun kaikista kysymyksistä on päästy yksimielisyyteen. Valtion korvausvastuun kannalta tämä ei ole ongelma, sillä asiantuntijapalvelu korvataan kunnalle kiinteänä päiväkohtaisena korvauksena, joka on riippumaton sovitteluun käytetystä ajasta.

Sen sijaan jos elatusapua käsitellään omana kysymyksenään sen jälkeen, kun muut asiat on sovittu, asiantuntija-avustajan läsnäolo ei ole tarpeen. Myös silloin, kun sovitellaan kanteella vireille tullutta elatusapuasiasiaa tai vanhemmat hakevat yksinomaan elatusavun sovittelua, sovittelijana toimii tuomari yksin. Valtio ei korvaa asiantuntija-avustajan käyttämistä.

11.4 Oikeusministeriön elatusapuohje

Oikeusministeriön elatusapuohje on luonteeltaan suositus, jota noudatetaan laajasti sekä lastenvalvojien sopimuskäytännössä että tuomioistuinten oikeuskäytännössä.⁷⁰ Lakimiesavustajat käyttävät ohjetta laatiessaan asiakkaansa elatusapuvaatimusta. Näin ollen elatusapuohje tulee usein osaksi elatusapukeskustelua myös sovittelussa.

Vanhemmillä on erilleen muuttaessaan usein heikko käsitys siitä, mitä lapsen elättäminen maksaa, sillä perheen eläessä yhdessä lapsen aiheuttamat kustannukset ovat olleet osa perheen kokonaisuutena. Elleivät vanhemmat käytä apunaan lakimiestä, he eivät useinkaan tiedä, miten elatusapu määräytyy. Lisäksi elatusapuun liittyy monia virheellisiä ja tunnepitoisia mielikuvia. Nämä kaikki ovat omiaan ruokki-
maan vanhempien riitaa.

Sovittelun tarkoituksena ei ole, että vanhempien sopimus perustuisi tietämättömyyteen. Sovittelun fasilitatiivisuus ei estä sovittelijaa informoimasta vanhempia elatusapuohjeen olemassaolosta ja sisällöstä. Ymmärrys elatusavun määräytymisen peruseräistä auttaa vanhempia tekemään tietoisia ratkaisuja siitä, minkä suuruisesta elatusavusta he ovat valmiita sopimaan.

⁶⁹ HE 114/20014, s. 49.

⁷⁰ Ohje lapsen elatusavun suuruuden arvioimiseksi. Oikeusministeriön julkaisu 2007:2.

11.5 Elatusavun sovittelussa huomioon otettavia seikkoja

Elatusapuun liittyy monia tunnepitoisia mielikuvia. Sen vuoksi sovittelussa sanavallinnoilla on merkitystä. Lain termit "elatusvelvollinen" ja "elatusapu" luovat helposti vastakkainasettelua vanhempien välille. "Maksaja-saaja" -asetelmaa voi muuttaa puhumalla vanhempien yhteisestä vastuusta elättää lastaan, lapsen tarpeista huolehtimisesta ja elatusvastuun jakamisesta vanhempien kesken. Jotta elatusavun maksajan rooli ei korostuisi, on hyvä korostaa, että kumpikin vanhempi on kykynsä mukaan velvollinen osallistumaan lapsen elättämiseen ja että elatusavun määrää arvioitaessa otetaan huomioon kummankin vanhemman elatuskyky. Elatusapu voidaan sopia myös muulla tavoin kuin kuukausittaisena euromääräisenä eränä.⁷¹

Lapsen elatuksen tarpeesta on syytä puhua konkreettisesti, sillä usein vasta se auttaa vanhempia ymmärtämään, mistä kaikesta lapsen elatus muodostuu. Tässä suhteessa elatusapuhje voi olla suureksi avuksi.

11.6 Lakimiesavustajan panos elatusapuriitaa soviteltaessa

Sekä lakimiesavustajat itse että tuomarit katsoivat heille suunnatuissa kyselyissä, että lakimiesavustajan merkitys on suuri elatusapukysymystä soviteltaessa.

Lakimiesavustajan tehtävänä on saada asiakkaansa ymmärtämään elatusavun määräytymisen periaatteet ja tuoda vanhemmille realismia elatusavun sovitteluun. Tuomarit toivoivat heille suunnatussa kyselyssä, että lakimiesavustajat valmistautuisivat paremmin elatusavun sovitteluun. Tuomareiden näkemyksen mukaan lakimiesavustajien tulisi jo etukäteen tehdä elatuskykylaskelmat ja hankkia tiedot päämiehensä taloudellisesta tilanteesta. Heillä tulisi myös olla mukana tarvittavat tositteet.

Sovittelija voi kehottaa lakimiesavustajia valmistautumaan elatusapukysymyksen sovitteluun selvittämällä asiakkaansa taloudellisen tilanteen ja hankkimalla sitä koskevat asiakirjat. Erityisesti, jos osapuolet pyrkivät elatusavun alittavaan elatusapuun, riittävät dokumentit on oltava mukana sovittelussa. Sovittelijan olisi myös syytä kehottaa lakimiesavustajia olemaan yhteydessä toisiinsa ja keskustelemaan siitä, miltä osin osapuolet ovat erimielisiä elatusavun määrään vaikuttavista seikoista.

Sovittelupäivän aikana lakimiesavustajat voivat käydä keskinäisiä neuvotteluja elatusavusta ja tehdä sovittelussa aktiivisesti ehdotuksia ratkaisun löytämiseksi. Jos elatusapua sovitellaan osana huoltoriitaa ja aika loppuu kesken, on yleensä parasta vahvistaa osasopimukset sovituista asioista ja jatkaa elatusavun sovittelua toisena päivänä. Parhaassa tapauksessa lakimiesavustajat saavat neuvoteltua elatusavun sovintoon ilman uutta sovittelulistuntoa.

---

⁷¹ Aaltonen 2015, s. 316–317.

11.7 Elatustuki

Jos vanhemmat sopivat elatustukea alhaisemmasta elatusavusta, sovittelijan on oma-aloitteisesti otettava puheeksi lapsen mahdollinen oikeus valtion (Kela) elatustukeen.⁷² Lapsi ei voi saada valtion elatustukea pelkästään vanhempien sopimuksella, koska se tuo maksuvelvollisuuden kolmannelle osapuolelle eli valtiolle. Jotta sovittelija voi kirjata sopimukseen elatustukeen oikeuttavan perusteen (elaturvalauseke), hänen tulee saada vanhemmilta riittävä selvitys siitä, että alhainen elatusapu perustuu elatusvelvollisen puutteelliseen elatuskykyyn.⁷³ Elatustuen saannin varmistamiseksi kirjaamisessa on selvintä noudattaa elatustukilain 6 § 2–3-kohdan sanamuotoa. Elatustukilaissa asia ilmaistaan seuraavasti: ”Elatusapu on vahvistettu maksettavaksi täysimääräistä elatustukea pienempänä elatusvelvollisen puutteellisen elatuskyvyn vuoksi.”

12 Lakimiesavustajat sovittelussa

12.1 Yleistä

Käräjäoikeuksien lakimiesavustajien kanssa järjestämistä keskustelutilaisuuksista on saatu arvokasta palautetta lakimiesavustajien sovittelukokemuksista. Seurantaryhmä halusi kuitenkin selvittää laajemmin paljon huoltoriitoja hoitavien lakimiesavustajien kokemuksia ja näkemyksiä huoltoriitojen sovittelusta, mikä tehtiin keväällä 2015 tehdyllä kyselyllä, johon vastasi 139 lakimiesavustajaa. (Kyselystä tarkemmin luvussa 2.2.)

12.2 Tiedonsaanti sovittelusta

Jos lakimiesavustaja ei ymmärrä sovittelun luonnetta eikä osaa tehdä eroa sovittelun ja oikeudenkäynnin välillä, sovittelu ei voi onnistua. Sovittelukokeilussa tällaisia tilanteita tuli jonkin verran.⁷⁴

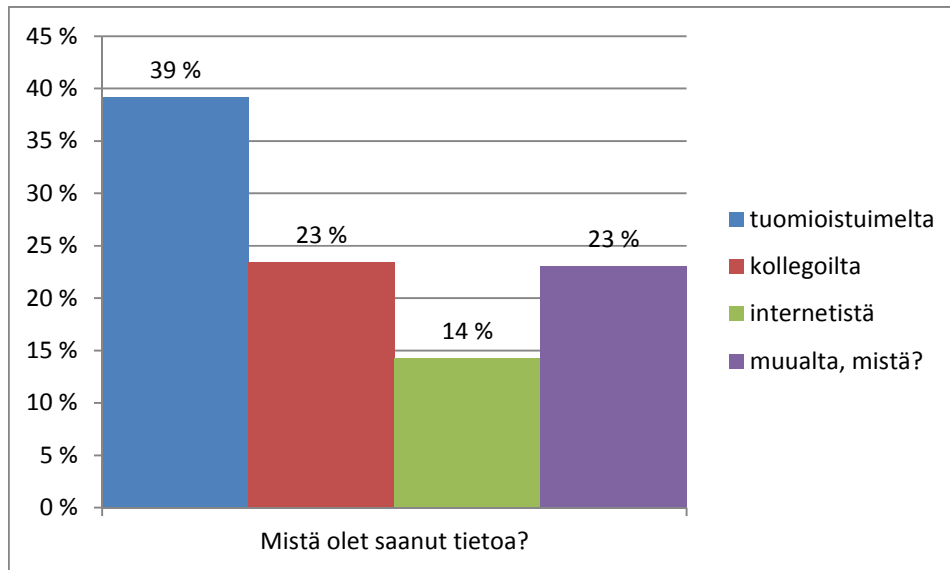
Kyselyssä kaikki lakimiesavustajat kolmea lukuun ottamatta kokivat saaneensa riittävästi tietoa siitä, mitä huoltoriidan sovittelu on. Eniten tietoa oli saatu tuomioistuimilta ja kollegoilta.

---

⁷² Ks. elatustuen huomioon ottamisesta tuomioistuimen käsitellessä elatusapuasiasia. Aaltonen 2009, s. 134–136.

⁷³ Hallituksen esityksen mukaan tuomioistuimen on selvitettävä, johtuuko alhainen elatusapu elatusvelvollisen puutteellisesta elatuskyvystä ja tarvittaessa merkittävä sovintoon tieto siitä, että näin on asia. HE 114/2004, s. 49.

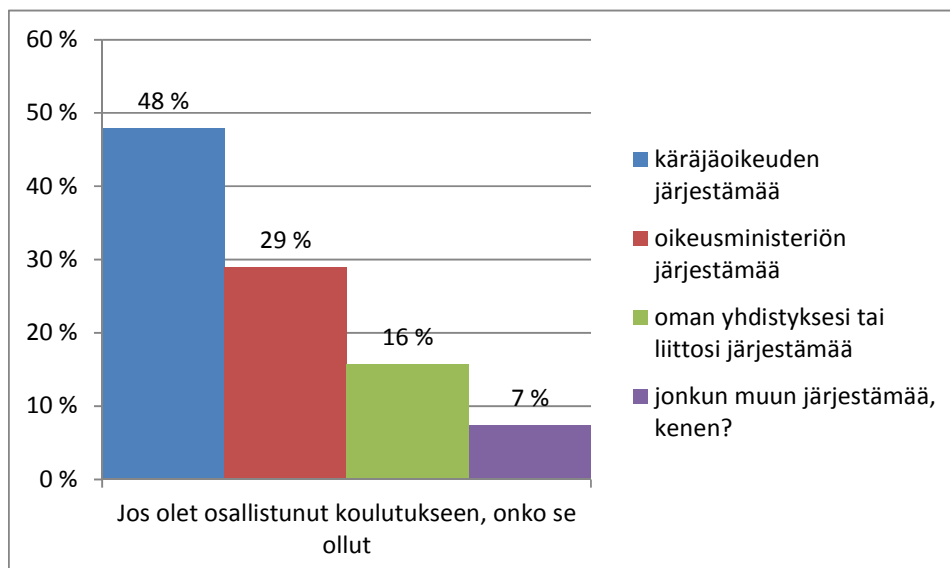
⁷⁴ Ohjausryhmän loppuraportti 2013, s. 64–65.

Muista tiedonlähteistä eniten mainintoja sai koulutus. Lisäksi tietoa oli saatu laista ja sen valmisteluaineistosta, oikeuskirjallisuudesta, tiedotusvälineistä ja viranomaisilta.

12.3 Lakimiesavustajien sovittelukoulutus

Suurin osa vastaajista oli osallistunut huoltoriitasovittelukoulutukseen. Yli puolella koulutusta oli ollut vähintään yksi päivä. Lähes puolet vastasi, että koulutus oli ollut kärjäoikeuden järjestämää. Noin kolmannes oli osallistunut oikeusministeriön järjestämään koulutukseen.

Muita mainittuja koulutuksen järjestäjiä olivat oma toimisto, Asianajajaliiton paikallisyhdistys ja Fasper-projekti. Yleiseen riita-asioiden sovittelukoulutukseen oli osallistunut 37 prosenttia vastaajista.

Saadusta koulutuksesta huolimatta kolmannes vastanneista koki tarvitsevansa koulutusta huoltoriidan sovittelusta.

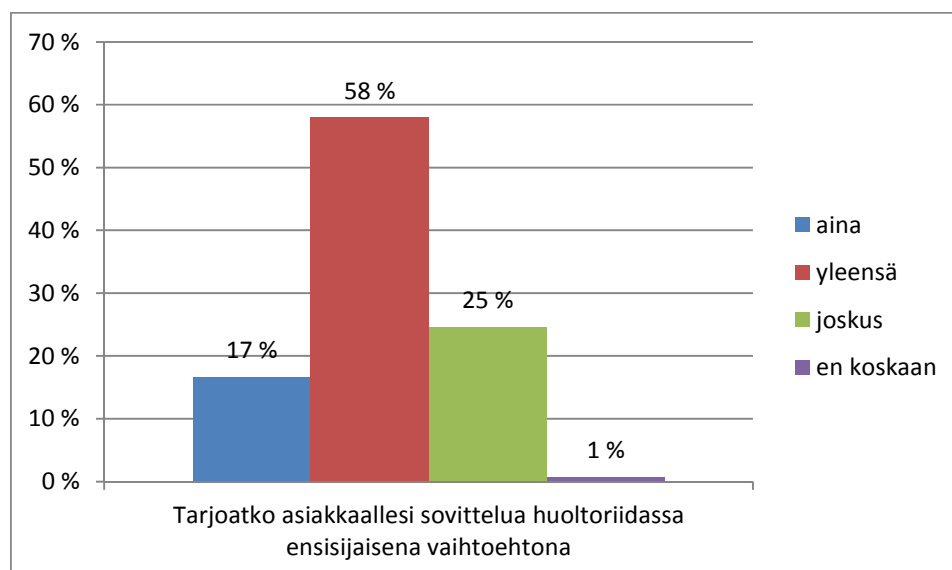
Johtopäätöksiä

Huoltoriitasovittelukoulutusta on ollut melko paljon tarjolla lakimiesavustajille. Eniten sitä ovat järjestäneet käräjäoikeudet. Se osoittaa käräjäoikeuksien ymmärtäneen lakimiesavustajien tärkeän roolin sovittelussa ja heidän perehdyttämisen merkityksen. Oikeusministeriö on järjestänyt koulutusta julkisille oikeusavustajille. Myös Asianajajaliiton kanssa on pyritty yhteistyöhön koulutuksen järjestämisessä, mutta toiseksi se ei ole tuottanut tulosta. Vastaukset osoittavat, että Asianajajaliiton rooli huoltoriitasovittelukoulutuksen järjestäjänä on ollut vähäinen. Lakimiesavustajat ovat antaneet tästä kritiikkiä myös käräjäoikeuksien järjestämissä keskustelutilaisuuksissa.

Lakimiesavustajien rooli sovittelussa poikkeaa merkittävästi heidän roolistaan oikeudenkäynnissä. Koulutuksella on keskeinen merkitys sille, että lakimiesavustajat ymmärtävät sovittelun luonteen ja sisäistävät oman roolinsa sovittelussa. Myös sovittelijatuomarit pitivät heille suunnatussa kyselyssä koulutusta yhtenä syynä siihen, että lakimiesavustajien asenne sovitteluun ja toiminta sovittelutilanteissa on muuttunut positiiviseen suuntaan.

12.4 Sovittelun vireillepanovaihe

Suurin osa vastaajista ilmoitti yleensä tarjoavansa asiakkaalleen sovittelua ensisijaisena vaihtoehtona ja lähes viidesosa ilmoitti tekevänsä näin aina.

Viidesosa vastaajista ilmoitti olevansa ennen käsittelytavan valintaa aina yhteydessä vastapuoleen tai vastapuolen avustajaan. Vajaa kolmannes teki näin yleensä ja vajaa puolet joskus.

Jos asiakas päätyy valitsemaan sovittelun, valtaosa lakimiesavustajista avustajista ilmoitti suosittlevansa aina tai yleensä oikeudenkäynnin panemista vireille samanlaisesti.

Johtopäätöksiä

On erittäin myönteistä, että suurin osa paljon lapsiasioita hoitavista lakimiesavustajista näkee sovittelun huoltoriidan ensisijaiseksi käsittelytavaksi ja suosittelee sitä asiakkaalleen. Se osoittaa, että huoltoriidan sovittelu on vakiinnuttanut paikkansa todellisena vaihtoehtona oikeudenkäynnille.

Sovittelun onnistumiselle luodaan perusta jo ennen sovittelun aloittamista. Sen vuoksi olennainen tieto on myös se, että suurin osa lakimiesavustajista on ennen käsittelytavan valintaa yhteydessä toiseen osapuoleen tai hänen lakimiesavustajaansa. Toisaalta on huolestuttavaa, että lähes puolet lakimiesavustajista ei toimi näin. Näin ollen melko suuri osa lakimiesavustajista ei käy ennen tuomioistuinkäsittelyä lainkaan keskinäisiä neuvotteluja asian ratkaisemiseksi sovinnollisesti. Tuomareilta ja lakimiesavustajilta onkin jonkin verran tullut viestejä siitä, että sovittelulla näytetään yhä useammin korvattavan hyvään asianajotapaan kuuluvat asianajoneuvottelut. Tämä näkyi myös lakimiesavustajille tehdyssä kyselyssä:

”Follo on muuttanut asianajajien työtappaa. Enää ei neuvotella, vaan mennään suoraan sovitteluun.”

12.5 Juttujen valikoituminen sovitteluun

Moni lakimiesavustajista katsoi, että sovittelua voi lähtökohtaisesti suositella aina, koska sovintoon voidaan yrittää päästä edes osasta kysymyksiä. Yhden vastaajan mielestä sovittelun tulisi olla kaikissa riita-asioissa pakollista, koska sovinnossa voitavat kaikki.

Keskeisimpinä sovittelun valintakriteereinä mainittiin osapuolten sovintohalu ja -kyky, vanhempien tasavertaisuus, vanhempien välit, riidan laatu, vanhempien kyky nähdä lapsen etu ja vanhempien ymmärrys sovittelun luonteesta.

Osapuolten sovintohalua ja -kykyä kuvattiin muun muassa siten, että vanhemmilla tulisi olla halua selvittää asioita ja kykyä nähdä asia muustakin kuin omasta näkökulmastaan. Vanhempien tulisi myös osata joustaa omista näkemyksistään, mutta toisaalta heidän pitäisi kyetä pitämään puolensa. Vanhempien näkemysten tulisi olla realistisia eikä heillä saisi olla ehdottomia vaatimuksia, joista ei voida joustaa. Tärkeäksi koettiin myös vanhempien kyky kuunnella ja keskustella.

Vanhempien tasavertaisuutta vastaajat kuvasivat esimerkiksi siten, että vanhempien suhteeseen ei ole kuulunut vakavia psykososiaalisia ongelmia kuten päihdeongelmia. Vanhempien tulisi kyetä neuvottelemaan tasavertaisesti ja arvioimaan erilaisten ratkaisuvaihtoehtojen merkitystä ja vaikutuksia. Kummankin vanhemmuuden tulisi

olla riittävä eikä asiassa saisi olla huolta lapsen hyvinvoinnista kummankaan vanhemman hoidossa.

Vanhempien välisen suhteen osalta vastaajat näkivät sovittelun edellytykseksi sen, että vanhemmilla on edes välttävä puheyhteys ja luottamus toisiaan kohtaan. Toisaalta tuotiin esiin, että ellei vanhempien välinen keskusteluyhteys toimi, sovittelu voi tarjota heille "keskustelu-foorumin". Osa katsoi, että vanhempien tulisi kyetä suhtautumaan toisiinsa asiallisesti ja erottamaan huoltoriita keskinäisistä riidoistaan. Joku totesi sovittelun sopivan erityisen hyvin tilanteeseen, jossa kyse on pikemmin parisuhteeseen liittyvistä riidoista kuin varsinaisesta erimielisyydestä lapsen asioista. Sovittelua pidettiin hyvänä valintana myös silloin, kun riita ei ole enää akuutti, mutta ei kuitenkaan ole vielä muuttunut krooniseksi.

Riidan laadun osalta todettiin, ettei kyseessä saisi olla joko-tai-asetelma. Riitoja, jossa kumpikin vanhempi vaatii lapsen asumista, pidettiin vaikeina sopia. Myös elatusapuriidat koettiin sovittelussa hankaliksi. Lisäksi psykososiaalisten riitojen ongelmat sovittelussa tuotiin esiin. Yhdessä vastauksessa katsottiin sovittelun soveltuvan asiaan, jossa omalla asiakkaalla on merkittävä riski hävitä juttu oikeudenkäynnissä

Lapsen etu vaikuttaa sovittelun valintaan. Vastaajien mukaan vanhempien tulisi osata asettaa lapsensa intressit etusijalle ja katsoa tilannetta lapsen näkökulmasta. Lisäksi sovittelua pidettiin hyvänä vaihtoehtona silloin, kun kumpikin vanhempi haluaa olla lastensa elämässä aktiivisesti mukana. Joku totesi sovittelun sopivan, jos lapset ovat pieniä, mutta toisaalta sovittelun katsottiin sopivan erityisesti silloin, kun lapset ikänsä puolesta osaavat jo ilmaista toivomuksensa.

Oikea tieto sovittelusta edesauttaa sovittelun valitsemista. Vanhempien tulee tietää, mistä sovittelussa on kyse ja mihin he suostuvat valitessaan sovittelun. Asiassa ei myöskään saa olla sellaisia ratkaisuun keskeisesti vaikuttavia seikkoja, jotka edellyttäisivät näytön esittämistä.

Myös *aikataulu* otetaan huomioon käsittelytapaa harkittaessa. Sovittelu ei saa viivyttaa ratkaisun saamista lapsen edun kannalta tärkeässä asiassa. Sovitteluun voidaan mennä, jos sovittelun aiheuttamasta riskistä lopullisen ratkaisun viivästymiselle ei ole haittaa. Sovittelu voi olla hyvä vaihtoehto myös silloin, kun asiaan tarvitaan ratkaisu (edes väliaikainen) mahdollisimman pian.

Johtopäätöksiä

Lakimiesavustajat arvioivat asioiden oikeaa käsittelytapaa monipuolisesti. Heidän vastauksensa osoittavat, ettei sovittelun sopivuudelle menettelytapana ole asetettavissa selvärajaisia kriteereitä. Kyse on usein tilannekohtaisesta arvioinnista, jossa yhdessä asiassa sovelletut valintakriteerit eivät sovikaan toiseen asiaan. Lakimiesavustajien menettelytavan valinnassa tekemä perusteellinen asian punninta on tärkeää, jotta sovitteluun valikoituisivat ne jutut, joissa ratkaisu voidaan saavuttaa sovittelun avulla.

12.6 Sovittelun esteet lakimiesavustajien arvioimina

Sovittelu ei sovi kaikkiin huoltoriitoihin.⁷⁵ Sovittelulle voi olla este, jos osapuolten välillä vallitsee vallan epätasapaino, vanhemmilla tai toisella heistä on vakavia mielen-terveys- tai päihdeongelmia, riita on patologisoitunut tai perheessä on ollut vakavaa väkivaltaa.⁷⁶ Sovittelun esteitä pohdittiin laajasti sovittelukokeilun aikana ja niitä on käsitelty myös kaikissa sovittelukoulutuksissa.⁷⁷

Huoltoriidan tuomioistuinsovittelussa on useita keinoja selvittää, onko sovittelu asianmukainen tapa yrittää ratkaista vanhempien välistä riitaa. Lakimiesavustajat ovat keskeisessä asemassa sovittelun esteiden arvioinnissa.

Seurantaryhmä selvitti kyselyllä lakimiesavustajien käsityksiä sovittelun esteistä. Suurin osa lakimiesavustajista katsoi, ettei sovittelu ole oikea vaihtoehto kaikissa riidoissa. Sovittelu ei sovi esimerkiksi *pitkittyneiden, patologisoituneiden riitojen käsittelytavaksi*. Tällaista riitaa kuvattiin myös ilmaisulla "jäänyt konflikti". Samoin riidoissa, joissa vanhempien konflikti on syvä ja heidän välillään vallitsee kaiken voittava katkeruus. Näihin luettiin myös riidat, joissa ilmenee räikeää kiusantekotarkoitusta. Sovittelulle on yleensä este, jos vanhempien välillä vallitsee syvä epäluottamus eivätkä he kykene mihinkään kommunikointiin. Sovittelua ei pidetty vaihtoehtona myöskään erityisen tulehtuneissa, kärjistyneissä tai kriisiytyneissä konflikteissa. Joku totesi, että joskus sovittelun voi tehdä mahdottomaksi ulkopuolisten (kuten isovanhemman tai uuden puolison) voimakas vaikutus.

Lakimiesavustajien mukaan sovittelun soveltuvuutta asiaan voidaan arvioida *riitelyn historian* avulla. Esimerkiksi jos vanhemmat olivat jo käyneet pitkiä, tuloksettomia sovintoneuvotteluita tai taustalla oli aikaisempi sovitteluratkaisu, joka ei ole toiminut. Myös aiemmat toistuvat oikeusriidat voivat muodostaa esteen sovittelulle. Joku katsoi esteeksi sen, että vanhemmat olivat jo käyneet lastenvalvojan luona eikä asiassa ollut päästy sopimukseen. Taustalla saattoi myös olla esimerkiksi lapsikaappaus, vastapuolen uhkailua tms.

Epätasa-arvoinen asetelma vanhempien välillä nähtiin sovittelun esteeksi. Sovittelua ei pidetty mahdollisena, jos alisteisessa asemassa oleva ei avustettunakaan kykene itsenäiseen tahdonmuodostukseen tai ei uskalla sovittelutilanteessa tuoda rehellisesti omia näkökantojaan esiin. Alistaisuus on voinut syntyä väkivaltaan pohjautuneen suhteen tai toisen vanhemman henkisen ylivallan seurauksena. Joskus toinen osapuoli pelkää toista niin, ettei edes avustajan läsnäolo poista pelkoa. Sovittelu ei ole hyvä vaihtoehto silloinkaan, jos asiakas on ailahtelevainen ja helposti vastapuolen manipuloitavissa.

Myös *vanhempien ehdottomuus ja epärealistiset vaatimukset* nähtiin sovittelun esteeksi. Sovittelu ei ole mahdollista, jos kumpikaan osapuoli ei ole valmis mihinkään kompromissiin tai vanhemmalla on selkeästi lapsen edun vastaisia vaatimuksia.

Toisen osapuolen passiivisuus voi muodostaa esteen sovittelulle jo senkin vuoksi, että tällainen vanhempi ei todennäköisesti osallistu sovitteluun.

⁷⁵ HE 114/2004, s. 20, 29 ja 38.

⁷⁶ Ks. sovittelun esteistä laajemmin Aaltonen 2015, s. 181–195.

⁷⁷ Ohjausryhmän loppuraportti 2011, s. 95–102.

Vanhempien *kyvyttömyys ottaa lapsen etu huomioon* estää asian ratkaisemisen sovittelussa. Vanhemmat saattavat myös olla välinpitämättömiä lasten asioita kohtaan tai keskittyä vain keskinäisiin ongelmiinsa näkemättä lapsen etua. Lapsen tilanne voi olla ongelmallinen (sairaus, kehitysvamma, huostaanotto ym.), minkä vuoksi asioita voidaan selvittää sovittelussa. Sovittelu voi osoittautua mahdottomaksi myös sen vuoksi, että asiassa on syntynyt huoli lapsen hyvinvoinnista eikä vanhemmilla ole kykyä tai halua ratkaista lapsen turvatarpeita sovittelussa.

Vastauksissa todettiin myös, ettei aloitettua sovittelua tule jatkaa, jos vanhempien tarkoituksena on *sovittelun väärinkäyttö*. Vanhemmat saattavat pyrkiä taktikoimaan sovittelun avulla oikeudenkäyntiä silmällä pitäen. Sovittelua voidaan haluta käyttää myös asian pitkittämisen ja status quon vahvistamiseen.

Aika ja kuluriski vaikuttavat sovittelun mahdollisuuteen. Oikeudenkäynti voi olla parempi vaihtoehto, jos tilanne vaatii pikaisesti tuomioistuimen päätöstä, esim. väliaikaista määräystä. Samoin jos sovintoon pääseminen on epätodennäköistä ja sovittelu viivästyttäisi asian ratkaisemista. Sovittelu voi osoittautua huonoksi vaihtoehdoksi myös silloin, jos asiakas maksaa kustannukset itse ja sovittelun voidaan arvioida lisäävän kuluja verrattuna asian viemiseen oikeuteen.

Yksittäisiä mainintoja muista esteistä

- jos riitaa on hyvin pienestä, on kätevämpää sopia se valmisteluistunnossa
- toinen tai molemmat vanhemmat ovat eri kulttuurista ja vailla kykyä ymmärtää oikeusjärjestelmäämme
- tuoreessa avioerossa tunteet vielä pinnalla
- jos vaikuttaa välttämättömältä saada sosiaalitoimen olosuhdeselvitys

Vanhempien *psykososiaaliset ongelmat* nousivat odotetusti esiin vastauksissa. Esi-merkkeinä sovittelun esteistä nostettiin esiin

- väkivaltaisuus
- alkoholi- tai huumeriippuvuus toisella tai kummallakin
- osapuolen vakava mielenterveysongelma, paha narsismi
- vanhemman vakavat elämänhallintaongelmat
- lastensuojelulliset seikat
- vireillä tai tutkinnassa olevat rikosasiat
- jos vanhemman olot potentiaalisesti vaarantavat lapsen terveyden/turvallisuuden

Vajaa kolmannes vastaajista oli kuitenkin sitä mieltä, että sovittelua tulisi yleensä tarjota vanhemmille siitä huolimatta, että toisella heistä tai kummallakin on tai on ollut psykososiaalisia ongelmia (mielenterveys- tai päihdeongelmia). Suurin osa (59 %) katsoi, että sovittelua voi näissä tapauksissa tarjota "joskus".

Vastaajista 76:lla oli sovittelukokemusta tällaisesta tapauksesta. Heistä valtaosa totesi kokemustensa sovittelusta olleen pääosin myönteisiä.

Valtaosan (61 %) mielestä asiakkaalle tulisi tarjota sovittelua, vaikka perheessä on ollut aiemmin lähisuhdeväkivaltaa. Tällaisesta sovittelujutusta kokemuksia oli 51 vastaajalla, ja heistä neljä viidestä totesi kokemustensa sovittelusta olleen pääosin myönteisiä.

Osa vastaajista totesi, ettei ehdottomia esteitä sovittelulle ole. Nähtiin, että sovinto voidaan saada aikaan edes joistakin kysymyksistä ja samalla keventää isoa ja laajaa riitaa. Yksi totesi kokemuksen osoittaneen, ettei osapuolten riitaisuus tai edes persoonan liittyvät erityispiirteet tai diagnoosit estä sovittelua. Sovittelulla saatetaan tällaisissa tilanteissa saavuttaa paljon enemmän kuin käräjäoikeuden päätöksellä. Joka tapauksessa sovittelun katsottiin voivan parantaa vanhempien puheyhteyttä, vaikka sopimusta ei saavutettaisikaan.

Johtopäätöksiä

Lakimiesavustajien vastaukset osoittavat, että lakimiesavustajat ymmärtävät sovittelun rajat huoltoriitojen ratkaisukeinona. Vastaukset ilmentävät käytännön kokemuksiin perustuvaa ymmärrystä siitä, milloin sovittelu ei ole oikea vaihtoehto hakea huoltoriitaan ratkaisua. Toisaalta lakimiesavustajilla on herkkyyttä nähdä, että toisinaan myös epätyypillisissä sovitteluasioissa voidaan sovittelussa löytää vanhempien ja lapsen kannalta hyviä tai ainakin kyseisissä olosuhteissa parempia ratkaisuja kuin oikeudenkäynnissä.

Vaikka suurin osa lakimiesavustajista näytti pitävän sovittelun kynnystä matalana, joukossa oli myös toisenlaisia vastauksia. Vanhempien aiemmin käymien tuloksettomien sovintoneuvottelujen tai lastenvalvojan luona epäonnistuneen sovintoyrityksen ei pitäisi olla este tuomioistuinsovittelulle. Päinvastoin sovittelu tuomioistuimessa on tarkoitettu käytettäväksi nimenomaan silloin, kun vanhempien yritykset ratkaista erimielisyytensä muilla keinoilla on jo käytetty. Tuomioistuinsovittelu on viimeinen yritys saada asia ratkaistuksi sovinnollisesti, jotta asiaa ei jouduttaisi viemään oikeudenkäyntiin.

Lakimiesavustajat ovat asiakkaansa turva myös sellaisessa sovittelussa, jossa liikutaan sovittelun soveltuvuuden rajamailla. Heidän tulee keskeyttää sovittelu, jos he

näkevät, että asiakkaan oikeusturva tai lapsen etu eivät voi toteutua sovittelussa. Kyselyyn annetuista vastausten perusteella sovittelija ja asiantuntija-avustaja voivat yleensä luottaa lapsiasioita paljon hoitavien lakimiesavustajien ymmärrykseen siitä, mihin asti asiaa voidaan sovittaa.

12.7 Käsittelyn aiheuttamat kustannukset

Käsittelyn aiheuttamat kustannukset nousivat vain harvoin esiin lakimiesavustajien kuvatussa menettelytavan valintakriteereitään. Osa totesi kuitenkin, että sovittelu voi tulla asiakkaalle liian kalliiksi, ellei hänellä ole oikeusapua tai oikeusturvavakuutusta.

Avustajilta kysyttiin, onko se, että asiakas maksaa itse käsittelyn kustannukset, estänyt asiakasta päätyvästä valitsemaan sovittelua. Vastaajista hieman yli neljäsosa vastasi, että näin oli käynyt joskus ja vain muutama, että näin oli käynyt usein. Vastaukset eivät juurikaan eronneet toisistaan sen mukaan eriteltynä, oliko vastaaja julkinen oikeusavustaja vai yksityinen avustaja.

Vastauksista voidaan tehdä se johtopäätös, että oikeudenkäyntikulut eivät muodosta merkittävää ongelmaa sovitteluasiakkaille. Tätä tukee myös sovittelukokeilussa vanhemmille tehty kysely, johon vastanneista vanhemmista vain muutama toi esiin ongelmana sovittelun aiheuttamat kustannukset.⁷⁸

12.8 Sovittelun kesto

Valtaosan (80 %) mielestä sovitteluiden kesto oli ollut sopiva. Vain hieman yli 10 % vastaajista katsoi sovitteluiden kestävän liian pitkään ja muutama totesi sovittelun olleen joskus myös liian lyhyt.

Syyksi sovittelun liian pitkän kestoon nähtiin muun muassa sovittelun hidastempoisuus ja se, että osapuolten väliselle syyttelylle oli annettu liikaa tilaa. Muutama katsoi, että sovittelun alussa oli menty turhan syvälle vanhoihin ongelmiin tai vanhempien oli annettu velloa tarpeettoman pitkään pieleen menneissä asioissa.

Muutaman vastaajan mukaan sovittelun venyminen oli johtanut asiakkaan väsymiseen ja sellaisen sopimuksen hyväksymiseen, jota ei ollut riittävästi mietitty. Samojen asioiden kertaaminen oli voinut johtaa myös siihen, että riita oli syttynyt uudelleen. Jotkut pitivät ongelmana asian kokonaiskäsittelyajan venymistä sovittelun vuoksi. Muutama vastaaja katsoi, ettei sovittelua ei pitäisi jatkaa, jos havaitaan, ettei se ole johtamassa tulokseen.

Näkemyksiä sovittelun liian lyhyestä kestosta perusteltiin muun muassa sillä, ettei sovittelija ollut antanut vanhemmille riittävästi aikaa puhua heille tärkeistä asioista ja tunteista asian selvittelyvaiheessa. Todettiin, että usein kestää tunteja, ennen kuin vanhemmat pääsevät sopivaan vireeseen pohtimaan itse asiaa.

---

⁷⁸ Ohjausryhmän loppuraportti 2013, s. 118.

Johtopäätöksiä

Sovittelukokeilun aikana lakimiesavustajat antoivat jonkin verran palautetta siitä, että sovittelut ovat liian pitkäkestoisia erityisesti sen vuoksi, että asian taustojen selvittelyyn käytetään liikaa aikaa eikä mennä "itse asiaan".⁷⁹ Kyselyn vastaukset osoittavat, ettei käsitys sovittelun liian pitkästä kestosta vastaa lakimiesavustajien yleistä näkemystä.⁸⁰

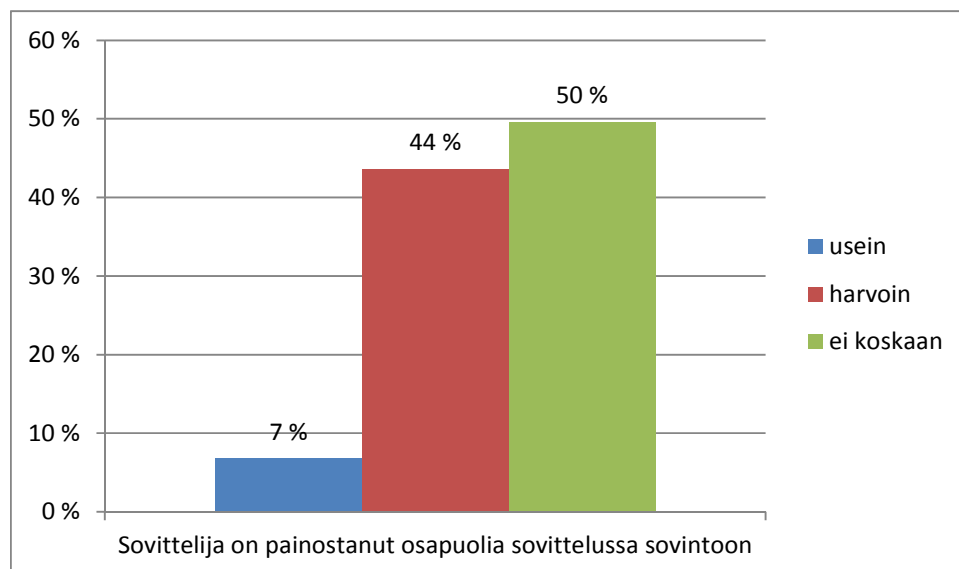
12.9 Sovittelijan sovittelutaidot lakimiesavustajien silmin

Lakimiesavustajat ovat eri tilanteissa antaneet jonkin verran kriittistä palautetta sovittelijoiden toimintatavoista. Ne ovat koskeneet ennen muuta joko sovittelijan passiivisuutta tai liiallista dominoivuutta tai sitä, että asiakkaat ovat kokeneet tulleen painostetuksi sovintoon. Seurantaryhmä halusi selvittää muun muassa sitä, miten yleisiä tällaiset lakimiesavustajien näkemykset ovat. Lakimiesavustajille annettiin valittavaksi joukko valmiita vastausvaihtoehtoja, minkä lisäksi he saivat vapaasti arvioida sovittelijan sovittelutaitoja.

Seurantaryhmän kyselyssä suurin osa vastaajista (57 %) katsoi, että sovittelija oli vain harvoin ollut sovittelussa liian passiivinen ja 39 prosentin mukaan näin ei ollut tapahtunut koskaan. Vain viisi vastaajaa kertoi sovittelijan olleen sovittelussa usein liian passiivinen.

Kaikkien vastaajien mukaan sovittelija oli antanut vanhemmille riittävästi tilaa puhua joko aina (60 %) tai yleensä (40 %).

Puolet vastaajista ilmoitti, ettei sovittelija ollut koskaan painostanut osapuolia sovintoon ja lähes puolella tällaisia kokemuksia oli ollut harvoin. Vain pieni osa totesi, että painostamista oli tapahtunut usein.

⁷⁹ Ohjausryhmän loppuraportti 2013, s. 62

⁸⁰ Sovittelukokeilun aikana myös vanhemmat olivat heille suunnatussa kyselyssä tyytyväisiä sovittelun kestoan, sillä 78 prosenttia katsoi istunnon pituuden olleen sopiva. Ohjausryhmän loppuraportti 2013, s. 62.

Vapaissa vastauksissa osa vastaajista totesi, että oman käräjäoikeuden sovittelijat tekevät hienoa työtä. Lakimiesavustajat esittivät kuitenkin myös runsaasti näkemyksiä ja ehdotuksia sovittelijoiden toiminnan kehittämiseksi. Kehittämisehdotukset liittyivät muun muassa sovittelijan aktiivisempaan otteeseen, vanhempien realiteettien testaamiseen, vanhemmille annettavaan neutraaliin informaatioon ja asiallisen prosessin turvaamiseen.

Sovittelijalta toivottiin *suurempaa aktiivisuutta* yksittäisissä kysymyksissä. Aktiivisempaa roolia pidettiin tarpeellisena erityisesti silloin, kun toinen vanhempi esittää "täysin käsittämättömiä" näkemyksiä. Sovittelijan tulisi oma-aloitteisesti tuoda esiin erilaisia ratkaisuvaihtoehtoja, rohkaista osapuolia sovintoesitysten tekemiseen ja puuttua liian innokkaan avustajan toimintaan.

Sovittelijan tulisi *antaa vanhemmille tietoa* lapsioikeuden perusasioista, etenkin jos toisella osapuolella ei ole avustajaa. Muutama vastaaja toivoi sovittelijan ottavan enemmän esille lapsen näkökulman myös juridisesti. Lakimiesavustajia tulisi useammin kehottaa selostamaan päämiehilleen vallitsevaa oikeuskäytäntöä eli sitä, miten asia tulisi todennäköisesti oikeudessa ratkeamaan.

Sovittelijan tulisi nykyistä tiukemmin *pitää keskustelu asiallisena* ja huolehtia, että osapuolet saavat tasapuolisesti sanoa sanottavansa. Sovittelijan tulisi selkeästi ilmoittaa osapuolille, että käräjäoikeus vahvistaa fläppitaululle kirjatun mukaisen sovinnon. Yksi vastaaja toivoi, että sovittelijat olisivat nykyistä enemmän ennen sovittelua puhelimitse yhteydessä vanhempiin.

Muutama vastaaja toivoi sovittelijan kiinnittävän erityistä *huomiota puolueettomuuteensa ja vanhempien yhdenvertaiseen kohteluun*. Sovittelijan toiminnan tulisi myös näyttää osapuolten silmissä puolueettomalta. Erityistä huomiota tulisi kiinnittää sukupuolten väliseen tasa-arvoon.

Yksi totesi, että *ajankäytön* tulisi sovittelussa olla joustavaa. Muutama vastaaja katsoi, että päivän alussa käytetään liikaa aikaa menneisyydestä puhumiseen. Toisaalta osa vastaajista korosti sitä, että vanhempien pitäisi antaa enemmän purkaa mieltään, ennen kuin pyritään sovintoon.

Kokeilusopimuksia toivottiin käytettävän niin usein kuin mahdollista. Sovittelijan tulisi kertoa vanhemmille osasovinnon tai kokeilusopimuksen mahdollisuudesta. Yksi vastaaja katsoi, että pitäisi hyödyntää asiantuntijan antama tuki sekä mahdollisuus kuulla lasta sovittelun ulkopuolella.

Sovittelijan ominaisuuksista katsottiin, että sovittelijalla tulee olla vankka kokemus lapsiasioiden käsittelystä. Lisäksi sovittelijan tulisi olla "tuomariluonteeltaan" lapsiasioiden ja sovitteluun sopiva henkilö. Sovittelijan roolin nähtiin sopivan niille tuomareille, jotka kykenevät laskeutumaan jalustaltaan ja puhumaan arkikieltä, ymmärtävät arkipäivän vanhemmuutta esimerkiksi omien lasten kautta, kykenevät olemaan myötätuntoisesti läsnä ja olemaan aktiivisia kuuntelijoita. Sovittelijatuomarilla tulisi olla hyvät neuvottelutaidot ja kärsivällisyyttä. Lisäksi sovittelijoille toivottiin enemmän asiantuntemusta psykososiaalisissa asioissa. Sovittelijoiden tulisi joskus kyetä myös ottamaan enemmän etäisyyttä asiaan. Sovittelijan työssä hyvää pelisilmää pidettiin tärkeänä. Erikseen toivottiin lisää miestuomareita tai miespuolisia asiantuntijoita.

Osa vastaajista antoi *kritiikkiä* siitä, että tuomarit eivät kykene sovittelussa irrottamaan tuomarin roolistaan. Tuomareiden todettiin varsin usein sivuuttavan tunneky-

symykset. Tuomareiden tulisi myös paremmin ymmärtää, että sovinnon tulisi olla sellainen, että vanhemmat voivat elää sen kanssa arjessaan.

Suhtautumisesta lakimiesavustajaan muutama vastaaja totesi, että osapuolilla tulee aina olla oikeus käyttää sovittelussa lakimiesavustajaa eikä sovittelija saa pyrkiä rajoittamaan tätä oikeutta. Joku katsoi, että myös lakimiesavustajien tulisi saada lyhyesti tuoda esiin käsityksensä ongelmakentästä. Yksi vastaaja oli tyytymätön, kun sovittelija ei ollut antanut hänelle puheenvuoroa. Lisäksi todettiin avustajan sijoittamisen istumaan ”takapenkkiin” vaikeuttavan avustamista. Toivottiin, että sovittelija osoittaisi sovittelun alussa sanansa myös lakimiesavustajille, sillä useat avustajat eivät ymmärrä rooliaan sovittelussa. Vanhemmille tulisi kertoa avustajan roolista sovittelussa, jotta asiakkaat eivät ihmettelisi, miksi avustaja ei ”puolusta” heitä. Katsottiin myös, että sovittelijan kannattaisi olla ennen sovittelua yhteydessä asiamiehiin, jolloin hän saisi tietoa siitä, missä mennään.

Yksi vastaaja totesi, että sovittelija *ei saa painostaa eikä kiirehtiä*. Toisaalta useassa vastauksessa katsottiin, että sovittelijan tulisi eriateisesti painostaa osapuolia sovintoon ottaen huomioon erityisesti lapsen etu. Sovittelija ei saisi antaa periksi liian helposti. Yksi vastaaja toivoi sovittelijan painostavan osapuolia sovintoon ”uhkaamalla” heitä rivien välistä jollain vaihtoehdolla, johon oikeus saattaisi päättyä.

Johtopäätöksiä

Lakimiesavustajien palaute sovittelijoiden toiminnasta on pääosin varsin myönteinen, erityisesti ottaen huomioon se, että sovittelutoiminta on monessa käräjäoikeudessa vasta alkuvaiheessa ja tuomarit vasta opettelevat rooliaan sovittelijana. Lakimiesavustajien sovitteluymmärryksen lisääntymistä osoittaa se, ettei kehittämishetimituksissa juurikaan ollut toiveita siitä, että sovittelijat toimisivat sovittelussa enemmän vanhempien ratkaisuja ohjaten tai valmiita vaihtoehtoja ehdottaen (evaluatiivisemmin). Tällaisia ajatuksia on aiemmin jonkin verran noussut esiin lakimiesavustajien kanssa pidetyissä keskustelutilaisuuksissa.

Lakimiesavustajien vastausten perusteella sovittelijoiden toiminta sovittelussa on riittävän aktiivista, mutta he osaavat kuitenkin antaa tilaa vanhemmille puhua. Kokemus siitä, että sovittelija olisi painostanut vanhempia sovintoon, ei ole yleinen. Kuitenkin on syytä kiinnittää huomiota siihen, että lähes puolella lakimiesavustajista oli kokemus tällaisesta tilanteesta.

Osittain kehittämissajatukset olivat samoista teemoista erisuuntaisia. Tämä on näkynyt selvästi myös lakimiesavustajien kanssa pidetyissä palavereissa. Palautteen perusteella sovittelijoiden on kuitenkin aihetta kiinnittää huomiota prosessinjohtoon sovittelussa. Sovittelija tulee huolehtia sovittelussa käytävän keskusteluilmapiirin säilymisestä turvallisena ja asiallisena. Lisäksi tulee kiinnittää erityistä huomiota tasa-puolisuuteen ja puolueettomuuteen.

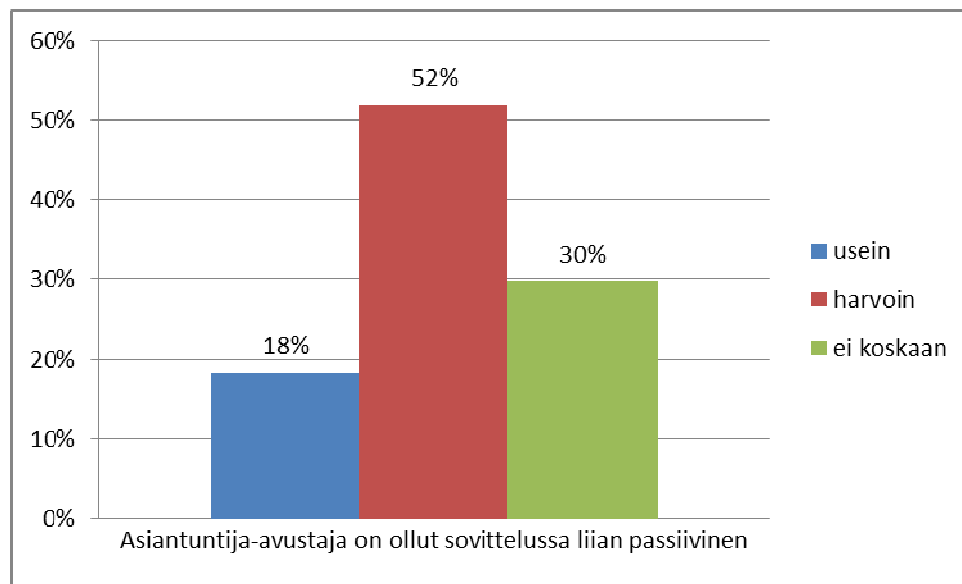
Lakimiesavustajien näkemyksissä sovittelijalta vaadittavista ominaisuuksista korostuivat kokeneisuus lapsiasioiden käsittelijänä, kyky erottaa sovittelijanrooli ja tuomarinrooli toisistaan, empaattisuus, herkkyyys sekä kärsivällisyys.

Sovittelijoiden suhtautumisessa lakimiesavustajiin näyttäisi olevan parantamisen varaa. Tilanne on kuitenkin kehittynyt huomattavasti positiivisempaan suuntaan sovittelukokeilun alkuaikoihin verrattuna. Pääosin sovittelijat ymmärtävät lakimiesavustajien suuren merkityksen sovittelussa ja osaavat arvostaa hänen panostaan. Siitä muodostaa poikkeuksen se muutamissa käräjäoikeuksissa omaksuttu käytäntö, ettei lakimiesavustajan anneta istua asiakkaansa vieressä, vaan hänet ohjataan istumaan taustalle työparin ja vanhempien muodostaman piirin ulkopuolelle. Tosin joissakin käräjäoikeuksissa tämä johtuu liian ahtaista sovittelutiloista.

12.10 Asiantuntija-avustajan sovittelijantaidot lakimiesavustajien silmin

Lakimiesavustajille annettiin valittavaksi joukko valmiita vastausvaihtoehtoja, minkä lisäksi he saivat vapaasti arvioida asiantuntija-avustajan sovittelutaitoja.

Vajaa puolet lakimiesavustajista oli sitä mieltä, että asiantuntija-avustaja oli ollut harvoin liian passiivinen sovittelussa. Kuitenkin noin viidesosa katsoi, että näin oli tapahtunut usein. Vain 30 prosenttia vastasi, ettei asiantuntija-avustaja ollut koskaan ollut liian passiivinen.

Yhtä vastaajaa lukuun ottamatta kaikkien mielestä asiantuntija-avustaja oli antanut vanhemmille riittävästi tilaa puhua joko aina tai yleensä.

Valtaosan (69 %) kokemuksen mukaan asiantuntija ei ollut koskaan painostanut osapuolia sovintoon. Muiden mielestä näin oli käynyt harvoin. Kenenkään vastaajan mielestä painostamista ei ollut esiintynyt usein.

Lakimiesavustajat toivat esiin runsaasti toiveita ja ehdotuksia asiantuntija-avustajien toiminnan kehittämiseksi.

Vapaissakin vastauksissa moni vastaaja kohdisti kritiikkiä asiantuntija-avustajien *passiivisuuteen ja varovaisuuteen* sovittelussa. Katsottiin myös, että asiantuntija-avustajien tulisi työskentelyssään nykyistä enemmän korostaa ratkaisukeskeisyyttä, pelkkä ongelmien käsittely ei riitä. Yleisesti katsottiin, että asiantuntija-avustajien tulisi ottaa isompi vastuu omasta roolistaan, koska he edustavat sovittelussa lapsen ääntä. Asiantuntija-avustajan tulisi uskaltaa vahvemmin tuoda esiin lapsen näkökulmaa ja lapsen etua, koska vanhemmat arvostavat ja kuuntelevat asiantuntija-avustajien näkemyksiä. Toisaalta joskus asiantuntija-avustajan toiminnassa oli näkynyt liiallinen rutinoituneisuus ja siitä seurannut lapsen etuun liittyvien kysymysten yleistämistä.

Muutamassa vastauksessa pidettiin ongelmana asiantuntija-avustajan *liiallista aktiivisuutta*. Asiantuntija-avustaja oli saattanut ottaa itselleen sovittelun puheenjohtajan roolin tai olla niin paljon äänessä, ettei vanhemmille ollut jäänyt tilaa ilmaista käsityksiään ja tunteitaan. Joskus asiantuntija-avustajan liian voimakas kannanotto oli vaikeuttanut sovinnon saavuttamista.

Muutamassa vastauksessa tuotiin esiin, että vanhempi oli asiantuntija-avustajan toiminnan johdosta tuntenut itsensä *painostetuksi*. Toisaalta taas muutamassa vastauksessa asiantuntija-avustajan toivottiin painostavan vanhempia lapsen edun mukaiseen ratkaisuun.

Suurimmassa osassa vastauksia esitettiin toivomus siitä, että asiantuntija-avustaja toisi sovittelussa *enemmän esiin lapsen* etua yleisellä tasolla (ns. psykoedukaatio). Useassa vastauksessa katsottiin, että asiantuntija-avustajien tulisi selkeämmin tuoda esiin, ellei vanhempien suunnittelema ratkaisu ole lapsen edun mukainen. Asiantuntija-avustajien tulisi myös nykyistä enemmän haastaa vanhempia miettimään lastensa tarpeita. Lapsen etu tulisi asettaa vanhempien välisen tasapuolisuuden edelle.

Vastauksissa toivottiin asiantuntija-avustajien tuovan esille myös lapsen ajantajua ja muistia eri ikävaiheissa ja sitä, mikä on suositeltava tapaamistiheys eri ikäisille lapsille. Vanhemmille tulisi kertoa, miten eri ratkaisuvaihtoehdot voivat vaikuttaa lapseen tämän ikä huomioon ottaen. Asiantuntija-avustajien tulisi tuoda vahvemmin esiin, että lapsi tarvitsee kumpaakin vanhempaansa. Heidän tulisi myös puuttua asiaan, jos vanhemmalla on jokin asenne tai kasvatustapa, joka voi vaikuttaa kielteisesti lapsen kehitykseen.

Osa vastaajista toivoi asiantuntija-avustajien ottavan selkeämmin kantaa siihen, mikä käsiteltävänä olevassa tapauksessa on lapsen edun mukaista. Toisaalta muutama vastaaja kritisoi sitä, että asiantuntija-avustaja oli ottanut voimakkaita kantoja asiaan.

Vastauksissa korostettiin, että asiantuntija-avustajan tehtävä *vaatii ammattitaitoa*. Asiantuntija-avustajille toivottiin lisää koulutusta, asiantuntemusta ja erityisesti psykologista osaamista. Toivottiin myös, että asiantuntija-avustajilla olisi tietämystä kansainvälisistä tutkimuksista ja kokemuksista.

Johtopäätökset

Keskeistä lakimiesavustajien palautteessa olivat arviot asiantuntija-avustajien toiminnasta lapsen edun esiintuojina. Vastaukset osoittivat, että suurin osa lakimiesavustajista on hyvin ymmärtänyt, että asiantuntija-avustajan tehtävä on saada vanhemmat miettimään soviteltavia kysymyksiä lapsen edun näkökulmasta. Jotta

ratkaisu syntyisi vanhempien oman ymmärryksen perusteella, asiantuntija-avustajien ei pidä antaa heille valmiita vastauksia. Kaikki lakimiesavustajat eivät kuitenkaan näytä sisäistäneen tätä, sillä osa vastaajista toivoi asiantuntija-avustajien asiantuntijuutensa perusteella ottavan selvemmin kantaa soviteltavaan asiaan.

Asiantuntija-avustajien ammattitaito sinänsä ei saanut lakimiesavustajilta moitteita, mutta paljon kritiikkiä annettiin asiantuntija-avustajien liiallisesta passiivisuudesta ja varovaisuudesta. Tuomareiden ja asiantuntija-avustajien on syytä pohtia tätä palautetta yhdessä. On aihetta avoimesti keskustella, miten asiantuntija-avustajat itse kokevat oman roolinsa ja toimintansa sovittelussa ja miten tuomarit sen näkevät.

Toisaalta on mahdollista, että lakimiesten arvio asiantuntija-avustajien passiivisuudesta perustuu osittain heidän liiallisiin odotuksiinsa asiantuntija-avustajia kohtaan. Tällaista ilmeni sovittelukokeilun aikana.⁸¹ Osa palautteesta voi johtua myös siitä, että lakimiesavustajat eivät täysin ymmärrä asiantuntija-avustajien toisenlaista työskentelytapaa. Asiantuntija-avustajien tapa ilmaista asiat, heidän sanavalintansa ja jopa äänenkäyttönsä on usein erilaista kuin lakimiehillä. Asiantuntija-avustajien pehmeämpi tapa toimia ei ole osoitus heidän varovaisuudestaan.

Jonkin verran kritiikkiä tuli myös asiantuntija-avustajan liiallisesta aktiivisuudesta ja pääroolin ottamisesta sovittelussa. Hyvänä ei pidetty myöskään sitä, että asiantuntija-avustaja ottaa liian vahvasti kantaa asiaan.

12.11 Lakimiesavustajan rooli sovittelussa

Vastaajista 85 prosenttia ilmoitti olevansa tyytyväinen omaan rooliinsa sovittelussa.

Avustajat perustelivat laajasti omaa rooliaan sovittelussa.

Vastauksista näkyi, että valtaosa oli sisäistänyt hyvin roolinsa sovittelussa ja ymmärtänyt sen erilaisuuden oikeudenkäyntiin verrattuna. He näkivät roolikseen pysytellä sovittelutilanteessa taustalla ja antaa tilaa vanhemmille puhua itse. Suurin osa avustajista ei kuitenkaan kokenut itseään passiiviseksi, vaan sovittelun aktiiviseksi kuuntelijaksi ja seuraajaksi. Roolin todettiin myös vaihtelevan jutun laadun mukaan. Pääsääntöisesti avustajat kokivat olevansa hyödyllisiä päämiehensä kannalta.

Pieni osa koki sovittelun turhauttavaksi, koska lakimiesavustajalla ei ollut heidän mielestään sovittelussa mitään roolia tai rooli oli liian passiivinen. Joku epäili, onko avustaja ylipäänsä sovittelussa tarpeellinen. Nämä vastaajat katsoivat, että lakimiesavustajan roolia tulisi vahvistaa.

Sovittelua pidettiin myös turhauttavana sen vuoksi, että se vei liikaa aikaa muilta töiltä. Yksi totesi sovittelun olevan pitkäväteistä, kun ei lähdetä ratkaisujen etsimiseen.

---

⁸¹ Kokeilun aikana ilmeni, että osa lakimiesavustajista odotti asiantuntija-avustajien antavan erityistietämyksensä perusteella valmiita vastauksia siitä, mikä kyseisessä jutussa on lapsen edun mukainen ratkaisu. Ohjausryhmän loppuraportti 2013, s. 48.

Lakimiesavustajan tehtävistä sovittelussa moni piti tärkeänä *asiakkaan valmistelusta sovitteluun*. Tämä tarkoitti muun muassa sovittelusta kertomista ja vaikuttamista asiakkaan asenteisiin toista vanhempaa kohtaan.

Suurin osa näki sovittelussa tehtäväkseen *edistää sovinnollisuutta ja tukea omaa päämiestään* sovinnollisen ratkaisun löytämisessä. Yleisesti tuotiin esiin, että avustajan tehtävänä on huolehtia päämiehensä edusta muun muassa

- antamalla hänelle informaatiota laista ja oikeuskäytännöstä
- neuvottelemalla päämiehensä kanssa tauoilla
- huolehtimalla siitä, että päämies saa sanottua sanottavansa ja tulee ymmärretyksi
- varmistamalla, että päämies ymmärtää, mitä on sopimassa
- toimimalla sovittelussa vanhemman tukena ja rauhoittamalla häntä,
- motivoimalla vanhempaa sovintoon
- sitouttamalla vanhempaa saavutettuun sovintoon
- tuomalla erillisneuvotteluissa esiin asioita, joita asiakas ei saa sanotuksi
- tuomalla realismia asiakkaan toivomuksiin

Iso osa vastaajista toi esiin aktiivista rooliaan erilaisten *ratkaisuvaihtoehtojen esittäjänä* ja *uusien näkökulmien esiintuojana*. Lisäksi avustajilla nähtiin olevan iso rooli *elatuskysymyksistä* sovittaessa.

Valtaosa lakimiesavustajista (93 %) oli aina tai usein tyytyväinen yhteistyöhön toisen osapuolen lakimiesavustajan kanssa.

Vastausten perusteluissa tuotiin esiin seuraavia seikkoja:

Valtaosa oli *tyytyväinen* toisen osapuolen avustajan toimintaan sovittelussa ja koki toisen lakimiesavustajan ymmärtävän oman roolinsa ja tukevan sovinnollisuutta. Yhteistyön nähtiin parhaimmillaan olevan avoimuutta ja lakimiesavustajien samansuuntaista toimintaa lapsen ja vanhempien edun mukaisen ratkaisun löytämiseksi. Toistuvasti tuotiin myös esiin, että kummankin avustajan panos vaikuttaa keskeisesti sovittelun onnistumiseen.

Kuitenkin vapaissa vastauksissa annettiin paljon *kritiikkiä* siitä, että osa avustajista ajaa sovittelussakin päämiehensä asiaa samalla tavalla kuin oikeudenkäynnissä. Muutama totesi, että kaikki avustajat eivät tunne sovittelumenettelyä lainkaan. Osa avustajista unohtaa, ettei sovinto ole itsetarkoitus. Osa vastaajista oli kokenut jotkut vastapuolen avustajista liian passiivisiksi sovittelussa. Kielteisiä kokemuksia oli myös lakimiesavustajista, jotka

- olivat hyökkäviä
- olivat liian paljon äänessä
- puuttuivat sovitteluun
- provosoivat ja tukivat riitelyä
- katsoivat menneisyyteen
- olivat tulleet valmistautumattomana sovitteluun

”Tiikerit pois oikeussalista”, kuului yksi näkemys.

12.12 Tuomareiden näkemyksiä lakimiesavustajien toiminnasta sovittelussa

Tuomareille suunnatussa kyselyssä valtaosa tuomareista katsoi lakimiesavustajien toiminnan tukevan sovittelua usein (70 %) tai melko usein (20 %). Kolmen vastaajan mielestä lakimiesavustajat tukevat sovittelua aina ja vain viiden tuomarin mielestä harvoin.

Kaikki katsoivat, että suurin osa lakimiesavustajista on sisäistänyt roolinsa sovittelussa, toimii rakentavasti ja osaa tukea sovinnon saavuttamista. Erityisesti kokemuksen lisääntyminen ja koulutus ovat tuomareiden mukaan vaikuttaneet myönteisesti lakimiesavustajien toimintaan sovittelussa.

”Lakimiesavustajat ovat hämmästyttävän hyvin omaksuneet erilaisen roolinsa. Jopa monet änkyrät ovat löytäneet itsestään uuden puolen.”

”Kokemuksen myötä lakimiesavustajat ovat löytäneet toimivat menettelytavat päämiehen kannustamiseksi sovintoon. Eron huomaa erityisesti silloin, kun sovitteluun eksyy kokematon avustaja, joka pyrkii prosessamaan asiassa.”

Toisaalta monessa vastauksessa tuotiin esiin, että lakimiesavustajien toiminnassa on avustajakohtaisia eroja. Lisäksi saman avustajan toiminta voi vaihdella sovittelusta toiseen:

”On kokemuksia siitä, että sama avustaja antaa jossain jutussa ratkaisevan tuen sille, että sovinto syntyy kun taas sitten jossain toisessa jutussa avustajan kannanotto voi olla ratkaiseva sille, että sovintoa ei synny.”

Lakimiesavustajien toiminnassa nähtiin edelleen myös ongelmia, vaikkakin se koskee vain pientä osaa avustajia. Vastausten mukaan pieni osa lakimiesavustajista toimii sovittelua haittaavasti. Erityisesti sellaiset lakimiesavustajat, joilla ei ole kokemusta sovittelusta, eivät aina ymmärrä omaa rooliaan. Selvästi yleisin ongelma lakimiesavustajien toiminnassa on se, että he pyrkivät ajamaan päämiehensä asiaa kuten oikeudenkäynnissä. Muutama tuomari toi esiin lakimiesavustajan liiallisen passiivisuuden.⁸²

”Lakimiesavustajat eivät osaa antaa periksi vaatimuksistaan, vaikka kysymys ei ole heidän omista intresseistään.”

”Pääasiassa avustajat ovat sitoutuneita sovitteluun. Poikkeuksiakin on, esimerkkinä avustajan marssiminen ulos sovittelusta kovaäänisesti pauhaten ja menettelyä solvaten päämiehen jäädessä sitä jatkamaan.”

Suurin osa tuomareista katsoi, että lakimiesavustajat valmistautuvat sovitteluun riittävästi. Kuitenkin lähes puolet (41 %) toivoi lakimiesavustajien valmistautuvan paremmin. Useimmiten tuomarit toivoivat lakimiesavustajan valmistelevan päämiestään paremmin sovitteluun ja sovittelun ideaan. Lisäksi toivottiin, että avustaja puhuisi

⁸² Tuomareilla on kokemuksia jopa sellaisesta, että lakimiesavustaja saattaa sovittelussa tehdä kannettavalla tietokoneella muita töitään.

etukäteen päämiehensä kanssa realiteeteista. Lakimiesavustajan edellytettiin myös tuntevan voimassa olevat järjestelyt lasten asioiden osalta eli selvittävän, millaisia sopimuksia tai oikeuden päätöksiä lapsen asemasta oli tehty.

12.13 Lakimiesavustajan roolin merkitys sovittelussa

Lähes kaikki lakimiesavustajat (91 %) pitivät rooliaan sovittelussa tärkeänä. Vain muutama oli toista mieltä.

Vapaissa vastauksissa lakimiesavustajan rooli merkitys ilmeni siinä, että avustaja

- on asiakkaan tukena
- varmistaa, että asiakas ei tee väsyneenä sopimusta, johon ei oikeasti sitoudu
- auttaa sopimuksen muotoilussa ja rakentamisessa
- antaa informaatiota ja avaa asiakkaalle sopimusvaihtoehtojen merkityksiä
- kertoo asiakkaalle, mitä oikeudenkäynti merkitsisi
- on heikomman osapuolen tukena
- rohkaisee ja kannustaa päämiestään
- tuo läsnäolollaan asiakkaalle turvallisuudentunnetta
- tuntee asiakkaan taustat
- on luonut asiakkaaseen luottamussuhteen
- auttaa asiakasta valmistautumaan sovitteluun
- tuo realismia asiakkaan näkemyksiin ja vaatimuksiin
- etsii aktiivisesti ratkaisuvaihtoehtoja
- varmistaa sovintosopimuksen muotoilun oikeellisuuden
- vaikuttaa päämieheensä, rohkaisee
- huolehtii asiakkaansa oikeusturvasta ja hänen etunsa toteutumisesta
- erityisesti psykososiaalisissa riidoissa valvoo päämiehensä ja lapsen etua
- vaikuttaa suuresti siihen, sovitaanko asia ja miten sovitaan
- hillitsee ja rauhoittaa päämiestään
- huolehtii, että kaikki keskeiset seikat tulevat keskusteluun ja sopimukseen
- huolehtii, että päämies ymmärtää, mitä on sopimassa
- toimii päämiehensä juridisena neuvonantajana

Valtaosa (95 %) koki voineensa olla asiakkaansa apuna ja tukena sovittelussa. Moni kertoi saaneensa asiakkailtaan positiivista palautetta ja kiitosta toiminnastaan sovittelussa.

Vapaat vastaukset menivät paljolti päällekkäin edellisen kohdan vastausten kanssa. Lisäksi moni avustaja kertoi, että kaikki sovittelut, joissa he olivat olleet mukana, olivat päättyneet sovintoon. Osa toi esiin, että saavutetut sovinnot olivat olleet sekä lapsen että oman päämiehen edun mukaisia.

Vastaajista suurin osa (63 %) piti mahdollisena sitä, että asiakas menee ilman avustajaa sovitteluun, esimerkiksi tilanteessa, jossa sovittelupäivä ei sovi avustajalle tai raha muodostuu ongelmaksi.

12.14 Lakimiesavustajien näkemyksiä huoltoriitojen sovittelusta

Suurin osa lakimiesavustajista toi vapaissa kommenteissaan esiin tyytyväisyyttään uuteen sovittelumenettelyyn ja korosti sitä, että sovittelu on lapsen ja vanhempien kannalta paras käsittelyvaihtoehto. Asiantuntija-avustajan osallistuminen sovitteluun koettiin suureksi edistysaskeleeksi. Valtaosalla oli positiivisia kokemuksia sovittelusta. Lakimiesavustajat toivat esiin muun muassa, että

- sovittelu oli saanut aikaan vanhempien suhteiden ja vuorovaikutuksen parane-
mista
- sovittelija ja asiantuntija-avustaja olivat osanneet ottaa keskusteluun perheen
arjen ja jokapäiväisen elämän kysymykset
- sovittelu säästää yhteiskunnan ja vanhempien kustannuksia
- sovittelu tuomioistuimessa on arvovaltaista, mikä saa vanhemmat sopimaan
- on hyvä, että tuomaritkin ovat huomanneet, että sopimukseen pääseminen edel-
lyttää sinnikästä ja pitkäjänteistä työskentelyä
- sovittelu nopeuttaa asian käsittelyä oikeudenkäyntiin verrattuna
- sovittelu on osoittautunut yllättävän toimivaksi myös mahdottomilta näyttäneissä
tilanteissa
- sovittelu antaa vanhemmille tilaisuuden kuulla ja tulla kuulluksi, jolloin tunnetason
solmuja voidaan saada ratkotuksi

Seurantaryhmän tuomareille tekemä kysely tukee lakimiesavustajien myönteistä suhtautumista sovitteluun. Valtaosa kyselyyn vastanneista tuomareista (93 %) kertoi oman alueensa lakimiesavustajien suhtautuvan sovitteluun pääosin myönteisesti. Vain kuusi vastaajaa arveli lakimiesavustajien suhtautuvan sovitteluun varaukselli-
sesti. Kukaan ei katsonut lakimiesavustajien suhtautuvan sovitteluun kielteisesti.

Tuomarit arvioivat keskeiseksi syyksi lakimiesavustajien aiempaa myönteisemmälle suhtautumiselle ennen muuta sen, että sovittelua on määrätietoisesti tehty tunnetuk-
si ja pidetty esillä. Myös lakimiesavustajien kanssa pidetyt yhteiset palaverit ja tiedon
lisääntyminen ovat edistäneet sovittelumenettelyn hyväksyttävyyttä lakimiesavustaji-
en keskuudessa. Lisäksi hyvät tulokset ja kokemukset ovat olleet omiaan lisäämään
myönteisyyttä.

*”Pääasiassa jokainen lakimiesavustaja on yllättynyt positiivisesti sovitte-
lusta.”*

*”Avustajat ovat huomanneet, että heille on haus Kempaa, kun sovittelija ja
asiantuntija-avustaja takovat asiakkaalle järkeä päähän.”*

Muutama vastaaja arveli lakimiesavustajien suhtautumisen olevan varauksellista.

*”Oikeusaputoimisto (osa porukasta) ilmeisesti vähän nihkeä. Kokevat
vievän liikaa kallista aikaa, kun ”jaaritellaan” konflikteista.”*

”Nuoremmat myönteisiä. Mitä vanhempi, sitä varauksellisempi.”

Lakimiesavustajat näkivät sovittelussa myös parantamisen varaa. Vastauksissa kat-
sottiin muun muassa, että

- tuomari ei saisi koskaan sanoa, että ”tämä juttu sopii sovitteluun”, koska osapuolet saattavat silloin kokea veloitteekseen mennä sovitteluun
- kaikki jutut eivät sovi sovitteluun
- sovitteluun on tullut myös vääriä juttuja, jolloin tehty sopimus ei ole ollut lapsen edun mukainen
- sovittelua ei tulisi jatkaa kohtuuttoman pitkään, jos on nähtävissä, että sovintoa ei synny
- sovittelijaksi ei pitäisi kelpuuttaa tuomareita, joilla ei ole riittävästi empaattisuutta ja joustavuutta
- sovittelijoiden tulisi paremmin tiedostaa sovittelun ja oikeudenkäynnin erot.
- sovittelussa ei saa olla ratkaisupakkoa
- oikeudenkäynnissä ei tulisi käyttää sovitteluun liittyviä menettelytapoja.
- sovittelijoilla tulisi olla hyvä koulutus.
- sovittelijoiden tulisi osata tunnistaa osapuolten välinen vallan epätasapaino.
- oikeusaputoimistojen tuloksellisuuden mittausjärjestelmä ei kannusta sovinnollisuuteen.
- saavutettu sovinto tulisi heti kirjata näkyviin fläppitaululle ja käydä läpi yhdessä osapuolten kanssa
- tietoa sovittelusta tulisi tuoda vanhemmille nykyistä enemmän
- sovittelun tulisi olla ilmaista kaikille. Sovitteluun tulisi myöntää aina oikeusapu.
- tuomarit, asiantuntija-avustajat ja lakimiesavustajat tulisi kouluttaa yhdessä
- psykososiaalisissa tapauksissa sovittelun mahdollisuutta ei pitäisi torjua automaattisesti, vaan harkita tapauskohtaisesti
- keskeinen este sovittelun laajemmalle käytölle ovat lakimiesavustajien asenteet
- sovittelun tulisi olla pakollinen kaikissa riita-asioissa

Kriittisiäkin näkemyksiä esitettiin:

- tuomareiden perustyössään omaksuma jäykkyys näkyy vielä sovitteluissa
- sovittelu ei ole mikään autuaaksi tekevä menettely. Sovitteluita myös epäonnistuu ja sovitut jutut voivat riitautua uudelleen
- sovitteluun menee juttuja, jotka aikaisemmin sovittiin ilman sovittelua
- harmittavasti joillain paikkakunnilla lapsiasiat veivataan väkisin folloiksi, vaikka tavallinen tuomioistuinsovittelu olisi parempi menettely.

Johtopäätöksiä

Samoin kuin nyt tehdyissä seurantaryhmän kyselyissä, myös kaikissa aiemmissa tuomareilta ja lakimiesavustajilta itseltään saaduissa palautteissa keskeiseksi ongelmaksi lakimiesavustajien toiminnassa on noussut se, etteivät he aina osaa erottaa toisistaan rooliaan oikeudenkäynnissä ja rooliaan sovittelussa. Siitä seuraa se, että he pyrkivät sovittelussa ajamaan päämiehensä asiaa samalla tavalla kuin oikeudenkäynnissä. Tämä on korjattavissa vain informaatiolla, koulutuksella, yhteisillä keskustelutilaisuuksilla ja tuomareiden yksittäisissä sovitteluissa antamalla palautteella. Työpari voisi harkita, olisiko paikallaan sovittelun jälkeen lyhyesti keskustella lakimiesavustajien kanssa. Se toisi sovittelumenettelyyn avoimutta ja auttaisi myös työparia näkemään sovittelun osapuolten ja lakimiesavustajien näkökulmasta.

Vaikka sovittelu on vapaamuotoista menettelyä, se edellyttää myös valmistautumista. Lakimiesavustajalla on oma keskeinen roolinsa asiakkaansa valmistelemissa

istuntoon. Tässä suhteessa tuomarit toivoivat selvää parannusta lakimiesavustajien toimintaan. Lakimiesavustajan pitäisi aina ennen sovitteluun tulemistä varmistua siitä, että hänen asiakkaansa ymmärtää mihin menettelyyn hän on menossa ja että hän valmis sovinnollisen ratkaisun etsimiseen.

13 Kouluttautuminen sovittelijaksi ja asiantuntija-avustajaksi

13.1 Yleistä

Sovittelijana toimiminen on vaativaa. Sovittelun teoreettisen tuntemisen lisäksi se edellyttää käytännön sovittelutaitoja. Ilman koulutusta, harjoittelua ja riittävän pitkää sovittelukokemusta ei yleensä ole mahdollista kehittyä hyväksi sovittelijaksi.⁸³

Oikeusministeriö on järjestänyt tuomareille yleistä riita-asioiden tuomioistuinsovitte- lukoulutusta vuodesta 2007 lukien. Koulutukseen kuuluu kolmipäiväinen peruskoulu- tus, joka sisältää sekä teoriaa että rooliharjoituksia. Peruskoulutukseen on osallistu- nut satoja kärjätuomareita. Lisäksi muutaman kerran on järjestetty sovittelun syven- tävä jatkokoulutus.⁸⁴

Asiantuntija-avusteinen huoltoriitasovittelu perustuu työparityöskentelyyn, jossa eri- laisten koulutus- ja ammattitaustojen asiantuntemus yhdistyy toisiaan täydentäväksi yhteistoiminnaksi. Tämä edellyttää työparilta harjoittelua ja tutustumista toistensa työtapaan. Koulutuksen merkitys korostuu, koska kukin ammattiryhmä joutuu opette- lemaan uudenlaisen ammatillisen roolin ja toimintatavan. Ilman koulutusta syntyy riski siitä, että työntekijät siirtävät perustyönsä toimintamallit sovitteluun. Tuomareille roolinvaihdos on suuri ja sovittelun oppiminen vaativaa. Myös asiantuntija-avustajilla on paljon opittavaa. Vaikka osa asiantuntija-avustajista on aiemmin työskennellyt perheasiain- tai täytäntöönpanosovittelijana, tuomioistuinsovittelun erityispiirteet ja toimintatavat ovat heillekin uusia.

13.2. Oikeusministeriön järjestämä huoltoriitojen sovittelukoulutus

Oikeusministeriö järjesti vuosina 2010–2014 kaikille huoltoriitojen sovittelukokeiluun osallistuneille tuomareille ja asiantuntija-avustajille koulutuksen tehtävään. Keväällä 2014 koulutettiin ne sovittelijat ja asiantuntija-avustajat, jotka aloittivat sovittelutyönsä menettelyn tultua lakisääteiseksi. Seuraava peruskoulutusjakso järjestettiin kevään ja syksyn 2015 aikana. Kaiken kaikkiaan huoltoriitojen sovittelukoulutuksen on käy-

⁸³ Lakivaliokunta korosti tuomareille järjestettävän koulutuksen merkitystä muun muassa sen vuoksi, että sovittelu- menettelyssä korostuvat toisenlaiset neuvottelu- ja vuorovaikutustaidot kuin varsinaisessa riita-asiain oikeuden- käynnissä. LaVM 4/2005, s. 3.

⁸⁴ Sloveniassa tuomioistuinsovittelijan peruskoulutus kestää 63 tuntia, minkä lisäksi on vuosittain kahden päivän pakollinen lisäkoulutus. Kilpeläinen 2013, s. 6.

nyt 180 tuomaria ja 159 asiantuntija-avustajaa. Lisäksi vuonna 2014 oikeusministeriö järjesti kaksi huoltoriitojen sovittelukoulutusta julkisille oikeusavustajille.

Koulutuksen sisältö ja kouluttamistavat ovat muotoutuneet osana kokeilua, sillä etukäteen ei ollut olemassa valmista koulutusaineistoa, vaan sitä luotiin ja muokattiin sitä mukaa kun kokeilutoiminta toi kokemuksia ja nosti esiin tarpeita. Alussa koulutus kesti yhdeksän koulutuspäivää, mutta kokemusten karttuessa se tiivistyi kuuden päivän koulutuskokonaisuudeksi. Oikeusministeriön koulutusyksikkö on suunnitellut huoltoriitojen sovittelukoulutuksen alusta asti tiiviissä yhteistyössä tuomioistuimia, sosiaalitoimea ja psykologeja edustaneen koulutuksen suunnittelutyöryhmän kanssa. Koulutus on ollut sekä sisällöltään että muodoltaan uutta oikeusministeriön hallinnonalalla. Palaute koulutuksista on ollut poikkeuksellisen positiivista. Erityisenä ansiona on pidetty koulutuksen kytkeytymistä sekä teoreettisiin periaatteisiin että käytännön toimintatapoihin. Koulutettavat ovat osallistuneet koulutuksiin kiitettävän aktiivisesti ja motivoituneina.

13.3 Huoltoriitojen sovittelukoulutuksen koulutuspolku

Kokemusten ja saadun palautteen pohjalta huoltoriitojen sovittelukoulutusta varten on rakennettu koulutuspolku, joka jokaisen sovittelijana ja asiantuntija-avustajana työskentelevän edellytetään käyvän läpi.⁸⁵ Koulutus on tuomareille ja asiantuntija-avustajille yhteinen ja kaikille vastikkeeton. Ennen huoltoriitasovittelukoulutusta suurin osa tuomareista käy myös yleisen tuomioistuinsovittelukoulutuksen, joka antaa heille valmiudet toimia riita-asioiden sovittelijoina.

Huoltoriitasovittelyn koulutuspolku on kokonaisvaltainen prosessi, jossa kytketään yhteen paikalliseen työympäristöön verkostoituminen ja harjoittelu, omatoiminen opiskelu ja valtakunnallisilla koulutuspäivillä saatava yhteinen koulutus.

Koulutuksen tavoitteena on, että sen jälkeen koulutettava

- tuntee sovittelun teoriaa ja fasilitatiivisen sovittelumallin periaatteet
- ymmärtää oman roolinsa ja tehtävänsä sovittelussa
- osaa erottaa sovittelijan/asiantuntija-avustajan roolin muista työrooleistaan
- tuntee sovittelutekniikoita ja osaa ottaa niitä käyttöön käytännön sovittelutilanteissa
- ymmärtää sekä oikeudellisia että psykologisia lapsen edun tulkintoja
- tuntee lapsen oikeudet
- on saanut tietoa vanhemmuudesta, eroprosessista, lapsen eroreaktioista ja muista huoltoriitoihin liittyvistä teemoja

---

⁸⁵ Huoltolain sovittelua koskevissa esitöissä täsmennetään, ettei koulutus ole ammatillista koulutusta, jolla voitaisiin hankkia asiantuntija-avustajan pätevyys, vaan kyse on täydennyskoulutuksesta. Koulutuksen avulla on tarkoitus varmistaa asiantuntijatyon laatu ja valtakunnallinen yhtenäisyys. HE186/2013, s. 13–14.

- ymmärtää, mitä työskentely yhdessä toisen ammattiryhmän edustajan kanssa tarkoittaa
- on tekemiensä harjoitusten, sovittelujen seuraamisen ja opetusvideon perusteella saanut käsityksen siitä, miten sovittelua käytännössä tehdään

Koulutus muodostuu kahdesta seminaarista, teoriapäivästä, paikalliskoulutuspäivästä ja itsenäisestä sovittelujuttujen seuraamisesta. Ajallisesti nämä koulutuksen osat alueet muodostavat 6–8 päivän kokonaisuuden.

Koulutus alkaa kaksipäiväisellä *Lapsioikeutta ja -psykologiaa -seminaarilla*. Sen yhtenä tavoitteena on lisätä ymmärrystä lapsen edun tulkinnoista lapsioikeudellisen lainsäädännön, oikeuskäytännön ja -kirjallisuuden pohjalta. Sen lisäksi lapsen etua ja huoltoriitoihin liittyviä ilmiöitä käsitellään kehitys- ja perhepsykologisesta näkökulmasta. Seminaarilla on keskeinen merkitys, koska sovittelijan ja asiantuntija-avustajan velvollisuutena on huolehtia lapsen edun toteutumisesta sovittelussa.

Tämän jälkeen on yhden päivän mittainen *sovittelun teoriapäivä*, jonka tarkoituksena on antaa koulutettaville yleiskuva sovittelusta yleensä, fasilitatiivisen sovittelun periaatteista, tuomioistuinsovittelusta, ja sovittelijan työkaluista. Päivä on luentopainotteinen.

Koulutus jatkuu *paikallisesti*. Maa on jaettu neljään alueeseen (pääkaupunkiseutu, Länsi- ja Keski-Suomi, Itä-Suomi ja Pohjois-Suomi), joissa kussakin järjestetään samansisältöinen koulutuspäivä. Päivän aikana koulutettavat tutustutetaan huoltoriidan sovitteluun koulutusvideon avulla. Koulutuksesta huolehtivat huoltoriitasovitteluissa toimivat tuomarit ja asiantuntija-avustajat, jotka ovat saaneet oikeusministeriöltä ohjausta tehtävään.

Koulutettavien edellytetään ennen viimeistä seminaaria käyvän *seuraamassa* vähintään yhtä *huoltoriidan sovittelua* käräjäoikeudessa.

Viimeinen koulutusjakso on kolmipäiväinen *huoltoriitojen sovitteluseminaari*. Keskeinen teema on tuomarin ja asiantuntija-avustajan rooli ja tehtävät sovittelussa sekä työparityöskentely. Käytännön sovittelua ja työparityöskentelyä harjoitellaan rooliharjoituksissa. Lisäksi opetellaan erilaisten sovittelutekniikoiden käyttämistä. Asiantuntija-avustajien kanssa käsitellään heidän rooliaan sovittelussa ja tuomareiden kanssa huoltoriitasovittelun juridisia erityiskysymyksiä. Lisäksi käydään läpi sovitteluun kuuluvia erityiskysymyksiä kuten sovittelun esteitä ja psykososiaalisten huoltoriitojen erityispiirteitä. Myös lapsen oikeudet ja osallisuus ovat tärkeä koulutusteema.

13.4 Koulutustarve tulevaisuudessa

Kuluneen viiden vuoden aikana on havaittu, että sekä tuomareiden että asiantuntija-avustajien työtehtävät ja työpaikat vaihtuvat usein, minkä vuoksi tarve kouluttaa uusia on koko ajan olemassa. Koska sovittelijoita tai asiantuntija-avustajia ei voi kouluttaa ”varastoon”, järjestelmä edellyttää oikeusministeriöltä valmiutta järjestää peruskoulutusta riittävän usein. Tässä tarkoituksessa oikeusministeriö kartoittaa säännöllisesti käräjäoikeuksista sovittelijoiden ja asiantuntija-avustajien kouluttamisen tarvetta. Tällä hetkellä tavoitteena on järjestää huoltoriitojen sovittelun peruskoulutus joka toinen vuosi ja syventävä koulutus joka toinen vuosi.

Syventävää koulutusta tarvitaan tuomareiden ja asiantuntija-avustajien sovittelutaitojen sekä huoltoriitasovittelun menetelmien jatkuvaksi kehittämiseksi. Sovittelutyö perustuu käytännössä pitkälti tapauskohtaisesti sovellettaviin menetelmiin. Työ vaatii nopeaa reagointia tapauksittain vaihtuviin, monimuotoisiin ongelmakysymyksiin. Kun toimintaa ohjaavat vain yleiset toimintalinjat, työparin kehittyminen sovittelutyössä vaatii peruskoulutuksen lisäksi laajaa teoreettista asiantuntemusta sekä kokemuspäistä tietoa erilaisista menetelmistä ja käytänteistä. Jotta koulutus vastaisi käytännön tarpeita, on tärkeää kuunnella herkällä korvalla käräjäoikeuksien ja asiantuntija-avustajien toiveita koulutuksen sisällön suhteen.

Moniammatillinen syventävä koulutus lisää sovittelutoiminnan laatua ja tehokkuutta. Samalla se parantaa tuomareiden ja asiantuntija-avustajien työskentelyvalmiuksia sekä tukee työtyytyväisyyttä ja henkistä hyvinvointia. Syventävää koulutusta tarvitaan myös sovittelutoiminnalle valtakunnallisesti asetettujen tavoitteiden saavuttamiseksi, sillä koulutusten yhteydessä on mahdollista saada tietoa ja vaihtaa kokemuksia eri puolilla maata syntyneistä hyvistä käytänteistä ja menetelmistä.

Syventävää koulutusta on syytä järjestää säännöllisesti sekä valtakunnallisesti, alueellisesti että tuomioistuinyksiköiden sisällä. Valtakunnalliset sovittelupäivät ovat tarpeen erityisesti yhtenäisten toimintamallien edistämiseksi ja kokemusten laajalaiseksi vaihtamiseksi. Sovittelun eri osa-alueiden syventäminen edellyttää kuitenkin myös intensiivisempää ja yksilöllisempää koulutusta. Yksi syventävän kouluttautumisen muoto voisivat tulevaisuudessa olla alueelliset koulutustapahtumat, joissa kokeneet sovittelijat ja asiantuntija-avustajat toimivat koulutuksen suunnittelijoina, vetäjinä ja kouluttajina. Työparin henkilökohtaisten sovittelutaitojen kehittäminen edellyttää lisäksi kehittämistyötä myös käräjäoikeuksissa.

13.5 Koulutuksessa esiin nousseita ongelmia

Sovittelukoulutuksen vaatimat tila-, opettaja- ja harjoitusmäärät ovat poikkeuksellisen suuria oikeusministeriön muuhun koulutukseen verrattuna. Sovittelukoulutuksen luonne edellyttää runsasta harjoittelua ja taitojen kehittämiseen pyrkivää työskentelyä, minkä vuoksi työryhmätyöskentely ja rooliharjoitukset ovat koulutuksessa keskeisiä. Koulutuksen toteuttaminen on haastavaa ja edellyttää tarkkaa etukäteissuunnittelua.

Koulutuksiin on toistaiseksi saatu riittävästi kouluttajia ja vetäjiä, mutta se on vaatinut paljon työtä. Koulutusten sisällön suunnittelu on ollut muutaman henkilön varassa. Erityisesti asiantuntija-avustajia olisi kaivattu lisää koulutuksen suunnittelijoiksi ja kouluttajiksi. Asiantuntija-avustajien on kuitenkin vaikea irrottautua perustyöstään ja saada työnantajansa hyväksyntä paljon aikaa vievälle kouluttamiselle.

Tulevaisuudessa tarvitaan uusia tuomareita ja asiantuntija-avustajia ottamaan vastuu sovittelukoulutusten suunnittelusta ja toteuttamisesta. Oikeusministeriö onkin jo saanut lähinnä tuomareita uusiksi paikalliskouluttajiksi, joiden toivotaan myöhemmin ottavan vastuuta myös valtakunnallisesta kouluttamisesta. On kuitenkin tärkeää, että myös asiantuntija-avustajat toimivat tasavertaisesti kouluttajina yhteisissä koulutuksissa.

Koulutuksiin on toisinaan ollut vaikea löytää kouluttajia juridisten teemojen ulkopuolelta. Vaikka maassa on ammattitaitoisia ja asiantuntevia kouluttajia, tiedon soveltaminen tuomioistuinsovittelun kontekstiin on ollut vaikeaa.

Oikeusministeriön koulutusyksikkö on pieni, mikä on asettanut haasteita huoltoriitojen sovittelukoulutuksen toteuttamiselle. Työmäärää on lisännyt se, että sosiaalitoimet eivät kuulu oikeusministeriön hallinnonalaan, minkä vuoksi yhteydenpito kuntiin on ollut aikaa vievää ja hankalaa. Tulevaisuudessa oikeusministeriö ei voi hoitaa yhteyksiä kuntiin, vaan koulutustarpeita ja koulutuksia koskevan tiedon on kuljettava käräjäoikeuksien kautta. Tämä tarkoittaa sitä, että käräjäoikeuksien on ennakoitava asiantuntija-avustajien tarve ja otettava vastuu siitä, että asiantuntija-avustajia koulutetaan riittävä ja oikea määrä. Lisäksi käräjäoikeuksien on huolehdittava siitä, että tieto koulutuksista kulkee ajoissa sosiaalitoimiin, jotta asiantuntija-avustajiksi haluavat ehtivät ilmoittautua koulutuksiin. Jotta tämä onnistuisi, on sekä käräjäoikeuksissa että sosiaalitoimessa oltava sovitteluasioita hoitavat vastuuhenkilöt.

Sovittelukoulutus on laaja ja edellyttää osallistujien sitoutumista. Kunnat ovat jonkin verran lähettäneet koulutuksiin sellaisia työntekijöitä, jotka eivät olleet selvillä koulutautumiseen liittyvästä velvoitteesta työskennellä asiantuntija-avustajana. Kaikki koulutuksiin ilmoittautuneet henkilöt eivät ole myöskään täyttäneet asiantuntija-avustajalle asetettuja pätevyysvaatimuksia. On ilmennyt, ettei kunnissa ole aina riittävästi perehdytty uuteen sovittelujärjestelmään ja koulutuksia koskeneisiin ohjeisiin. Toisinaan tieto koulutuksesta ei ole kulkenut kunnan sisällä tai kuntien välillä. On käynyt myös niin, etteivät kunnat ole koulutuksen jälkeen päässeet keskenään sopimukseen siitä, miten eri kunnista olevat asiantuntija-avustajat osallistuvat sovittelutyöhön. Tästä on seurannut jo koulutettujen asiantuntija-avustajien jääminen pois käytännön sovittelutyöstä.

Edellä kerrottujen ongelmien välttämiseksi käräjäoikeuksien tulisi osaltaan lisätä järjestäjäkuntien tietoisuutta lain sisällöstä. Lisäksi kunnille tulisi tulevaisuudessa asettaa tiukemmat ehdot kunnan työntekijöiden osallistumisesta koulutuksiin. Kunnilta tulisi edellyttää, että asiantuntija-avustajiksi koulututtavat voivat työskennellä käräjäoikeudessa sovitteluavustajina tietyn ajan, vähintään kaksi–kolme vuotta. Ellei tämä toteudu, kunta voitaisiin velvoittaa maksamaan oikeusministeriölle asiantuntija-avustajan kouluttamisesta aiheutuneet kustannukset.

14 Sovittelun kehittämistyö käräjäoikeuksissa

14.1 Työparityöskentelystä ja sen kehittämisestä

Vaikka tuomarilla ja asiantuntija-avustajalla on oma roolinsa ja tehtävänsä sovittelussa, käytännössä he työskentelevät tasavertaisena työparina yhteisen päämäärän hyväksi. Yhteistyön sujuminen on olennaista sovittelun onnistumisen kannalta.

Sovittelukokeilun aikana tuomareiden ja asiantuntija-avustajien yhteistyö sujui hyvin.⁸⁶ Tilanne ei ole tältä osin muuttunut. Valtaosa asiantuntija-avustajista (89 %) kertoi kyselyssä, että yhteistyö tuomareiden kanssa toimii hyvin. Vain pieni osa (10 %) koki, ettei yhteistyötä ole riittävästi.

Asiantuntija-avustajien vapaissa vastauksissa antama palaute yhteistyöstä oli erittäin positiivista. Tuomareita arvostettiin työtovereina ja vastaavasti asiantuntija-avustajat kokivat myös itseään arvostettavan. Yhteistyön todettiin olevan luontevaa ja helppoa. Myös keskinäinen kunnioitus ja luottamus tuotiin esiin. Yhteistyötä kuvattiin aitona ja toimivana moniammatillisuutena.

Yhdessäkään vastauksessa ei tullut esiin, että asiantuntija-avustaja kokisi toimivansa alisteisessa asemassa suhteessa tuomariin. Päinvastoin asiantuntija-avustajien vastaukset vahvistavat sitä, ettei lain määrittämä jako sovittelijaan ja sovitteluavustajaan vaikuta käytännön sovittelutyöhön eikä rajoita asiantuntija-avustajan mahdollisuutta toimia tuomarin kanssa tasavertaisena sovittelijana.⁸⁷

Yhteistyön sujuminen ei kuitenkaan ole itsestään selvää. Työparit vaihtuvat jutusta toiseen ja uusia sovittelijoita ja asiantuntija-avustajia koulutetaan. Sovittelukokeilun aikana työparit kävivät jokaisen sovittelun jälkeen arviointikeskustelun, jossa työpari arvioi sitä, mikä sillä kertaa oli onnistunut ja missä olisi ollut parantamisen varaa. Arviointikeskusteluista koottu aineisto antoi runsaasti eväitä sovittelutyön kehittämiseksi ja kipukohtien tunnistamiselle.

Seurantaryhmä selvitti, onko arviointikeskusteluista syntynyt vakiintunut käytäntö vai ovatko ne jääneet työkiireiden jalkoihin. Tuomareille suunnattu kysely osoitti, että arviointikeskustelut ovat aktiivisessa käytössä ja muodostavat osan toimivaa yhteistyötä tuomarin ja asiantuntija-avustajan välillä. Yli puolet tuomareista kertoi käyvänsä työparinsa kanssa arviointikeskustelun aina, neljännes usein ja lähes neljännes melko usein. Moni totesi, että arviointikeskustelua käydään myös sovittelupäivän aikana pidettävillä tauoilla. Viisi tuomaria ilmoitti käyvänsä arviointikeskusteluja vain harvoin. Vain kaksi vastaajaa ilmoitti, ettei käy arviointikeskustelua koskaan.

Vastauksista näkyivät selvästi arviointikeskustelun hyödyt ja merkitykset. Tuomarit kertoivat syitä arviointikeskustelun käymiselle:

⁸⁶ Ohjausryhmän loppuraportti 2013, s. 57–60.

⁸⁷ Tyytyväisyys yhteistyöhön ja omaan rooliin huoltoriitasovittelussa ilmeni myös asiantuntija-avustajien sovittelukokemuksia arvioineessa sosiaalityön pro gradu-tutkimuksessa. Saarela 2015, s. 73–76.

- oppimisen edistäminen ja oman jaksamisen tukeminen
- itsensä kehittäminen sovittelijana
- onnistumisten/epäonnistumisten syiden arviointi
- sen arviointi, olisiko jotain pitänyt tehdä toisin tai enemmän
- tunteiden tuuletus ja paineiden purkaminen
- luottamuksen lisääminen työparin kesken
- työnohjauksellinen funktio
- palautteen saaminen ja antaminen
- kannustaminen
- hyvien kokemusten kerääminen ja käytäntöjen löytäminen
- sovittelun työstäminen pois mielestä

Keskeinen syy arviointikeskustelun käymiselle oli siis tavoite kehittyä sovittelijana. Keskustelussa käydään läpi sitä, mikä sujui hyvin ja seikkoja, jotka ehkä olisi pitänyt tehdä toisin. Keskustellaan myös onnistumisen ja epäonnistumisen syistä ja pyritään oppimaan niistä. Yhteisen keskustelun koettiin myös lisäävän luottamusta tuomarin ja asiantuntija-avustajan välillä.

”On tosi antoisaa peilata työparin näkökulmaa tapahtumiin.”

”Arvioidaan sovitteluun liittyneitä merkityksellisiä tekijöitä ja pyritään tunnistamaan lopputuloksen kannalta keskeiset tekijät ja hetket.”

Toinen keskeinen syy arviointikeskustelulle on sovittelun luomien paineiden ja tunteiden purkaminen, jotta ne eivät jää rasittamaan mieltä. Lisäksi molemminpuolinen kannustaminen auttaa jaksamaan uusiin sovitteluihin. Monet tuomarit toivovat ja pyytävät työpariltaan myös palautetta omasta toiminnastaan sovittelussa. Tässä suhteessa kyse on työnohjaukseen rinnastuvasta hetkestä työparin kanssa.

Syyksi siihen, ettei jälkikeskustelua käydä, kerrottiin väsymys pitkän sovittelupäivän jälkeen ja kiire. Muutama tuomari, joka ei ollut käynyt jälkikeskustelua, päätyi kuitenkin pohtimaan, että sellainen voisi kuitenkin olla merkityksellinen.

”Yleensä keskustelu jää sen vuoksi, että päivä on ollut pitkä ja on kiire jo lähteä töistä. Mielestäni keskustelu silti olisi aina paikallaan ja tulen myötävaikuttamaan siihen, että meillä sellainen otettaisiin laajasti käyttöön.”

14.2 Yhteiset palaverit

Lähes kaikki käräjäoikeudet (24) ilmoittivat pitävänsä säännönmukaisesti tuomareiden ja asiantuntija-avustajien yhteisiä palavereita. Asiantuntija-avustajat vahvistavat tämän omissa vastauksissaan. Tapaamisia pidetään yleensä pari kertaa vuodessa, toisin paikoin useamminkin. Vain muutama asiantuntija-avustaja kertoi, että yhteisiä palavereita ei ole.

Palavereissa kerrottiin pohdittavan sovitteluun liittyviä kysymyksiä ja samalla opittavan toisilta. Toisaalta vastauksista nousi esiin, etteivät yhteispalaverit läheskään aina tarkoita sovittelun sisällön miettimistä, kokemusten jakamista, työroolien pohtimista tai muuta työskentelyn kehittämistä. Pikemmin palavereissa käydään läpi erilaisia käytännön järjestelyitä.

Kunnille maksettavista korvauksista annetun asetuksen⁸⁸ perusteella valtio ei korvaa kunnalle asiantuntija-avustajien ja sovittelijoiden yhteispalaveriinkin käytettävää aikaa. Yhteispalaverit kuitenkin kuuluvat kiinteästi sovittelutyön kehittämiseen. Palaveriinkin käytettävän ajan tulisi kunnan panostus asiantuntijapalveluiden kehittämiseen samalla tavoin kuin kunta antaa aikaa sosiaalitoimessa tapahtuvaan sisäiseen kehittämistyöhön.

14.3 Sovittelun kehittämistyö

Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu on uusi työmuoto tuomioistuimissa. Se poikkeaa olennaisesti tuomarin työnkuvasta lainkäytössä. Myös asiantuntija-avustajille työskentely tuomioistuimissa on vierasta. Sen vuoksi hyvien toimintamallien ja työkäytäntöjen rakentaminen edellyttää kehittämistyötä. Parhaiden työkäytäntöjen löytäminen vaatii jatkuvaa kokemusten vaihtoa ja pohdintaa muiden sovittelutyötä tekevien kanssa.

Tuomareilla ei juuri ole kokemusta työyhteisön sisällä tehtävästä työn sisällöllisestä kehittämisestä. Asiantuntija-avustajat taas tulevat työkuultuurista, jossa työn kehittämiseen tähtäävät palaverit, sisäinen kouluttautuminen ja työhönohjaus ovat olennainen osa työnkuvaa. Tämän vuoksi seurantaryhmä selvitti asiantuntija-avustajien näkemyksiä huoltoriitasovittelun kehittämistyön riittävydestä.

Noin kolmannes asiantuntija-avustajista oli tyytyväisiä nykyisen kehittämistyön määrään. Sen sijaan yli puolet oli sitä mieltä, että sovittelun kehittämistyötä tuomareiden kanssa voisi olla nykyistä enemmän. Kahdeksan asiantuntija-avustajaa katsoi, että kehittämistyötä on selkeästi liian vähän.⁸⁹ Jonkin verran vastauksissa näkyi turhautumista oman käräjäoikeuden toimintaan.

”Mikä kehittämistyö??? Sovittelun ulkopuolella olemme hyvin erillisiä, yhteistyötä ei ole.”

”Aikaa, ja ehkä motivaatiotakaan ei ole kehittämisen miettimiseen yhdessä.”

”Odotukseni yhteistyöstä olivat follo-koulutuksen perusteella erilaiset kuin nyt käytännössä näyttää olevan.”

Vastauksissa tuotiin esiin huoli siitä, että kehittämistyön puuttuessa syntyy riski työskentelyn kapeutumisen mekaaniseen menettelyyn tai rutinoitumisesta vanhoihin asenteisiin ja ajatusmalleihin.

Asiantuntija-avustajat esittivät hyviä ideoita työn kehittämisen toteuttamiseksi:

- uudet ideat pitäisi panna talteen
- sovitteluita voisi tilastoida
- sovintoon päättyneitä ja keskeytyneitä sovitteluita voisi analysoida tarkemmin

⁸⁸ VNA kunnalle maksettavasta korvauksesta asiantuntija-avustajan käyttämisestä huoltoriitojen tuomioistuinsovitte-
lussa.

⁸⁹ Asiantuntija-avustajat ovat tuoneet aikaisemminkin esiin, että taitojen ylläpitämiseksi, kehittämiseksi ja oppimisek-
si tulisi olla enemmän keskustelua työparin kanssa ja työkehittämistä. Saarela 2015, s. 81–83.

- lomake, jossa vastataan oppimisen ja kehittymisen kannalta tärkeisiin kysymyksiin
- ulkopuolinen vetäjä keskustelua ohjaamaan
- yhteiset koulutustilaisuudet
- sovittelun työstämistä case-muodossa
- tiedottaminen sovittelun tämänhetkisistä suuntauksista (kysyntä, tapaustyypitys jne.)
- kokemusten jakaminen siitä, miten hankalissa tilanteissa voi toimia

Johtopäätöksiä

On erittäin myönteistä, että sovittelun jälkeen käytävät työparien arviointikeskustelut ovat vakiinnuttaneet paikkansa osaksi sovittelutyötä. Käräjäoikeuksissa olisi kuitenkin syytä pohtia niiden sisällöllistä hyödyntämistä. Jotta keskustelujen anti voitaisiin jakaa muidenkin käyttöön ja niistä voitaisiin keskustella yhdessä, työparien olisi hyvä kirjata kokemuksiaan ja näkemyksiään lomakkeelle tai vaikka sovittelusalissa olevaan vihkoon.

Sovitteluun liittyvien kysymysten pohtiminen yhdessä ja kokemusten vaihtaminen on olennainen osa sovittelutyötä. Asiantuntija-avustajien kokemus kehittämistyön riittämättömyydestä voi kertoa siitä, etteivät tuomarit pidä sitä tarpeellisena. Jos tämä pitää paikkansa, se voi pahimmillaan heikentää asiantuntija-avustajien motivaatiota jatkaa avustajana. Toisaalta tulee kuitenkin ottaa huomioon se, että suurin osa käräjäoikeuksista on aloittanut huoltoriitasovittelut vasta 1.5.2014 eikä varsinaiseen kehittämistyöhön ole vielä ehditty.

Työn kehittäminen edellyttää suunnitelmallista ja jäsentynyttä asioiden pohdintaa. Tämän vuoksi yhteisissä palavereissa olisi syytä käsitellä ennalta sovittuja ja valmisteltuja sovitteluun liittyviä sisällöllisiä teemoja. Tällaiset tilaisuudet ovat hyvä tapa saada yksittäisten työntekijöiden kokemukset kaikkien käyttöön, luoda pohjaa hyvälle työparityöskentelylle ja kehittää sovittelumenettelyä.

Tuomareilta ja asiantuntija-avustajilta tulleita ehdotuksia yhteistapaamisten sisällöllisiksi teemoiksi:

- koulutusvideoiden katsominen ja keskustelu niiden nostamista kysymyksistä
- lapsen tapaaminen sovittelussa ja lapsen kanssa käytävä keskustelu
- eri teemojen työstäminen todellisten sovittelutapausten avulla
- vuorovaikutus sovittelussa työparin ja vanhempien välillä
- vuorovaikutus sovittelussa työparin kesken
- murrosikäiset lapset ja sovittelu
- pienet lapset ja sovittelu
- lakimiesavustajien toiminta sovittelussa

Keskustelua rikastuttaisi lakimiesavustajien kutsuminen mukaan palaveriinkin.

14.4 Työnohjaus työn kehittämisen välineenä

Työnohjaus on työn kehittämisen ja työssä kehittymisen menetelmä, joka pohjautuu asiantuntemuksen jakamiseen. Sosiaali- ja terveysalalla se on olennainen osa työn laadun kehittämistä ja työntekijän jaksamisen ylläpitämistä. Sen sijaan tuomioistuinlaitoksen piirissä työnohjaus on sekä käsitteenä että menetelmänä edelleen lähes tuntematon.

Työnohjauksessa ei ole kysymys työn johtamisesta, vaan ohjattavan omaan harkintaan jää, mitä ohjausprosessissa syntyneitä ajatuksia hän soveltaa omaan työhönsä. Työnohjaus ei myöskään ole työhön perehdyttämistä, vaan myös kokeneiden työntekijöiden työn kehittämistä. Työnohjaukselle on käyttöalaa erityisesti silloin, kun työtehtävät perustuvat tapauskohtaisiin käytäntöihin, joita ohjaavat vain yleiset toimintalinjat. Työnohjaus tehostaa ohjattavan työtä, koska työnohjaajan ja kollegoiden näkemykset rikastavat hänen toimintakeinojaan ja ajatteluaan.

Työnohjauksen rakenteeseen kuuluu rauhallinen työskentelyaika, vaitioloon perustuva vuorovaikutus ja ohjattavien sitoutuminen osallistumaan työnohjaustapaamisiin. Työnohjaaja on ulkopuolinen, mutta asiasisältöä tunteva ja työnohjaukseen koulutautunut. Hänen tehtävänsä on organisoida työskentelyprosessia. Ohjattavien osuutena on tuoda työnohjaukseen omiin työkokemuksiinsa perustuvaa materiaalia, jota työstetään ja pohditaan yhdessä. Käsiteltävä aihe voi liittyä yksittäiseen esimerkkitaupaukseen tai yleiseen ilmiöön. Ohjauksen anti syntyy yhteisessä keskustelussa, jossa laajennetaan käsiteltävää aihetta, etsitään uusia luovia toimintamalleja ja jaetaan omassa työssä saatuja tapauskohtaisesti toimivia esimerkkejä.

Sovittelutyössä työpari käyttää omaa persoonallisuuttaan sovittelutyöskentelyn välineenä. Tämä työroolin erityispiirre, joka poikkeaa oleellisesti tuomarin ja osin myös asiantuntija-avustajan tavanomaisesta työroolista, tuottaa psyykkistä kuormitusta. Tämä näkyi myös tuomareiden ja asiantuntija-avustajien kyselyihin antamissa vastauksissa. Työnohjaus auttaa purkamaan ja käsittelemään sovittelutyön aiheuttamaa henkistä painetta. Samalla se ylläpitää työparin motivoituneisuutta, mikä vaikuttaa merkittävästi työssä jaksamiseen.

Huoltoriitojen sovittelukokeilun aikana vuonna 2012 tuomarit ja asiantuntija-avustajat saivat mahdollisuuden yhdessä osallistua valtiokonttorin rahoittamaan työnohjaukseen. Neljässä kokeilukäräjäoikeudessa (Helsinki, Oulu, Espoo ja Pohjois-Karjala) järjestettiin neljä työpäivää käsittänyt työnohjaus. Tuomioistuinlaitoksen ulkopuoliset työnohjaajat auttoivat tuomareita ja asiantuntija-avustajia hahmottamaan sovittelun kannalta olennaisia ilmiöitä sekä kehittämään yhtenäisiä ja tehokkaita menettelytapoja. Keskeisiä työnohjauksen menetelmällisiä keinoja olivat työparien toimivien käytäntöjen ja kokemustiedon esiin nostaminen sekä niiden jäsentäminen, mallintaminen ja edelleen kehittäminen keskustelujen, ryhmätöiden ja erilaisten tapausharjoitusten avulla.

Yhdessä käräjäoikeudessa hyödynnettiin myös autenttisessa sovittelutilanteessa videokuvattua materiaalia. Työnohjauksessa kehitettiin asiantuntija-avustajien ja tuomareiden välistä moniammatillista yhteistyötä ja selkiytettiin heidän roolejaan, selvennettiin sovittelun rakenteita ja vaiheita, hahmotettiin sovittelun esteitä, löydettiin hyviä työkäytäntöjä ja menettelytapoja sekä purettiin sovittelutyön emotionaalista kuormitusta. Kokeilun aikana saavutettiin työnohjaukselle asetetut keskeiset tavoitteet. Sekä tuomarit että asiantuntija-avustajat pitivät työnohjausta hyödyllisenä ja se katsottiin välttämättömäksi myös tulevaisuudessa.

Työnohjaus on jatkuva prosessi, jonka tavoitteet muodostuvat ja muuttuvat työn asettamien kehittämistarpeiden ja työntekijän oman yksilöllisen kehittymisen myötä. Sovittelukokeilun aikana saatu työnohjaus osoittautui siihen osallistuneiden henkilökohtaisen kehittymisen, sovittelumenettelyn kehittämisen sekä valtakunnallisesti yhtenäisten toimintamallien edistämisen kannalta hyödylliseksi. Tämän vuoksi olisi tärkeää saada työnohjaus säännönmukaiseen käyttöön tuomioistuimessa tapahtuvassa sovittelutoiminnassa.

Tuomioistuimille ei ole toistaiseksi luvattu työnohjausta. Sen vuoksi muutama käräjäoikeus on itse tarttunut asiaan ja järjestänyt yhdessä paikallisen sosiaalitoimen kanssa työnohjausta huoltoriitojen sovitteluun. Jotkut sosiaalitoimet tarjoavat työnohjausta omille asiantuntija-avustajilleen. Kokonaiskuva työnohjauksen osalta ei ole kuitenkaan valoisa. Valtaosa asiantuntija-avustajista (86 %) ilmoitti kyselyssä, ettei saa työnohjausta sovittelutyöhön. Työnohjaukseen kertoi osallistuvansa vain 12 asiantuntija-avustajaa.

Sosiaalitoimella on velvollisuus järjestää työntekijöilleen työnohjausta. Sosiaalitoimissa on ollut kiinnostusta osallistua myös huoltoriitasovitteluun työnohjauksen kustannuksiin, mutta käräjäoikeudet ovat olleet passiivisia lähtemään mukaan. Asiantuntija-avustajat taas kokevat, ettei ole tarkoituksenmukaista järjestää työnohjausta ilman sovittelijatuomareita.

Vaikka työnohjaus olisi tuomioistuimissa tarpeen kaikille tuomareille, erityisenä syytä sille, että työnohjausta järjestettäisiin nimenomaan huoltoriitojen sovittelijoille ja asiantuntija-avustajille on ensinnäkin se, että kyseessä on tuomareiden perustyöstä olennaisesti poikkeava, uusi työtapa, jossa kaksi eri ammattiryhmää työskentelee työparina yhdessä. Sovittelutyö on luonteeltaan alati kehittyvää ja muuttuvaa työskentelyä, jonka kehittäminen tapahtuu yhdessä pohtien ja kokemuksia vaihtaen. Työnohjaus tehostaa työskentelyä ja parantaa työn laatua ja olisi tarpeen yhtenäisten käytäntöjen luomiseksi. Työnohjaus olisi edullista, sillä kustannukset voidaan jakaa sosiaalitoimen kanssa. Työnohjausta saattaisi olla mahdollista toteuttaa myös yhdessä muiden käräjäoikeuksien kanssa. Seurantaryhmä katsoo, että oikeusministeriön ja käräjäoikeuksien tulisi edistää työnohjauksen käyttöönottoa.

15 Huoltoriitasovittelun vaikutuksia tuomioistuinten työmääriin ja kustannuksiin

15.1 Yleistä

Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelu on ennen muuta laadullinen uudistus, jonka tavoitteena on parantaa huoltoriitojen käsittelyä tuomioistuimissa ja edistää lapsen edun toteutumista tuomioistuinprosessissa. Sovittelulla voi kuitenkin olla merkitystä myös tuomioistuinten ja sosiaalitoimen työmäärien kannalta.

Huoltoriitojen sovittelukokeilun aikana seurattiin ja arvioitiin sovittelun vaikutuksia käräjäoikeuksien tuomareiden ja sihteerien työmääriin. Lisäksi selvitettiin sosiaalitoimelle tehtyjen selvityspyyntöjen kehitystä. Seuranta kohdistui lähinnä neljään alusta saakka mukana olleeseen käräjäoikeuteen (Helsinki, Oulu, Espoo ja Pohjois-Karjala). Koska suuressa osassa käräjäoikeuksia uusi sovittelumenettely on ollut käytössä vasta vähän aikaa ja toiminta on vielä vakiintumisvaiheessa, kokeilun aikana tehdyillä arvioilla ja saaduilla tuloksilla on edelleen merkitystä.

15.2 Tuomarityö

Professori Juha Hämäläinen Itä-Suomen yliopistosta teki vuonna 2010 tutkimuksen huoltoriidan tuomioistuinkäsittelyn edellyttämästä työn määrästä ja sen kustannuksista. Hänen selvityksensä mukaan pääkäsittelyyn edenneen huoltoriidan käsittely käräjäoikeudessa vaatii tuomarilta 20–50 työtuntia ja sihteeriltä 20–30 työtuntia. Tapauskohtainen vaihtelu oli suurta.⁹⁰

Huoltoriitojen sovittelukokeilussa Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulun opiskelija Matias Kallio selvitti laskentatoimen lopputyönään huoltoriitojen oikeuskäsittelyn vaatimia kustannuksia Espoon kaupungissa. Hänen mukaansa tavanomaiseen huoltoriitaoikeudenkäyntiin kuluu tuomarin työtä keskimäärin 56 tuntia ja sihteerin työtä keskimäärin 35,5 tuntia. Hän teki arvionsa haastattelujen perusteella. Kallio totesi tulosten luotettavuuden rajoitteeksi sen, että huoltoriidat vaihtelevat tapauksesta toiseen.⁹¹

Työmääriä voidaan arvioida myös vertaamalla oikeudenkäynnin ja sovittelun tyyppisiä menettelyvaiheita. Täysimittainen huoltoriitaoikeudenkäynti on monivaiheinen. Asian kirjallinen valmistelu käsittää muun muassa perehtymisen aineistoon ja yhteenvedon laatimisen. Käsittelyä jatketaan suullisessa valmisteluistunnossa. On yleistä, että vanhemmat vaativat asiassa väliaikais määrääystä. Ellei väliaikais määrääyksestä synny sovintoa, tuomari ottaa vastaan todistelua ja kirjoittaa väliaikais määräyksen perusteluineen. Jos asiassa pyydetään sosiaalitoimen olosuhdeselvitys, tuomari laatii selvityspyynnön, joka usein tehdään yksilöidyn kysymyksen. Selvityksen saapumisen jälkeen pidetään uusi valmisteluistunto ja pääkäsittely, jossa ote-

---

⁹⁰ Hämäläinen 2010, s. 21.

⁹¹ Kallio 2011, s. 11 ja 19.

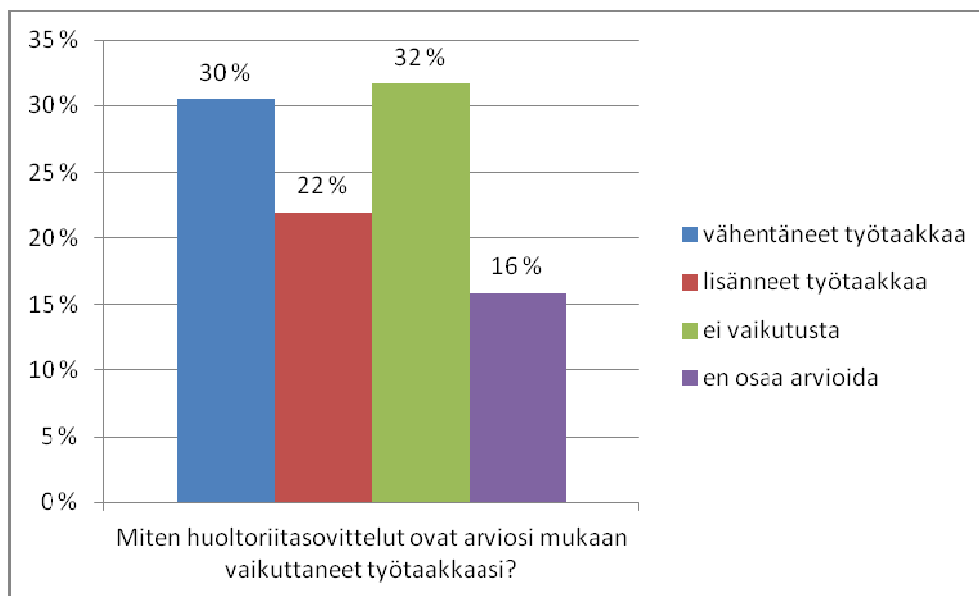
taan vastaan todistelu. Pääkäsittelyn jälkeen tuomari kirjoittaa perustellun päätöksen, mikä on yleensä runsaasti aikaa vievä vaihe oikeudenkäynnissä.

Täysimittaiseen huoltoriitaoikeudenkäyntiin kuuluu tavanomaisesti 2–3 istuntoa. Kirjalliseen valmisteluun voidaan arvioida kuluvan tuomarintyötä yksi päivä ja päätöksen sekä mahdollisen väliaikais määräyksen kirjoittamiseen ainakin yksi päivä. Työvaiheiden perusteella voidaan arvioida, että huoltoriidan käsittelyyn kuluu tuomarin työtä 2–4 päivää.⁹²

Sovittelu edellyttää tuomarilta vähemmän toimenpiteitä kuin oikeudenkäynti. Valmisteluvaiheessa tuomari tutustuu mahdollisiin asiakirjoihin ja saattaa ottaa puhelimitse yhteyttä sovittelun osapuoliin. Yhteenvetoa ei laadita eikä väliaikais määräys- ja pääkäsittelyyn kuuluvia toimenpiteitä tarvita. Sovittelussa aikaa vievin vaihe on työskentely sovitteluistunnossa. Istunnot voivat olla pitkiä ja niitä voi olla useampia kuin yksi, sillä määräaikaisia sopimuksia tehdään melko usein.⁹³ Jos asiassa saavutetaan sovinto, sovittelija kirjoittaa sopimuksen ratkaisuksi asiassa, mutta toisin kuin oikeudenkäynnissä, ratkaisua ei tarvitse perustella.

Työvaiheita vertailemalla voidaan arvioida, että sovintoon päättyvä sovittelu säästää tuomarin työtä täysimittaiseen oikeudenkäyntiin verrattuna 1–3 työpäivää.

Seurantaryhmä selvitti kyselyllä tuomareiden omia arvioita huoltoriitasovitteluiden vaikutuksista heidän työtaakkaansa. Kysymykseen vastasi 82 tuomaria. Vastauksista ilmeni, että tuomareiden oli vaikea arvioida sovittelun vaikutusta työmääriin, koska heiltä puuttui mittareita sen arvioimiseen. Suurin osa kuitenkin arvioi, ettei sovittelulla ollut ollut vaikutusta työmääriin. Noin kolmannes ilmoitti sovitteluiden vähentäneen hänen työtaakkaansa ja noin viidesosan mukaan työtaakka oli lisääntynyt sovitteluiden myötä. Osa tuomareista ilmoitti, ettei osaa arvioida asiaa.

⁹² Espoon käräjäoikeudessa on arvioitu, että huoltoriidan kirjallinen valmistelu, valmisteluistunto, riitaisen väliaikais määräyksen käsittely ja päätöksen kirjoittaminen väliaikais määräyksestä vie aikaa keskimäärin 2,6 päivää. Kallio 2011, s. 10–11.

⁹³ Kokeilun aikana suurimmassa osassa sovitteluita istuntoja järjestettiin vain yksi. Noin neljäsosassa sovittelujuttuja tehtiin yksi kokeilusopimus. Useimmat kokeilusopimukset olivat harvinaisia. Ohjausryhmän loppuraportti 2011, s. 34.

Perustellessaan vastaustaan, moni tuomari totesi, etteivät sovittelut olleet sinänsä vähentäneet kokonaistyömäärää. Töitä on niin paljon, etteivät sovittelut näy kokonaisuudessa tai sovitteluiden osuutta on vaikea arvioida kokonaistyötaakassa. Käräjäoikeuteen tulevat jutut pyritään jakamaan tuomareille tasaisesti, mikä tarkoittaa sitä, että sovittelut sinänsä eivät vähennä yksittäisen tuomarin työtä. Jos jossain jutturyhmässä jutut vähenevät, se tasataan muilla jutuilla. Osa kuitenkin kertoi, että riitaiset lapsijutut olivat sovitteluiden myötä vähentyneet.

Moni tuomari toi esiin sitä, että sovittelu vaatii vähemmän valmistautumista kuin oikeudenkäynti. Toisin kuin oikeudenkäynnissä sovittelussa ei kulu aikaa kirjalliseen työhön. Tuomari ei joudu sovittelussa kirjoittamaan yhteenvetoa, pöytäkirjaa, väliaikasmääräystä eikä perusteltua päätöstä. Toisaalta tuomarit kertoivat, että sovitteluistunto vie usein enemmän aikaa kuin oikeudenkäynnin valmisteluistunto ja pääkäsittely.⁹⁴ Lisäksi kokeilusopimukset lisäävät istuntojen määrää.

Arvioitaessa sovitteluiden vaikutusta tuomioistuimissa tehtävän tuomarityön kokonaismäärään on otettava huomioon se, että osa sovitteluista päättyy tuloksettomana ja juttu palautuu oikeudenkäyntiin. Tällöin sovitteluun käytetyn ajan voidaan katsoa lisäävän tuomarityön määrää. Toisaalta sovitteluun käytetyn ajan vaikutusta työmääriin ei voida laskea pelkästään siihen käytettyjen työtuntien perusteella. Ensinnäkin sovitteluissa tehtävät osasovinnot keventävät oikeudenkäyntiä, koska asiaa ei joudu sovituilta osin enää käsittelemään. Lisäksi tuomarit ja lakimiesavustajat ovat kertoneet, että sovittelussa tehty työ on voinut luoda pohjaa sille, että riita saadaan sittemmin sovittua oikeudenkäynnissä. Edelleen lakimiesavustajien palautteen mukaan sovittelusta on joka tapauksessa lähes aina hyötyä siten, että se purkaa paineita ja lieventää riitaa.

Huoltoriitojen sovittelukokeilussa arvioitiin myös oikeudenkäynnin ja sovittelun aiheuttamia kustannuksia. Arvioinnin pohjana käytettiin Hämmäläisen huoltoriitojen kustannuksista tekemää tutkimusta ja Kallion laskentatoimen lopputyötään varten tekemää selvitystä. Hämmäläinen laskee pääkäsittelyssä käsitellyn huoltoriidan kustannuksiksi vähintään 3 100 euroa, mutta hänen mukaansa kustannukset voivat yltyä jopa 8 000 euroon saakka. Hovioikeuskäsittelyn hinnaksi Hämmäläinen laskee 3 500–4 000 euroa. Hämmäläisen kustannusarvioon ei ole sisällytetty oikeusavusta, sosiaalitoimen olosuhdeselvityksestä eikä muiden viranomaisten toimenpiteistä aiheutuvia kustannuksia.⁹⁵

Kallio laskee oikeudenkäynnin kustannukset ottaen huomioon vain työkustannukset. Hän päätyi laskelmassaan siihen, että tavanomaisen huoltoriitaoikeudenkäynnin kustannukset ovat tuomarityön osalta 2 632 euroa ja sihteerityön osalta 710 euroa eli yhteensä 3 342 euroa. Sovittelun kustannukset Kallio laskee yksipäiväisen 7,5 tuntia kestäneen sovittelun perusteella. Hän sai tulokseksi 642 euroa, joka sisältää tuomarityötä 7,5 tuntia, asiantuntija-avustajan työtä 7,5 tuntia ja sihteerityötä kaksi tuntia.⁹⁶

Huoltoriitojen sovittelukokeilussa tultiin siihen tulokseen, että onnistuneet sovittelut säästävät tuomarityötä.⁹⁷ Siitä huolimatta, että tuomarin tekemän työn määrä vaihte-

⁹⁴ Sovittelukokeilun seurannan mukaan noin puolet istunnoista kesti 3–6 tuntia, runsas kolmannes 1–3 tuntia ja pieni osa yli 6 tuntia. Ohjausryhmän loppuraportti 2011, s. 37–38.

⁹⁵ Hämmäläinen 2010, s. 21 ja 44.

⁹⁶ Kallio 2011, s. 15 ja 17.

⁹⁷ Loppuraportti 2013, s. 112–113.

lee paljon sekä juttu- että tuomarikohtaisesti, seurantaryhmä on tullut samaan johtopäätökseen.

Sovittelut ovat vakiinnuttaneet paikkansa tuomioistuinten työssä. Tuomas-tilastojen mukaan vuonna 2015 kärjäoikeuksissa aloitettiin yhteensä 1571 sovittelua. Vuonna 2014 sovittelun aloituspäätös tehtiin 1000 asiassa. Näistä jutuista valtaosa oli huoltoriitoja. Seurantaryhmän suoraan kärjäoikeuksilta saamien tietojen mukaan huoltoriitasovitteluita oli lokakuun alkuun 2015 mennessä tullut vireille 666. Sen perusteella voidaan arvioida, että koko vuonna 2015 huoltoriitasovitteluita on tullut vireille 800–900.

Noin neljännes sovitteluun tulevista jutuista tulee vireille suoralla sovitteluhakemuksella. Niiden osuus ei ole vuosien aikana muuttunut. Sovitteluhakemuksista tehty selvitys osoitti, että valtaosa näistä jutuista on laadultaan potentiaalisia oikeudenkäyntiasioita (sovitteluhakemuksista tarkemmin osiossa 6.3.). On kuitenkin oletettavaa, etteivät kaikki sovitteluhakemuksella vireille tulleet asiat tulisi vireille oikeudenkäynteinä, ellei sovittelumahdollisuutta olisi, vaan osa niistä jäisi kuormittamaan muita palveluita. Suorien sovitteluhakemusten voidaan siten olettaa jonkin verran lisäävän kärjäoikeuksien asiämääriä.

Huoltoriitojen vuosittaiset määrät kuitenkin vaihtelevat kärjäoikeuksittain niin paljon, ettei niiden perusteella voida tehdä luotettavia johtopäätöksiä siitä, miten suorat sovitteluhakemukset vaikuttavat huoltoriitojen kokonaismääriin (huoltoriitojen määristä tarkemmin osiossa 6.1.).

15.3 Sihteerityö

Oikeudenkäynnissä kärjäsihteerillä on monia tehtäviä. Hän sopii istunnot, lähettää kutsut ja huolehtii muistakin istunnon valmisteluun tarvittavista toimista. Hän on mukana istunnoissa ja laatii niistä pöytäkirjan. Myös sosiaalitoimen selvityksen pyytäminen aiheuttaa kansliatyötä. Asian päättymisen jälkeen sihteerin huolehtii arkistoinnista ja muista jälkitöistä. Sen sijaan sovittelussa sihteerin työ rajoittuu lähinnä istunnon sopimiseen. Sihteerin ei ole mukana sovitteluistunnossa eikä istunnosta laadita pöytäkirjaa. Istunnossa ei kerry asiakirjoja, joten sihteerillä on vain vähäisessä määrin arkistointi- ja muita jälkitöitä. Voidaankin luotettavasti arvioida, että onnistuneet sovittelut säästävät sihteerin työaikaa 1–3 työpäivää/juttu.

15.4 Hovioikeudet

Hovioikeuksiin huoltoriidoista tehdyt valitukset eivät vähentyneet sovittelukokeilun aikana määrällisesti, mutta kylläkin prosentuaalisesti jonkin verran (1–5,5 %). Tästä on tehtävissä johtopäätös, että hovioikeuteen valitetaan kaikkein vaikeimmissa huoltoriidoissa, jotka ovat laadultaan sovitteluun sopimattomia, minkä vuoksi sovittelu-menettelyllä on niiden määrään vain vähäinen vaikutus. Joka tapauksessa syksyllä 2015 voimaan tullut valituslupajärjestelmän ulottaminen huolto-, tapaamis- ja elatusriitoihin todennäköisesti vähentää hovioikeuksien työmäärää lapsiasioissa.

15.5 Heijastuminen riita-asioiden sovitteluun

Huoltoriitasovitteluiden saama suosio on heijastunut myös riita-asioiden sovitteluun lisäten niiden määrää. Riita-asian sovitteluun käytetään yleensä yksi päivä. Sihteerityötä ei tarvita. Siten onnistunut sovittelu riita-asiassa säästää tuomioistuimen työtä vielä enemmän kuin huoltoriidan sovittelu.

Riita-asioissa sovitteluiden prosentuaalinen osuus kaikista riita-asioista on edelleen pieni ja vaihtelee paljon eri kärjäoikeuksien välillä. Hyvinkin pienellä panostuksella riita-asioiden sovitteluiden lukumäärää voitaisiin lisätä runsaasti nykyisestä.

15.6 Oikeusavun kustannukset

Lakimiesavustajien työn mahdollinen väheneminen voi näkyä julkisten oikeusavustajien työmäärissä ja yksityiselle lakimiesavustajalle oikeusavun perusteella maksettavissa korvauksissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksen mukaan huoltoriidoissa 57 prosentilla hakijoista on oikeusapu kärjäoikeudessa.⁹⁸ Sovittelukokeilun aikana 65 prosentilla vanhemmista oli lakimiesavustaja, joiden asiakkaista todennäköisesti suurimmalla osalla oli oikeusavun etuus tai avustajana toimi julkinen oikeusavustaja.⁹⁹

Kokoneiden lapsiasioita hoitavien asianajajien mukaan oikeudenkäynnissä tavanomaisen huoltoriidan hoitamiseen kuluu 25–32 tuntia eli 3–4 työpäivää. Sovittelussa lakimiesavustajan työtä säästyy muun muassa sen vuoksi, että sovittelu tapahtuu keskitetysti. Lakimiesavustajilta kuluu sovitteluistuntoihin 1–2 päivää. Valmistautumiseen tarvitaan 1–2 neuvottelua asiakkaan kanssa. Jälkitöitä ei yleensä tule.¹⁰⁰ Näin ollen jutun päättyessä sovintoon, lakimiesavustajan työtä voidaan arvioida säästyvän 1–2 päivää/juttu. Toisaalta tätä vähentää jonkin verran tuloksettomien sovitteluiden aiheuttama ”ylimääräinen” työ.

Esimerkki tyyppillisen riitaisen huoltoasian hoitamisen lakimiesavustajalta vaatimista toimenpiteistä:

1. Tapaaminen lakimiesavustajan kanssa 2–3 tuntia.
2. Kirjallinen hakemus kärjäoikeudelle 2–3 tuntia.
3. Kirjalliseen vastaukseen tutustuminen 1–2 tuntia.
4. Todisteiden selvittäminen ja todistajien tapaaminen tai keskustelu puhelimitse heidän kanssaan sekä neuvottelut päämiehen kanssa 2–3 tuntia.
5. Suullinen valmistelu kärjäoikeudessa 3 tuntia.
6. Olosuhdeselvitykseen liittyvät asiat ja valmistautuminen pääkäsittelyyn 3 tuntia.
7. Pääkäsittely kärjäoikeudessa 6 tuntia.
8. Päätökseen tutustuminen 1 tunti.
9. Muutoksenhakukirjelmän laatiminen hovioikeudelle 4 tuntia.

⁹⁸ Valkama – Lasola 2008, s. 87.

⁹⁹ Ohjausryhmän loppuraportti 2013, s. 40.

¹⁰⁰ Ohjausryhmän loppuraportti 2013, s. 117.

10. Kirjallisen vastauksen läpikäynti 1 tunti.
11. Yhteydenpito todistajiin 1 tunti.
12. Pääkäsittely hovioikeudessa 4 tuntia.

Yhteensä 32 tuntia.

Oikeudenkäynnin kokonaiskesto vähintään yksi vuosi.

Esimerkki asian käsittelystä sovittelussa:

1. Neuvottelut päämiehen kanssa ja valmistautuminen sovitteluun 2–4 tuntia.
2. Sovitteluistunto 6 tuntia.
3. Kokeilusopimuksen tarkistaminen ym. 1–2 tuntia.
4. Jatkosovittelu 3 tuntia.

Yhteensä 11–15 tuntia

Sovittelun kokonaiskesto 2–6 kk.

Sovitteluiden vaikutusta lakimiesavustajien työstä valtiolle koituviin kustannuksiin ei ole mahdollista laskea euromääräisesti, koska muuttujia on runsaasti.

15.7 Asiantuntijapalveluista kunnille maksettavat korvaukset

Valtio maksaa kunnille korvauksena asiantuntijapalveluiden tuottamisesta 300 euroa/istuntopäivä sekä erinäisissä tilanteissa korvauksen matkakuluista ja päivärahan (VNA asiantuntijapalveluista kunnalle maksettavista korvauksista 1-3 §).

Kunnat laskuttavat asiantuntijapalveluista suoraan käräjäoikeuksia. Käräjäoikeudet saavat oikeusministeriöltä vuosittain kunnille maksettavia korvauksia varten kokonaissumman sen perusteella, miten paljon korvauksia on maksettu edellisenä vuonna. Vuonna 2014 oikeusministeriö maksoi käräjäoikeuksille kunnille maksetuista korvauksista yhteensä 138 546 euroa ja vuonna 2015 yhteensä 264 725 euroa. Käräjäoikeudet ovat arvioineet tarvitsevansa asiantuntijapalveluista maksettavia korvauksia varten vuonna 2016 yhteensä 331 600 euroa.

Oikeusministeriö on sitoutunut kouluttamaan sovittelijatuomarit ja asiantuntijaavustajat tehtävänsä. Tämänhetkisen arvion mukaan peruskoulutuksia tarvitaan joka toinen vuosi. Koulutettavien määrä on arviolta 40 hlöä / koulutus. Mikäli tilakustannuksia ei ole (koulutus toteutetaan oikeusministeriön koulutustiloissa), koulutuskustannukset ovat arvion mukaan 40 000–50 000 euroa/koulutus.

Eduskunta on vuonna 2012 myöntänyt 900 000 euron määrärahan huoltoriitasovittelun aiheuttamiin kustannuksiin. Tämä summa on otettu huomioon pysyvänä muutoksena oikeusministeriön määräraha-kehäyksissä.

15.8 Sovittelun vaikutuksia sosiaalitoimessa

Seurantaryhmän tekemän kyselyn mukaan käräjäoikeuksien sosiaalitoimelle tekemät olosuhdeselvityspyynnöt ovat vähentyneet. Sovittelun voidaan olettaa olevan yksi keskeinen tekijä muutoksessa. Koska asiantuntija-avustajana toimiminen edellyttää huomattavasti vähemmän työtä kuin olosuhdeselvityksen tekeminen, sovittelun voidaan todeta heijastuvan myönteisesti sosiaalitoimen työmääriin. Myös vanhemmilta kuluu aikaa sosiaalitoimen olosuhdeselvitystyössä heidän tavatessaan yleensä työaikana selvitystyöntekijöitä. Onnistuneet sovittelut heijastuvat siten myös vanhempien ajankäyttöön ja poissaoloihin työstä. (tarkemmin vaikutuksista sosiaalitoimen työhön luvussa 8)

Johtopäätöksiä

Kansainvälisissä selvityksissä sovittelun on todettu olevan oikeudenkäyntiä kevyempi menettely.¹⁰¹ Myös meillä voidaan sanoa, että oikeudenkäyntiin verrattuna onnistunut sovittelu vaatii vähemmän työtä sekä tuomarilta, käräjäsihteeriltä että lakimiesavustajilta. Siten sovittelut potentiaalisesti vähentävät tuomioistuinten ja sosiaalitoimen kokonaistyömäärää sekä valtion kustannuksia. Seurantaryhmän käytettävissä olleilla keinoilla ei kuitenkaan ollut mahdollista tehdä kustannusvaikutuksista eumääräisiä laskelmia.

Joidenkin käräjäoikeuksien suuret sovittelumäärät osoittavat, että sovitteluiden määrää olisi muissakin käräjäoikeuksissa mahdollista lisätä nykyisestä. Käräjäoikeuksien välillä on kuitenkin edelleen suuria eroja panostuksessa sovitteluun.

16 Huoltoriitojen ja huoltoriitasovitteluiden painoarvo tuomioistuintyössä

16.1 Yleistä

Huoltoriitojen arvostus tuomareiden keskuudessa on pitkään ollut alhainen. Vaikka toisaalta tunnustetaan huoltoriitojen työläys ja psyykkinen kuormittavuus, niin toisaalta niitä pidetään juridisesti helppoina. Seurantaryhmä halusi tarkemmin selvittää, millaisen painoarvon käräjäoikeudet antavat huoltoriitaoikeudenkäynnille toisaalta suhteessa laajaan riita-asiaan ja toisaalta suhteessa huoltoriitasovitteluun. Lisäksi selvitettiin sitä, miten tuomareiden työmäärässä huomioidaan juttu, jota käsitellään sekä oikeudenkäynnissä että sovittelussa. Nämä kysymykset ovat keskeisiä arvioitaessa, miten työn tasainen jakautuminen tuomareiden välillä turvataan käräjäoikeuden sisällä. Kysymyksiin vastasi 26 käräjäoikeutta.

¹⁰¹ Esimerkiksi Saksan oikeusministeriön tilaamassa oikeudenkäyntiä ja sovittelua vertaileessa selvityksessä todettiin, että sovittelu tulee sekä vanhemmille että yhteiskunnalle olennaisesti halvemmaksi kuin oikeudenkäynti. Greger 2010, s. 115.

16.2 Huoltoriitojen (oikeudenkäyntiasiat) painoarvo tuomareiden työmäärässä

Hieman yli puolet vastanneista kärjäoikeuksista ilmoitti huoltoriitojen olevan painoarvoltaan samanarvoisia laajojen riita-asioiden kanssa. Viidessä kärjäoikeudessa huoltoriidat määriteltiin painoarvoltaan vähäisemmiksi kuin laajat riita-asiat. Yhdessä näistä kärjäoikeuksista huoltoriita-asia on painoarvoltaan puolet laajasta riita-asiasta eli kaksi huoltoriita-asiata vastaa yhtä laajaa riita-asiata. Yhdessä kärjäoikeudessa huoltoriita-asian painoarvo on jopa vähemmän kuin puolet riita-asian painoarvosta eli huoltoriita-asia vastaa helppoa riita-asiata ja elatusasiaa. Yhdessä kärjäoikeudessa oikeudenkäynnissä käsiteltävän huoltoriidan painoarvo on sama kuin huoltoriitasovittelun eli riita-asioita vähäisempi. Kaksi kärjäoikeutta ei tarkemmin kuvannut huoltoriidan suhdetta laajaan riita-asiiaan.

Kaikissa kärjäoikeuksissa ei tehdä vertailua huoltoriitojen ja laajojen riita-asioiden välillä. Syyksi tähän ilmoitettiin joko se, että edellä mainitut asiaryhmät ovat kärjäoikeudessa eri osastoilla tai se että huoltoriita-asiat jaetaan tasan kaikille kärjäistuomareille rinnastamatta niitä jakovaiheessa riita-asiiaan. Lisäksi osassa kärjäoikeuksia ei ole käytössä tarkkoja painokertoimia eri asiaryhmille. Kaksi kärjäoikeutta ilmoitti, ettei osaa vastata kysymykseen.

16.3 Huoltoriitasovitteluiden painoarvo tuomareiden työmäärässä

Yli puolessa kärjäoikeuksista huoltoriitasovittelu katsotaan työnjaossa painoarvoltaan samanarvoiseksi huoltoriitaoikeudenkäynnin kanssa, kun taas kahdeksassa kärjäoikeudessa näin ei tehdä. Näissä kärjäoikeuksissa kaksi tai kolme sovitteluasiata vastaa yhtä huoltoriitaoikeudenkäyntiä. Muutamassa kärjäoikeudessa ei tehdä vertailua ko. asiaryhmien välillä.

16.4 Sovitteluun siirrettyjen huoltoriitojen huomioiminen työmääriä laskettaessa

Yli puolessa kärjäoikeuksia sovitteluun siirtyvä huoltoriita luetaan sekä jutun sovitteluun siirtäneen että asiaa sovitelleen tuomarin hyväksi työmääriä laskettaessa. Kahdeksassa kärjäoikeudessa tällainen asia huomioidaan vain asiaa sovitelleen tuomarin työmäärässä. Kahdessa kärjäoikeudessa asia otetaan huomioon vain asian sovitteluun siirtäneen tuomarin työmäärässä.

Vastausten perusteella oli vaikea päätellä, miten ja millä perusteilla hyvitys tarkkaan ottaen kussakin kärjäoikeudessa tehdään. Eri kärjäoikeuksissa oli nähtävissä ainakin seuraavanlaisia käytäntöjä:

- Vain sovittelijatuomari saa hyvityksen, mikäli asia on sovittu sovittelussa kokonaan tai osittain. Jossakin kärjäoikeudessa hyvityksen saaminen edellyttää, että asiaa on käsitelty ainakin yhdessä sovitteluistunnossa.

- Juttu huomioidaan myös asian sovitteluun siirtäneen tuomarin työmäärissä, mikäli asia palautuu sovittelusta joko kokonaan tai osittain oikeudenkäyntiin. Asia otetaan huomioon sovitteluun siirtäneen tuomarin työmäärässä tapauskohtaisesti myös silloin, kun tämä on tehnyt asiassa muutoin merkittävästi työtä. Jossakin kärjäoikeudessa asian sovitteluun siirtänyt tuomari ei saa hyvitystä, mikäli asia päättyy kokonaan sovittelussa.
- Kaksi kärjäoikeutta ilmoitti, että sovitteluun siirtynyt juttu kirjataan vain asian sovitteluun siirtäneelle tuomarille. Yhdessä vastauksessa hyvityksen ilmoitettiin tulevan vain sen tuomarin hyväksi, joka on tehnyt lopullisen ratkaisun joko sovittelussa tai oikeudenkäynnissä.

Johtopäätöksiä

Huoltoriidat suhteessa laajoihin riita-asioihin

Vastaukset osoittavat, että huoltoriitojen painoarvo vaihtelee eri kärjäoikeuksissa. Huoltoriitojen ja laajojen riita-asioiden keskinäisellä arvottamisella ei ole merkitystä, jos näiden jutturyhmien asioita jaetaan kaikille tuomareille. Sen sijaan se voi saada suurenkin merkityksen silloin, jos vain osa tuomareista käsittelee huoltoriitoja.

Huoltoriitojen arvioiminen painoarvoltaan laajoja riita-asioita vähäisemmäksi ei juttujen laadun tai niiden edellyttämän työmäärän vuoksi ole perusteltua (aiheesta tarkemmin kohdassa 15.2.). Oikeusministeriön vaativuusluokituksessa lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat asiat luokitellaan työläiksi ja niiden painokerroin on 3 asteikon ollessa 1–3.

Huoltoriidan käsittely ja ratkaiseminen edellyttää tuomarilta laaja-alaista tietoa. Asiaa ei ratkaista yksinomaan juridiikalla, vaan päätös perustuu usein eri tieteenalojen rajat ylittävään tietoon. Prosessinjohto huoltoriitaoikeudenkäynnissä vaatii tuomarilta hyviä vuorovaikutustaitoja ja vankkaa ammattitaitoa.

Seurantaryhmän näkemyksen mukaan huoltoriita on samanarvoinen tavanomaisen laajan riita-asian kanssa. Niin kauan kuin huoltoriidat asetetaan vähempiarvoiseksi kuin riita-asiat, niiden aliarvostaminen tuomareiden keskuudessa jatkuu. Seurantaryhmä esittää, että oikeusministeriö pyrki vaikuttamaan siihen, että kärjäoikeuksien laamannit ottaisivat yhteisissä tapaamisissaan keskusteluun kysymyksen eri jutturyhmien arvottamisesta ja siitä, voitaisiinko kärjäoikeuksissa päästää tässä suhteessa yhtenäisiin käytäntöihin.

Huoltoriita suhteessa huoltoriitasovitteluun

Myös huoltoriitasovittelun arvottaminen suhteessa oikeudenkäyntiin on kärjäoikeuksissa epäjohtonmukaista.

Huoltoriidan sovittelu voidaan juridiselta vaikeusasteeltaan ja psyykkiseltä kuormittavuudeltaan arvioida vähintään yhtä vaativaksi kuin huoltoriitaoikeudenkäynti. Tuomareille tehdyssä kyselyssä moni katsoi sovittelun olevan henkisesti raskaampaa kuin oikeudenkäynti, vaikkakin asiantuntija-avustajan todettiin helpottavan istunnon raskautta ja työtaakkaa. Joku totesi, että sovittelua tehdään ”epämukavuusalueella”, ei juridiikan alueella. Sovittelu vaatii intensiivistä keskittymistä ja tilanteenlukutaitoa. Yhden tuomarin mukaan sovittelussa osapuolten tunteet väsyttävät.

Sovittelukokeilun aikana tultiin siihen tulokseen, että työmäärältään sovittelu on keskimäärin vähäisempi kuin huoltoriidan täysimittainen käsittely oikeudenkäynnissä. Tätä tukevat tuomareille tehtyyn kyselyyn saadut vastaukset, joissa yleinen näkemys näytti olevan, että sovittelu itsessään edellyttää vähemmän työtä kuin oikeudenkäynti. Näin arvioitiin siitäkkin huolimatta, että sovitteluistunnot ovat usein pitkiä ja niitä voi olla useita.

Näillä perusteilla seurantaryhmä katsoo, että tuomareiden työmääriä arvioitaessa sovittelu vastaa vähintään puolta oikeudenkäynnistä.

Sovitteluun siirtyneen huoltoriidan huomioiminen asiaa oikeudenkäynnissä käsittelevän tuomarin ja sovittelijan työmäärissä

Oikeudenkäyntinä vireille tullut asia siirtyy sovitteluun yleensä kirjallisesta valmistelusta. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että tuomari on tehnyt asiassa vain sovittelun aloittamispäätöksen. Jos asia sittemmin sovitaan sovittelussa, ei liene perusteltua, että juttu huomioitaisiin asian sovitteluun siirtäneen tuomarin työmäärässä. Sen sijaan, jos tuomari on ennen asian sovitteluun siirtämistä ehtinyt tehdä laajempia toimenpiteitä, esimerkiksi kirjoittaa yhteenvedon tai pitää valmisteluistunnon, hänen tulisi saada lukea juttu hyväkseen. Jos taas juttu palaa sovittelusta oikeudenkäyntiin, on selvää, että asian käsittelyä oikeudenkäynnissä jatkavan tuomarin tulee voida lukea juttu hyväkseen.

Riippumatta asian lopputuloksesta, sovittelijan tulisi aina saada lukea juttu hyväkseen aina, kun asian käsittely etenee sovitteluistuntoon saakka.

Ongelmat sovitteluun siirtyvien juttujen huomioimisessa tuomareiden juttujaossa johtuvat osittain siitä, että samaa asiaa (sama diaarinumero) käsittelee useampi tuomari. Koska Tuomas-järjestelmä tunnistaa kullekin asialle vain yhden käsittelijän, oikeudenmukaisen juttujaon toteuttaminen edellyttää sovitteluun siirtyvien juttujen käsittelyvaiheiden manuaaliseurantaa.

17 Sosiaali- ja terveysministeriön rooli asiantuntija-avusteisessa huoltoriitojen tuomioistuinsovittelussa

Sosiaali- ja terveysministeriön vastuulla on sosiaali- ja terveyspolitiikan yleinen suunnittelu, ohjaus ja toimeenpano. Viime vuonna uudistuneen sosiaalihuoltolain tavoitteena on siirtää sosiaalihuollon painopistettä korjaavista toimista hyvinvoinnin edistämiseen ja varhaiseen tukeen, vahvistaa asiakaslähtöisyyttä ja kokonaisvaltaisuutta asiakkaan tarpeisiin vastaamisessa sekä turvata tuen saantia ihmisten omassa arkiympäristöissä. Käytännössä tämä tarkoittaa viranomaisten ja ammattilaisten suunnitelmallista, etukäteistä ja varhaista toimintaa ongelmien ennaltaehkäisemiseksi sekä varhaisia, oikea-aikaisia palveluja ongelmien ilmettyä.

Sosiaalihuoltolaissa edellytetään tiivistä yhteistyötä sosiaalihuollon ja muiden hallinnonalojen toimijoiden kanssa. Asiantuntija-avusteisessa huoltoriitasovittelussa nämä

sosiaalihuoltolain tavoitteet yhdistyvät luontevasti. Samalla se on esimerkki poikkihallinnollisesta palveluprosessista, jonka kaltaista yhteistyötä asiakkaan ja lapsen edun vahvistamiseksi tarvitaan lisää myös tulevaisuudessa.

Hallintorajat ylittäviä, lapsi- ja perhelähtöisiä palveluja ja toimintakulttuuria kehitetään myös hallitusohjelman mukaisessa kärkihankkeessa (lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelma). Sosiaali- ja terveysministeriön johdolla toteutettavassa kärkihankkeessa tavoitteena on lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin ja omien voimavarojen vahvistuminen. Lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelmassa painotetaan perustason vahvistamista ja palvelujen painopisteen siirtämistä ennaltaehkäiseviin sekä varhaisen tuen ja hoidon palveluihin, keinona muun muassa erityistason palvelujen tarjoaminen saumattomasti peruspalvelujen yhteydessä, jalkautuvien konsultaatiopalvelujen lisääminen ja digitaaliset konsultaatio- ja yhteistyömuodot.

Osana lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelmaa vahvistetaan myös erotilanteen palveluja ja sovinnollisuutta. Tavoitteena on ehkäisevä ja varhainen tuki niin, että riitoja ja huoltokiistoja vähennetään sekä sovinnollisuutta ja vanhemmuuden jatkuvuutta vahvistetaan. Kärkihankkeen aikana kartoitetaan erotilanteen palveluiden nykytilanne ja kehitetään tutkimuksen, viranomaisten, järjestöjen ja seurakuntien yhteistyönä (maakuntien) uusi palvelukokonaisuus, jossa kohdataan kaikki eroa harkitsevat vanhemmat. Oikeusministeriössä valmisteltavan lapsen huoltoa ja tapaamisoi-keutta koskevan lain uudistamistyö sovitetaan yhteen kärkihankkeessa tehtävän eropalvelujen kehittämisen kanssa. Kärkihankkeen muutostyöhön on käytettävissä yhteensä 40 miljoonaa euroa vuosina 2016–2018, joten sen kautta voi odottaa merkittäviä muutoksia nykyiseen palvelujärjestelmään.

Myös sosiaali- ja terveydenhuollon uudistus sekä uuden kunnan tehtävien määrittely tulee olemaan sosiaali- ja terveydenhuoltoon keskeisesti vaikuttava tekijä. Uudistuksessa sote-palveluiden järjestämisvastuu siirtyy muodostuville maakunnille ja samalla toteutuva laaja palvelujen integraatio liittyy yhteen sosiaali- ja terveystalvet sekä perus- ja erikoistason palvelut. Sosiaali- ja terveystalvet järjestämisvastuun siirtyminen maakunnille keskittää osaamista ja parantaa alueen mahdollisuuksia kohdentaa resursseja ja voimavaroja tarkoituksenmukaisiin kohteisiin ja ratkaiseen jo sellaisenaan osan nykyisistä asiantuntija-avustajien työhön liittyvistä haasteista.

Sote-uudistuksen valmistelun yhteydessä selvitetään myös mahdollisuutta keskittää vaativimpia sosiaali- ja terveydenhuollon palveluita. Yhtä maakuntaa laajempi väestöpohja antaa mahdollisuuden koota poikkeuksellisen vaativat ja harvoin esiintyvät tarpeet ja osaaminen riittävän suuriksi kokonaisuuksiksi. Tällöin pystytään aikaisempaa paremmin turvaamaan alueellisesti erityispalvelujen saavutettavuus, laatu ja työntekijöiden tuki. Huolto- ja tapaamisriitojen tuomioistuinsovitte- lun asiantuntija-osaamisen varmistaminen ja vahva kehittämistyö voisi olla yksi tällainen osa-alue, jonka alueellista keskittämistä tulisi vakavasti arvioida

18 Sovittelijoiden ja asiantuntija-avustajien verkosto

Kun otetaan huomioon se, että asiantuntija-avusteinen huoltoriitasovittelu on luonut käräjäoikeuksiin täysin uudenlaisen toimintamallin, seurantaryhmän toimikausi on ollut uudistuksen toteutumisen arvioimiseksi lyhyt. Koska huoltoriitasovittelu on vielä vakiintumisvaiheessa, oikeusministeriö on päättänyt perustaa huoltoriitasovittelun vastuutuomareiden ja asiantuntija-avustajien vastuuhenkilöiden verkoston. Ryhmä voi kokoontua 1–2 kertaa vuodessa. Ryhmän tehtävänä on kerätä ja vaihtaa kokemuksia sekä arvioida yhdessä menettelyn kehittämistarpeita. Ryhmä voi tarvittaessa tehdä ehdotuksia sovittelumenettelyn kehittämiseksi. Sen tehtävänä on myös ottaa vastaan palautetta kentältä ja välittää muille saamaansa tietoa.

Ryhmälle valitaan vetäjä, joka toimii koollekutsujana. Käräjäoikeudet ja sosiaalitoimet nimeävät edustajansa ryhmään. Luontevimmin jäsenenä voisivat toimia käräjäoikeuksien huoltoriitasovittelun vastuutuomarit ja asiantuntija-avustajien valitsemat vastuuhenkilöt.

19 Huoltoriitojen sovitteluun vaikuttavia uudistuksia

Hallitus on ehdottanut käräjäoikeusverkoston supistamista siten, että tulevaisuudessa olisi yhteensä vain 20 käräjäoikeutta. Mikäli tämä ehdotus toteutuu, käräjäoikeudet, joihin yhdistyy muita käräjäoikeuksia, joutuvat organisoimaan uudelleen asiantuntijapalveluiden käytön tuomiopiirissään. Asiantuntija-avustajia tulee olemaan enemmän, mikä helpottaa asiantuntijapalveluiden joustavaa käyttöä. Toisaalta monilla avustajilla etäisyydet käräjäoikeuteen kasvavat, minkä vuoksi asiantuntijapalveluiden tarkoituksenmukainen käyttäminen joudutaan harkitsemaan uudelleen.

Hallitus on päättänyt sosiaali- ja terveystalvelujen uudistamisesta. Mikäli tulevaisuudessa vastuu asiantuntijapalveluiden järjestämisestä siirtyy järjestäjäkunnilta laajemmille vastuualueille, se antaa palveluiden tuottamiselle leveämmät hartiat. Voidaan olettaa, että palveluiden käyttämisestä tulee joustavampaa, kun asiantuntija-avustajat eivät ole enää sidoksissa kuntiin. Toisaalta alueet tulevat olemaan suuria ja etäisyydet pitkiä, minkä vuoksi asiantuntijapalveluiden tarkoituksenmukainen käyttäminen joudutaan harkitsemaan uudelleen. Uudistuksen toteuttamistapa on kuitenkin toistaiseksi vielä epäselvä. Tärkeää on kuitenkin huolehtia siitä, että asiantuntijapalveluiden kaltainen, melko pieni, mutta tärkeä palvelu tulee otetuksi huomioon uudistusta tehtäessä.

Tuomioistuimissa otetaan lähivuosina käyttöön uusi aineistopankkijärjestelmä (AI-PA), jolla korvataan muun muassa nykyisin käytössä oleva siviiliasioiden Tuomasjärjestelmä. Se tulee muun muassa muuttamaan tuomioistuimen toimintaa koskevan tiedonkeruun. Viimeistään tässä vaiheessa tulisi huolehtia siitä, että uudessa järjestelmässä otetaan huomioon myös lapsiasioita koskevan tiedon keräämisen tarpeet.

20 Ehdotus lapsenhuoltolain muuttamiseksi

Huoltoriitojen sovittelu on osa tuomioistuimen toimintaa ja asiantuntija-avustaja hankitaan tuomioistuimen toimeksiannosta. Järjestäjäkunnalla on velvollisuus huolehtia siitä, että käräjäoikeudella on riittävä määrä päteviä asiantuntija-avustajia (LHL 3 luku 17 b §). Järjestäjäkunnan ei tarvitse tuottaa asiantuntijapalveluita itse, vaan se voi tuottaa palvelut myös yhdessä muiden kuntien, kuntayhtymän tai sosiaali- ja terveystalouden (sote-alue) kanssa. Järjestämävastuussa oleva kunta voi ostaa palvelut myös yksityiseltä tai julkiselta palveluntuottajalta.¹⁰²

Kaikki järjestäjäkunnat eivät ole käyttäneet lain tarjoamia mahdollisuuksia asiantuntijapalveluiden tuottamiseen, vaan halunneet tuottaa palvelut itse siinäkin tilanteessa, että niillä ei ole ollut tarjota käräjäoikeudelle riittävästi koulutuksen käyneitä asiantuntija-avustajia. Kunta on saattanut sitoa asiantuntijapalveluiden tuottamisen jopa tiettyyn työyksikköön. Tästä on seurannut se, ettei käräjäoikeus ole voinut käyttää asiantuntija-avustajina oikeusministeriön tehtävään kouluttamia avustajia, jotka eivät ole olleet järjestäjäkunnan palveluksessa.

Sen sijaan järjestäjäkunta on saattanut esittää tehtävään sellaisia työntekijöitään, jotka eivät ole käyneet oikeusministeriön järjestämää sovittelukoulutusta. Pahimmillaan tilanne on johtanut asiantuntijapalveluiden riittämättömyyteen ja sovitteluiden viivästymiseen. Tämä on merkinnyt myös sitä, että oikeusministeriön koulutukseen tekemä panostus on jäänyt hyödyntämättä niiden asiantuntija-avustajaksi koulutettujen osalta, jotka eivät ole halustaan huolimatta voineet työskennellä avustajina.

Yksittäistapauksissa on syntynyt myös tilanteita, joissa kaikki kunnan nimeämät asiantuntija-avustajat ovat olleet esteellisiä. Myös kielellisten oikeuksien turvaaminen on saattanut synnyttää haasteita sovittelun toteuttamiselle.

Edellä kerrottujen ongelmien välttämiseksi seurantaryhmä katsoo, että tulisi harkita lapsenhuoltolain muuttamista siten, että käräjäoikeuden olisi mahdollista yksittäistapauksessa käyttää asiantuntija-avustajana myös muuta kuin kunnan nimeämää avustajaa siten, että korvaus tällaisen avustajan käyttämisestä maksetaan valtion varoista. Tällaisen avustajan tulisi olla oikeusministeriön sovittelukoulutuksen käynyt ja lain edellyttämällä tavalla pätevä. Tämä ei muuttaisi järjestäjäkunnan velvollisuutta asiantuntijapalveluiden järjestämiseen, mutta voisi varmistaa sen, että käräjäoikeudella on kaikissa tilanteissa riittävästi asiantuntija-avustajia.

On oletettavaa, että tuleva sote-uudistus helpottaa asiantuntijapalveluiden järjestämistä. Koska uudistuksen toteuttamisen suunnittelu on vielä kesken, on tarpeen turvata hyvin alkanut huoltoriitojen sovittelutoiminta mahdolliseen uudistukseen saakka.

Seurantaryhmä esittää, että tuomioistuinsovittelulain 5 § 3 momenttia muutettaisiin seuraavasti:

LHL 17 b §: Kunnan, jonka alueella käräjäoikeuden hallinnollinen kanslia sijaitsee, tulee huolehtia siitä, että käräjäoikeuden käytettävissä on riittävä määrä riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 5 §:ssä tarkoitettuja asiantuntija-avustajia lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevi-

¹⁰² HE 186/2013, s. 23.

en riitojen sovittelua varten. Kaksikielisessä tuomiopiirissä kunnan on huolehdittava siitä, että käräjäoikeuden käytävissä on asiantuntijapalveluita sekä suomen että ruotsin kielellä. Kunnassa asiantuntijapalveluiden järjestämisestä vastaa sosiaali-huoltolain (710/1982) 6 §:n 1 momentissa tarkoitettu sosiaalihuollosta vastaava toi-mielin.

Käräjäoikeus voi kunnan järjestämien asiantuntijapalveluiden lisäksi yksittäistapauk-sessa käyttää asiantuntija-avustajana myös sovittelutehtävään koulutettua ja tämän lain lain 17 c §:ssä tarkoitettun pätevyiden omaavaa asiantuntija-avustajaa.

LHL 17 d §: Valtio maksaa asiantuntijapalveluiden järjestämisestä vastuussa olevalle kunnalle **tai 17 b § 2 momentissa tarkoitettulle asiantuntija-avustajalle** korvauksen asiantuntija-avustajan käyttämisestä huoltoriitojen tuomioistuinsovittelussa. Korvaus maksetaan laskennallisena päiväkohtaisena korvauksena sovitteluistunnossa avus-tamisesta ja tuntiperusteisena korvauksena istunnon ulkopuolella suoritetuista toi-menpiteistä. Jos sovittelu toimitetaan käräjäoikeuden hallinnollisen kanslian sijainti-kunnan tai erikseen sovitun asiantuntija-avustajan pääasiallisen työskentelypaikan ulkopuolella, kunnalle korvataan sovittelun aiheuttamat matka- ja majoituskustan-nukset sekä asiantuntijalle maksettava päiväraha. Valtioneuvoston asetuksella annea-taan tarkempia säännöksiä päivä- ja tuntiperusteisen korvauksen määrästä, toimen-piteistä, joista tuntiperusteinen korvaus maksetaan sekä korvattavista kuluista.

Vastaavat muutokset tulisi tehdä valtioneuvoston asetukseen kunnalle maksettavas-ta korvauksesta asiantuntija-avustajan käyttämisestä huoltoriitojen tuomioistuinsovit-telussa (343/2014).

21 Yhteenveto

Vuoden 2011 alussa aloitettiin asiantuntija-avusteista huoltoriitojen tuomioistuinsovit-telua koskenut kokeilu neljässä käräjäoikeudessa (Helsinki, Espoo, Oulu ja Pohjois-Karjala). 1.9.2012 kokeilu laajennettiin seitsemään muuhun käräjäoikeuteen. Uusi huoltoriitojen sovittelumalli vakinaistettiin kaikkiin käräjäoikeuksiin 1.5.2014. Asian-tuntijapalveluiden järjestäminen tuli kunnan velvollisuudeksi ja asiantuntija-avustajien pätevydestä säädettiin laissa. Kunnan nimeämän asiantuntija-avustajan käyttämi-nen maksetaan valtion varoista.

Uudistuksen tavoitteena oli tehdä sovittelusta todellinen vaihtoehto huoltoriitaoikeu-denkäynnille. Vanhempien riidat tuli saada nopeasti käsittelyyn. Pätevien asiantunti-ja-avustajan osallistumisella sovitteluun pyrittiin varmistamaan, että sovittelussa käsi-tellään lapsen edun kannalta keskeiset asiat ja että ratkaisut ovat lapsen edun mu-kaisia. Tavoitteena oli myös säästää sekä tuomioistuinten että sosiaalitoimen voima-varoja.

Oikeusministeriö asetti 22.10.2014 työryhmän seuraamaan huoltoriitojen tuomiois-tuinsovittelun toteutumista. Käräjäoikeuksien asianhallintajärjestelmän (Tuomas) tuottamaa tietoa on voitu hyödyntää vain vähäisin määrin, minkä vuoksi seuranta-ryhmä on toteuttanut tehtävänsä ennen muuta erilaisilla kyselyillä. Kaikkia sovitte-

luun liittyviä kysymyksiä seurantaryhmä ei ole voinut selvittää käytössään olleilla keinoilla.

Seuranta osoitti, että uudelle menettelylle on ollut tarvetta. Huoltoriitasovitteluita on lain voimaantulon jälkeen tullut vireille runsaasti, vuonna 2015 arviolta 800–900. Noin kolmasosassa huoltoriidoista aloitetaan sovittelu. Valtaosa sovittelujutuista siirretään sovitteluun oikeudenkäynnistä ja noin neljäsosa tulee sovitteluhakemuksella suoraan kärjäoikeuteen. Suorien sovitteluhakemusten osuus on pysynyt samana kuin kokeilun aikana. Näin ollen huoli siitä, että vanhemmat hakeutuvat joukoittain nopeaan tuomioistuinsovitteluun, on ollut turha. Sovitteluhakemusten osuus vaihtelee kuitenkin paljon kärjäoikeuksittain. Syitä keskimääräistä korkeampaan sovitteluhakemusten osuuteen tulisi pyrkiä selvittämään kärjäoikeuksissa.

Palvelujärjestelmä näyttää pääsääntöisesti toimivan tarkoitetulla tavalla eli vanhemmat hakevat ennen tuomioistuinsovittelua ratkaisua riitaansa peruspalveluissa. Lisäksi sovitteluhakemuksella vireille tulevat jutut ovat yleensä laadultaan ja vaikeusasteeltaan sellaisia, että niiden käsittelyn vaihtoehtona olisi oikeudenkäynti. Sosiaali- ja terveysministeriön lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmassa suunnitellaan ennalta ehkäisevien eropalveluiden vahvistamista, mikä voi osaltaan vähentää vanhempien tarvetta kääntyä tuomioistuimen puoleen.

Valtaosassa kärjäoikeuksia asiantuntija-avustajia on riittävästi. Kuitenkin muutamassa kärjäoikeudessa on ollut ongelmia, jotka ovat johtuneet ennen muuta siitä, ettei kunta ole halunnut hyväksyä asiantuntijapalveluiden hankkimista ostopalveluna siitäkään huolimatta, ettei kunnalla ole ollut tarjota riittävästi asiantuntija-avustajia. Tämän vuoksi seurantaryhmä on päätenyt esittämään lainmuutosta, jonka mukaan kärjäoikeus voisi tarvittaessa käyttää tehtävään koulutettuja asiantuntija-avustajia, vaikka järjestäjäkunta ei olisikaan nimennyt heitä avustajiksi.

Sovittelu on ollut tuloksellista. Selvästi yli puolessa sovittelusta on saavutettu kokonaissopimus. Myös osasopimuksia tehdään aiempaa enemmän. Tulokset ovat erittäin hyviä ottaen huomioon tuomioistuimeen tulevien huoltoriitojen vaikeusaste ja se, että uusi menettely on vasta vakiintumisvaiheessa. On hyvä muistaa, että kaikki huoltoriidat eivät ole sovittavissa.

Kokeilusopimukset ovat vakiinnuttaneet paikkansa osana huoltoriitasovittelua. Niitä käytetään kuitenkin harkiten. Kokeilusopimukset pidentävät sovittelun kestoa, mutta toisaalta ne johtavat usein lopulliseen sopimukseen. Kun vanhemmille on aikaa harkita sopimuksen sisältöä, voidaan olettaa, että saavutettavat sovinnot ovat pitäviä.

Sovittelun toteuttaminen joutuisasti oli uuden menettelyn keskeisiä tavoitteita. Sovittelustunnon järjestämiselle asetettu kuuden viikon tavoiteaika on toteutunut pääosin hyvin. Suurin haaste tavoitteen toteuttamiselle ovat olleet lakimiesavustajien aikataulut. Seurantaryhmän arvion mukaan ongelma on kuitenkin ratkaistavissa joustavuudella ja tuomioistuinten nykyistä tiukemmalla suhtautumisella sovittelupäivän sopimiseen. Tämän vuoksi seurantaryhmä ei pidä tarpeellisena kuuden viikon tavoiteajan kirjaamista lakiin. Joutuisuuden toteutumisesta on kuitenkin syytä seurata tulevaisuudessa.

Seurantaryhmän tekemän selvityksen mukaan asiantuntija-avustajilla on koulustaustansa ja ammatillisen kokemuksena perusteella lain edellyttämä pätevyys tehtävänsä. Asiantuntija-avustajat kokevat kuitenkin tarvitsevansa myös lisäkoulutusta erityisesti lapsen kehityspsykologiasta.

Lakimiesavustajilla on keskeinen rooli sovittelussa. Saadun selvityksen mukaan lakimiesavustajat ovat oppineet uuden roolinsa sovittelussa ja osaavat tukea sovinnon löytymistä. Osa lakimiesavustajista kuitenkin pyrkii ajamaan päämiehensä asiaa samalla tavalla kuin oikeudenkäynnissä, mikä johtaa helposti sovittelun epäonnistumiseen. Tämän vuoksi käräjäoikeuksien tulisi edelleen panostaa lakimiesavustajien informoimiseen ja kouluttamiseen.

Suurin osa paljon lapsiasioita hoitavista lakimiesavustajista näkee sovittelun huoltoriidan ensisijaiseksi käsittelytavaksi ja suosittelee sitä asiakkaalleen. Lakimiesavustajat ymmärtävät kuitenkin myös sen, ettei sovittelu ole aina oikea käsittelytapa ja osaavat arvioida monipuolisesti sovittelun edellytyksiä menettelytapaa valitessaan. Oikeudenkäyntikulut eivät näytä muodostavan merkittävää estettä sovittelun valitsemiselle.

Lakimiesavustajien näkemys sovittelijoiden ja asiantuntija-avustajien toiminnasta on varsin myönteinen. Lakimiesavustajat korostavat sovittelijalta vaadittavissa ominaisuuksissa kokeneisuutta lapsiasioiden käsittelijänä, kykyä erottaa sovittelijan- ja tuomarinrooli toisistaan, empaattisuutta, herkkyyttä sekä kärsivällisyyttä. Lakimiesavustajat arvostavat asiantuntija-avustajien roolia sovittelussa, mutta moni pitää heitä liian passiivisina ja varovaisina sovittelussa. Tätä palautetta on syytä käsitellä käräjäoikeuskohtaisesti.

Sovittelukokeilun alusta saakka kysymys lapsen kuulemisesta sovittelussa on herättänyt paljon keskustelua. Käytännössä lapsia on tavattu vain harvoin. Sovittelijoille ja asiantuntija-avustajille tehdyn kyselyn mukaan keskeinen syy tähän on se, etteivät vanhemmat ole toivoneet lapsensa kuulemista. Sovittelun kohteena olleet lapset ovat myös usein olleet hyvin pieniä.

Lasten kuulemisesta saadut kokemukset vahvistavat sitä, että lapsen tapaaminen voi edistää lapsen edun toteutumista, mutta se voi sisältää myös riskejä. Varsinkin asiantuntija-avustajat tuovat esiin huolta kuulemisen lapselle aiheuttamista riskeistä ja haitoista. Heidän näkemyksilleen on syytä panna painoa, sillä heillä on koulutuksensa ja ammatillisen kokemuksensa perusteella lakimiehiä paremmat edellytykset arvioida, missä tilanteissa ja millä edellytyksillä lapsen kuuleminen on lapsen edun mukaista. Onnistuakseen hyvin keskustelu edellyttää monipuolista harkintaa, hyvää toteuttamista, vanhempien aitoa hyväksyntää ja sitoutumista yhdessä sovittuihin pelisääntöihin.

Mikäli lapsen tapaaminen huoltoriitojen sovittelussa yleistyy, se tulee ottaa huomioon sekä tuomioistuimen että sosiaalitoimen resursseissa. Muussa tapauksessa sovittelun joutuisuus ja edullisuus vaarantuvat. Koska lapsen kuuleminen vanhempien riidassa edellyttää erityistä ammattitaitoa, myös kouluttautumisen tarve tulee huomioida.

Monikulttuurisia huoltoriitojen sovitteluita on ollut melko paljon, mutta niiden määrä vaihtelee käräjäoikeuksittain. Monikulttuuristen sovitteluiden suurimmaksi ongelmaksi koetaan kielivaikeudet ja vaikeus ymmärtää vieraiden kulttuurien arvoja ja käsityksiä. Tilanteen parantamiseksi sovittelijat ja asiantuntija-avustajat tarvitsevat koulutusta.

Huoltoriitasovittelusta käydyssä julkisessa keskustelussa on nostettu esiin kysymys sukupuolten välisestä tasa-arvosta. On kiinnitetty huomiota erityisesti siihen, että valtaosa asiantuntija-avustajista samoin kuin suurin osa sovittelijoista ja laki-

miesavustajista on naisia. Nopeaa muutosta sukupuolijakaumaan ei ole näköpiirissä. Seurantaryhmän tekemän kyselyn perusteella näyttää kuitenkin siltä, että käytännössä työparin sukupuoli tuottaa vain harvoin kokemuksen puolueellisuudesta. Tämän voidaan katsoa olevan osoitus työntekijöiden ammattitaidosta ja kyvystä huolehtia tasapuolisuudesta sovittelussa.

Huoltoriitasovittelut vähentävät olosuhdeselvityspyyntöjä ja selvitystyön kestoa sosiaalitoimessa. Vaikutus ei kuitenkaan ole suoraviivainen, sillä selvityspyyntöjen määrään ja selvitystyön keston vaikuttavat samanaikaisesti monet muutkin tekijät. Sovittelun vaikutusten luotettava erottaminen muista tekijöistä ei ole ollut mahdollista seurantar ryhmän käytettävissä olleilla keinoilla. Sovittelu heijastuu sosiaalitoimeen myös asiantuntija-avustajien ammattitaidon monipuolistumisena.

Asiantuntija-avustajien sovittelutyön ja perustyön yhteensovittaminen on sujunut pääosin hyvin. Monet asiantuntija-avustajat ovat kuitenkin tyytymättömiä oman työnantajan antamaan tukeen ja uuden tehtävän huomioimiseen perustyössä. Asiantuntija-avustajilta puuttuu myös keskinäinen valtakunnallinen yhteistyö. Sosiaali- ja terveysministeriö on kuitenkin järjestämässä asiantuntija-avustajille ensimmäistä valtakunnallista tapaamista syksyllä 2016. Tällöin on mahdollista sopia verkoston toiminnan vakiinnuttamisesta.

Käräjäoikeuden ja asiantuntija-avustajien välinen yhteistyö toimii hyvin ja asiantuntija-avustajat ovat tyytyväisiä käräjäoikeuksien toimintaan sovittelutyön organisoinnissa. Suurimmassa osassa sosiaalitoimia sovittelun organisointiin liittyvät käytännön tehtävät on keskitetty (koordinaattori).

Oikeusministeriö on kouluttanut yhteensä 339 sovittelijaa ja asiantuntija-avustajaa tehtäväänsä. Koulutukset ovat olleet laajoja ja vaativia. Tulevaisuutta varten on rakennettu koulutuspolku, jonka jokaisen sovittelijan ja asiantuntija-avustajan edellyttään käyvän läpi ennen sovittelutyön aloittamista.

Koulutusten jälkeen on ilmennyt, että osa koulutuksen käyneistä työntekijöistä ei olekaan aloittanut työskentelyä asiantuntija-avustajina. Jotta laajaan koulutukseen käytettävät resurssit kohdentuisivat oikein, kunnilta tulisi edellyttää, että asiantuntija-avustajiksi koulutautuvat voivat työskennellä sovitteluavustajina riittävän pitkään, vähintään kaksi–kolme vuotta koulutautumisen jälkeen. Ellei tämä toteudu, kunta tulisi voida velvoittaa maksamaan oikeusministeriölle asiantuntija-avustajan koulutuksen hinta.

Työnohjaus ei ole käytössä tuomioistuimissa, mutta sen tarve on ilmeinen. Erityisen tärkeää työnohjaus olisi huoltoriitojen sovittelussa, sillä kyse uudesta, kehittyvästä työmuodosta, jossa kahden eri ammattiryhmän edustajat työskentelevät työparina. Sovittelutyö on myös henkisesti kuormittavaa. Seurantaryhmä suosittelee työnohjauksen järjestämistä tuomioistuimen ja sosiaalitoimen yhteistyönä.

Seuranta on vahvistanut sovittelukokeilun aikana tehtyä johtopäätöstä siitä, että oikeudenkäyntiin verrattuna onnistunut sovittelu säästää sekä tuomarin, kärjäsihteerin että lakimiesavustajan työtä. Siten sovittelun voidaan pitkällä tähtäimellä arvioida vähentävän tuomioistuinten ja sosiaalitoimen kokonaistyömäärää sekä valtion kustannuksia. Sovitteluiden kokonaismäärää tulisi kuitenkin lisätä huomattavasti nykyisestä. Tämä edellyttää käräjäoikeuden hallinnon vahvaa tukea sovittelun edistämiseksi.

Seurantaryhmän näkemyksen mukaan huoltoriidan tulisi olla painoarvoltaan sama kuin tavanomainen laaja riita-asia. Huoltoriitojen painoarvo samoin kuin huoltoriitasovittelun painoarvo suhteessa oikeudenkäyntiin vaihtelee kuitenkin eri kärjäoikeuksissa. Kärjäoikeuksien tulisi pyrkiä yhtenäisiin käytäntöihin.

Seurantaryhmän kokoaman aineiston perusteella voidaan todeta, että huoltoriitasovittelun työkäytännöt ovat kärjäoikeuksissa melko yhtenäiset. Se on seurausta laadukkaista koulutuksista ja valtakunnallisesta kehittämistyöstä. Koska sovittelumenettely on vielä vakiintumisvaiheessa, kehittämistyötä on syytä jatkaa. Tässä tarkoituksessa oikeusministeriö perustaa huoltoriitasovittelun vastuutuumareiden ja -asiantuntija-avustajien verkoston, jonka tehtävänä on kerätä ja vaihtaa kokemuksia, välittää tietoa sovittelutoiminnasta, ottaa vastaan palautetta kentältä sekä tehdä ehdotuksia sovittelumenettelyn kehittämiseksi.

Seurannan tulosten perusteella on täysi syy uskoa, että asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu on tullut jäädäkseen ja tarjoaa tulevaisuudessa todellisen vaihtoehdon vanhempien välisen konfliktin ratkaisemiseksi sovinnollisesti. Sitä kautta se edistää lapsen edun toteutumista vanhempien erotessa.

LÄHTEET

Aaltonen, Anna-Kaisa: Huoltoriitojen sovittelu tuomioistuimessa. Viro 2015.

Aaltonen, Anna-Kaisa: Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa. Helsinki 2009.

Aaltonen, Anna-Kaisa – Auvinen, Maija: Lapsiriitojen sovittelusta yleisissä tuomioistuimissa. Lakimies 2010, s. 1149–1165.

Antikainen, Mari: Sosiaalityöntekijän asiantuntijuus lapsen huolto- ja tapaamissopimuspalvelussa. Kuopio 2007.

Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua koskeva kokeilu käräjäoikeuksissa 1.1.2011–31.12.2013. Loppuraportti. Oikeusministeriö. Mietintöjä ja lausuntoja 25/2013. Helsinki 2013.

Auvinen, Maija: Huoltoriidat tuomioistuimessa: sosiaalitoimi selvittäjänä, sovittelijana, asiantuntijana. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja nro 272. Helsinki 2006.

Bergman-Pyykkönen, Marina – Haavisto, Vaula – Mattila-Aalto, Minna: Fasilitatiivisen perhesovittelun tutkimus- ja kehittämishanke FASPER. Väliraportti 30.9.2011.

Den Herder, Iija: Lapsen etu huoltoriitojen sovittelussa. Erityistason perheterapiakoulutuksen lopputyö. Itä-Suomen yliopisto 2013.

Ervasti, Kaijus: Tuomioistuinsovittelu Suomessa. Oikeuspoliittisen laitoksen tutkimuksia 256. Helsinki 2011.

Euroopan neuvoston ministerikomitean suuntaviivat lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä. Euroopan neuvoston ministerikomitea hyväksynyt 17. marraskuuta 2010. Council of Europa Publishing.

Greger, Reinhard: Mediation und Gerichtsverfahren in Sorge- und Umgangsrechtskonflikten. Pilotstudie zum Vergleich von Kosten und Folgekosten. Erstellt im Auftrag des Bundesministeriums der Justiz. 2010. <http://www.reinhard-greger.de/ikv3.pdf>

Helin, Markku – Linna, Tuula – Rintala, Matti: Huolto- ja tapaamispäätösten täytäntöönpano. Helsinki 1997.

Hokkanen, Tiina: Isänä ja äitinä eron jälkeen. Yhteishuoltajavanhemmuus arjen kokemuksena. Jyväskylä 2005.

Hämäläinen, Juha: Kalliit erot. Selvitys huoltoriitojen kustannuksista. Lastensuojelun keskusliitto. Neuvokeskus. 2010.

Juvani, Mari: Tuomioistuinsovittelun ja asiantuntija-avusteisen lapsiasiainsovittelun tuloksellisuus. Opinnäytetyö. Oulun ammattikorkeakoulu, liiketalouden koulutusohjelma. 2015.

Kallatsa, Nora: Asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovittelu. Case: Espoon kärjäoikeus. Hyvinkää 2012.

Kallio, Matias: Huoltajusriitojen oikeuskäsittelyn kustannukset Espoon kaupungissa. Laskentatoimen kandidaatintutkielma. Aalto-yliopiston Kauppakorkeakoulu 29.11.2011.

Karttunen, Risto: Isän ja äidin välissä. Lapsen kuulemisen psykologinen kehys huolto- ja tapaamisriidoissa. Tampereen yliopisto. Tampere 2010.

Kilpeläinen, Topi: Tuomioistuinsovittelu Sloveniassa sekä muutamia vertailuja Suomeen. Edilex 2013/25.

Kontula, Osmo: Yhdessä vai erikseen? Tutkimus suomalaisten parisuhteiden vahvuuksista, ristiriidoista ja erojen syistä. Väestötutkimuslaitos. Katsauksia E 47/2013.

Koulu, Sanna: Lapsen huolto- ja tapaamissopimukset. 2014.

Lipiäinen, Pirjo – Mäntylä-Karppinen, Päivi – Rautio, Ritva: Perheasian sovittelu lapsen ja vanhemman tukena. Teoksessa Taskinen, Sirpa (toim.): En ole katkera, mutta kuitenkin... Stakes 1994. Raportteja 166, s. 13–45.

Ohje lapsen elatusavun suuruuden arvioimiseksi. Oikeusministeriön julkaisu 2007:2.

Pajulammi, Henna: Lapsen oikeus osallistua. Teoksessa Wainio, Suvianna ja Nieminen, Liisa (toim.): Lapsioikeus murroksessa. Viro 2013, s. 89–121.

Pajulammi, Henna: Lapsi, oikeus ja osallisuus. Viro 2014.

Parkinson, Lisa: Family Mediation. Appropriate Dispute Resolution in a new family justice system. Second Edition. Great Britain 2012.

Roberts, Marian: Mediation in Family Disputes. Principles of Practice. England 2008.

Saarela, Monica: Asiantuntija-avustajien kokemuksia sovinnon saavuttamisesta Follo-sovittelussa. Pro gradu-tutkielma. 2015. Sosiaalityö. Lapin yliopisto.

Salo, Sirpa: Parisuhdeongelmat ja lasten psyykinen hyvinvointi: kaksi tutkimusnäkökulmaa. Jyväskylä 2011.

Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirja: varhaislapsuuden tunnesiteet. Helsinki 2011

Taskinen, Sirpa (toim.): Lapsen etu erotilanteessa. Opas sosiaalitoimelle. Stakes oppaita 46. Helsinki 2006.

Valkama, Elisa – Litmala, Marjukka: Lapsenhuoltoriidat kärjäoikeuksissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisu 2006:224. Helsinki 2006.

Valkama, Elisa – Lasola, Marjukka: Lapsen huoltoriidat hovioikeuksissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisu 2008:234. Helsinki 2008.

Väyrynen, Kristiina: Lapsen tuska huoltoriidassa. Elämää vanhempien välissä. Psykologian ammatillinen lisensiaattitutkimus. Jyväskylän yliopisto 2008.

Virallislähteet:

HE 114/2004 Hallituksen esitys Eduskunnalle riita-asioiden sovittelua ja sovinnon vahvistamista yleisissä tuomioistuimissa koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 309/1993 Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

HE 186/2013. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain, riita-asioiden sovittelua ja sovinnon vahvistamista yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 5 ja 10 §:n sekä sosiaalihuoltolain 17 §:n muuttamisesta.

LaVM 4/2005 vp. Lakivaliokunnan mietintö. Hallituksen esitys eduskunnalle riita-asioiden sovittelua ja sovinnon vahvistamista yleisissä tuomioistuimissa koskevaksi lainsäädännöksi.

LaVM 1/2014 vp. Lakivaliokunnan mietintö. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain, riita-asioiden sovittelua ja sovinnon vahvistamista yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 5 ja 10 §:n sekä sosiaalihuoltolain 17 §:n muuttamisesta.

LYHENTEET

AL = avioliittolaki

ElatusL = laki lapsen elatuksesta

EIT = Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

HE = hallituksen esitys

LHL = laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta

LOS = YK:n lapsen oikeuksien sopimus

LaVM = lakivaliokunnan mietintö

OK = oikeudenkäymiskaari

PerL = perustuslaki

RiitSovL = laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa.

SHL = sosiaalihuoltolaki

SovKorvA = valtioneuvoston asetus kunnalle maksettavasta korvauksesta asiantuntija-avustajan käyttämisestä huoltoriitojen tuomioistuinsovittelussa

TpL = laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun päätöksen täytäntöönpanosta

HUOLTORIITASOVITTELU**Asia: (dnro)****Istuntopäivä:****Asiantuntija-avustaja: (nimi)****SOVITTELUJUTUISSA MUISTA TEHDÄ:**

- Sovittelun aloittamispäätös
- Kutsut
- Kopioi asiakirjat asiantuntija-avustajalle ja lähetä postitse

TUOMAS-MERKINNÄT Riitautettu

(Täppä tulee kaikkiin oikeudenkäyntiasiana vireille tulleisiin riitautuneisiin lapsiasioihin riippumatta siitä, siirtyykö asia sovitteluun. Täppää ei poisteta, vaikka juttu siirtyy sovitteluun. Asia on riitainen, jos hakemusta vastustetaan ainakin joltakin osin. Asia on riitainen myös silloin, kun asia siirretään sovitteluun ilman, että siinä ensin pyydetään lausumaa hakemukseen. Huom! Täppää ei panna suoralla sovitteluhakemuksella vireille tulleisiin asioihin.)

 Sovitteluhakemus
(Täppä tulee vain suoralla sovitteluhakemuksella vireille tulleisiin asioihin) Asiantuntija-avustaja**Ratkaisut** Sovittelun aloittamispäätös (koodi 32)
(Tehdään aina kun sovittelu aloitetaan) Sovittelun aloittamishakemus hylätty (koodi 33)
(Tehdään kun suora sovitteluhakemus hylätään. Huom! Älä sekoita tätä seuraavassa kohdassa olevaan hylkäämispäätökseen) Sovittelupyyntö hylätty (koodi 34)
(Tehdään kun oikeudenkäynnissä esitetty sovittelupyyntö hylätään) Sovittelu lopetettu (koodi 35)
(Tehdään
- jos oikeudenkäynnistä sovitteluun siirtynyt juttu päättyy sovittelussa ja palaa oikeudenkäyntiin
- kun sovitteluhakemuksella vireille tullut asia päättyy sovittelussa tuloksettomana) Hyväksytty kokonaan/osittain (koodi 03)

(Tehdään siinä tapauksessa kun tuomari *oikeudenkäynnissä* tekee päätöksen, jossa hakijan vaatimukset hyväksytään joko kokonaan tai osittain. Käytetään myös silloin kun sovittelussa tehdään sovinto osasta vaatimuksia ja muilta osin asia palautuu oikeudenkäyntiin. Koskee myös sovittelussa tehtyjä kokeilussopimuksia.)

 Hakemus hylätty oikeudenkäynnissä (koodi 04)

- Hakemus tutkimatta (koodi 05)
- Sovinto saavutettu/vahvistettu (koodi 06)
(Käytetään
- kun oikeudenkäynnissä käsiteltävä riitainen asia päättyy siellä sovintoon, vaikkakin ratkaisun otsakkeena on päätös
  - silloin kun sovinto vahvistetaan sovittelussa)

Lopullisen ratkaisun vaihe

- Kirjallinen valmistelu
- Suullinen valmistelu
- Pääkäsittely
(Kirjallinen/suullinen valmistelu/pääkäsittely-ratkaisuvaiheita käytetään vain oikeudenkäyntinä vireille tulleissa jutuissa)
- Ratkaistu sovittelussa
(Ratkaisuvaihetta käytetään aina kun asia päättyy lopullisesti sovittelussa. Sovitteluhakemuksella vireille tulleessa jutussa lopullinen vaihe on aina ”ratkaistu sovittelussa”, vaikka sovittelua ei olisi koskaan aloitettukaan saati pidetty sovitteluistuntoa.)

Huoltoriitasovittelun lisätiedot

1. Vireilletulotapa

- Sovitteluhakemus
 Yhteinen
 Yksi hakija
- Siirretty oikeudenkäynnistä / kirjallisesta valmistelusta
- Siirretty oikeudenkäynnistä / suullisesta valmistelusta
- Siirretty oikeudenkäynnistä / pääkäsittelystä

2. Riidan kohde

	Sovittu:
☐ Lapsen huolto	☐
☐ lapsen asuminen	☐
☐ Lapsen tapaamisoikeus	☐
☐ Lapsen elatusapu	☐

3. Kokeilusopimusten määrä: _____ kpl

VRK-ilmoitus kyllä Ei

1. TUNNISTETIEDOT	Tuomioistuin ja asian diaarinumero	
	Sovitteluistunnon ja / tai muun toimenpiteen päivämäärä	Sovitteluistunto pvm: Muu toimenpide: <ul style="list-style-type: none"> pvm: toimenpide: missä suoritettu:
	Sovittelun osapuolet	
	Sovittelijatuomari	
	Asiantuntija-avustaja	
2. SOVITTELUISTUNNON JA / TAI MUUN TOIMENPITEEN KESTO	Alkamisajankohta: Lopettamisajankohta: Kokonaiskesto taukoineen:	
3. ASIAN KÄSITTELYN TILANNE	☐ Ensimmäinen sovitteluistunto (= uusi sovittelu) ☐ Sovittelu päättynyt ☐ Sovittelu jatkuu, seuraava käsittely:	
	☐ Kokonaissovinto ☐ Osasovinto ☐ Kokeilusopimus ☐ Ei sovintoa ☐ Sovittelu jatkuu ilman osasovintoa tai kokeilusopimusta	
4. LASTEN IKÄ, SYNTYMÄVUOSI JA LUKUMÄÄRÄ	Lapsi 1:	
	Lapsi 2:	
	Lapsi 3:	
	Lapsi 4:	
	Lapsi 5:	
	Lasten lukumäärä yhteensä:	

5. VAHVISTETTUUN SOVINTOON KIRJATTU SOVITTELUN KOHDE	☐ Huolto
	☐ Asuminen
	☐ Tapaamisoikeus
	☐ Elatus
	☐ Muu
6. TULKIN KÄYTTÖ	☐ Kyllä ☐ Ei
7. KULUKORVAUKSET Jos tehtävä suoritettu Espoon ulkopuolella	☐ Matkakustannukset eriteltynä ☐ Majoituskustannukset eriteltynä ☐ Päiväraha

ISSN 1798-7067
ISBN 978-952-259-503-4 (PDF)

OIKEUSMINISTERIÖ
PL 25
00023 VALTIONEUVOSTO

www.oikeusministerio.fi

JUSTITIEMINISTERIET
PB 25
00023 STATSRÅDET

www.oikeusministerio.fi